

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№6 (205)**

Київ 2018

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 6 (205). – К., 2018. – 127 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІІМЕ
Протокол №4 від 26.06.2018 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудові відносини.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (головний науковий редактор)
ПАСІЧНИК Ю.В., доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ХОДЖАЯН А.О., доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЕЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
БУРЯЧЕНКО А.Є., доктор економічних наук, доцент
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИЛА В.І., доктор економічних наук, професор
ДУБРОВІНА О.А., кандидат економічних наук
ПРИМОСТКА О.О., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЕЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор
ТЕРЕЩЕНКО Г.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (АФУ)
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ЩУКІН Б.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕСЦЬКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торговель–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЄВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Снджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитовані Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»
внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:
ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni
Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2018. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2018

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

**Сборник научных трудов
№6 (205)**

Киев 2018

**Формирование рыночных отношений в Украине: Сборник научных трудов
Вып. 6 (205). К., 2018. – 127 с.**

Рекомендовано Ученым Советом ГНИИМЭ

Протокол №4 от 26.06.2018 г.

Сборник статей посвящено научным достижениям молодых ученых – аспирантов и соискателей ученых степеней кандидата и доктора экономических наук. Он охватывает широкий спектр проблем по таким направлениям:

- макроекономические аспекты современной экономики;
- экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности;
- развитие региональной экономики;
- социально–трудовые проблемы.

Рассчитано на ученых и специалистов, занимающихся вопросами управления экономикой и изучают теорию и практику формирования рыночных отношений в Украине.

В соответствии с Приказом Министерства образования и науки Украины от 06.11.2014 №1279 данный сборник отнесен к научным профессиональным изданиям Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук (перечень №1, раздел «Экономические науки»).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ЗАХРИН С.В., доктор экономических наук, профессор, с.н.с. (Главный научный редактор)
ХОДЖАЯН А.А., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
СТУДИНСКАЯ Г.Я., доктор экономических наук (заместитель научного редактора)
ПАСЕЧНИК Ю.В., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
АЛЕКСЕЕВ И. В., доктор экономических наук, профессор
БУРЯЧЕНКО А.Е., доктор экономических наук, профессор
ВАРНАЛИЙ З.С., доктор экономических наук, профессор
ГУЖВА И.Ю., доктор экономических наук
ПИЛА В.И., доктор экономических наук, профессор
ДУБРОВИН А.А., кандидат экономических наук
ПРИМОСТКА А.А., доктор экономических наук, профессор
КИЗИМА Н.Н., доктор экономических наук, профессор, член–корр НАНУ
КУЛЬПИНСКИЙ С.В., доктор экономических наук, профессор
КОРНЕЕВ В.В., доктор экономических наук, профессор
КРАСКЕВИЧ В.Е., доктор технических наук, профессор
ЛОПУШНЯК С., доктор экономических наук, профессор
СИГАЙОВ А.А., доктор экономических наук, профессор
ТЕРЕЩЕНКО М., кандидат экономических наук, с.н.с. (АФУ)
ШОСТАК Л.Б., доктор экономических наук, профессор
ЩУКИН Б.М., кандидат экономических наук, с.н.с. (ответственный секретарь)

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

АГНЕШКА ДЗЮБИНСКА, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АДАМ САМБОРСКИЙ, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АНАТОЛИЙ ЗИНОВЬЕВИЧ КОРОБКИН, доцент, к.э.н., заведующий кафедрой экономических и правовых дисциплин ЗО «Белорусский торгово–экономический университет потребительской кооперации», Беларусь, Гомель
ВИРГИНИЯ ЮРЕНИЕНЕ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой философии и культурологии, Каунасский факультет, Вильнюсский университет, Литва
ГОРБОВ АРТУР ЮЛИАНОВИЧ, профессор, доктор технических наук, Словацкая Академия аграрных наук, член отделения экономики и менеджмента, (Словакия)
ДИАНА СПУЛБЕР, доктор философии, Университет Генуи, ассистент профессора кафедры философии обществ, г. Генуя (Италия)
ИВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, профессор, доктор экономических наук, Университет «проф. д–р Асен Златаров», заведующий кафедрой экономики и управления, г. Бургас (Болгария)
МИТАР ЛУТОВАЦ, профессор, доктор технических наук, Университет Унион им. Николая Тесла, факультет индустриального управления, заведующий кафедрой технологий, г. Белград (Сербия)
ЮРАЙ СИГКО, профессор, доктор экономических наук, Словацкая Академия наук, директор института экономических исследований, г. Братислава Словакия)
СОФИЯ ВИШКОВСКАЯ, профессор, доктор наук, заведующий кафедры организации и управления (факультет управления) Технологически–естественной университет им. Яна и Енджея Снядецкий в Быдгоще, Быдгощ, Польша
СТЕФАН ДЫРКА, доктор экономических наук, профессор, Высшая экономическая школа в Катовице Польша, профессор кафедры менеджмента и маркетинга. Международный акредитор Министерства науки и образования Республики Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой микроэкономики, факультет экономики и менеджмента, Щецинский университет, Польша

Печатное периодическое издание «Формирование рыночных отношений в Украине»

Внесено в международную базу данных периодических изданий:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского.

Формирование рыночных отношений в Украине, 2018. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 года

© Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, 2018

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№6 (205)**

Kyiv 2018

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 6 (2018). K., 2018. – 127 p.**

Recommended by the Academic Council SSR IEM

Protocol No. 4 dated June 26, 2018

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social-labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated November 6, 2014, No. 1279 this collection is classified to scientific professional editions of Ukraine, where the results of dissertation papers for obtaining the doctor and candidate of sciences degrees may be published (list number 1, section «Economic sciences»).

EDITORIAL BOARD

S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
A. BURYACHENKO, Doctor of Economics, Professor
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor
O. DUBROVINA, Ph.D
A. PRIMOSTKA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics, Professor
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
A. SIGAYOV, Doctor of Economics, Professor
G. TERESCHENKO, Ph.D, Senior Scientist (AFS)
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
B. SCHUKIN, Ph.D, Senior Researcher (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
ANATOLIY ZINOVYOVICH KOROBKIN, Associate Professor, Ph.D, Head of the Department of Economic and Legal Disciplines of the Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives, Belarus, Gomel
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy.

Market Relations Development in Ukraine, 2018. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2018

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

DOI: 10.5281/zenodo.1400628
ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А.

Вихідна та центральна категорія теорії тінізації влади

У статті розглядається сутність вихідної та центральної категорії теорії тінізації влади у вітчизняних умовах, причини їх становлення та сучасні наслідки розвитку.

Ключові слова: вихідна та центральна категорія теорії тінізації, явище «автономної тіньової елітної влади», приватна власність олігархії на державно-владний ресурс.

ПРЕДБОРСКИЙ В.А.

Исходная и центральная категория теории тенизации власти

В статье рассматривается сущность исходной и центральной категории теории тенизации власти в современных условиях, причины их становления и современные последствия развития.

Ключевые слова: исходная и центральная категория теории тенизации, явление «автономной теневой элитной власти», частная собственность олигархии на государственно-властный ресурс.

PREDBORSKI V.A.

The initial and central category of the theory of power shadowing

The article examines the essence of the initial and central category of the theory of power shadowing in domestic conditions, the reasons for their formation and the contemporary effects of development.

Keywords: the initial and central category of the theory of shadowing, the phenomenon of «autonomous shadow elite power», the private property of the oligarchy on the state power resource.

Постановка проблеми. Процеси тінізації, деградації соціально-економічних інституцій, розвиток чинників кризової деформації державного управління, влади, її зрощення з тіньовим бізнесом і криміналітетом, системна корупція та монополізація обумовлюють високу ступінь гальмування процесів реформування суспільних відносин, замість цього подальшого тіньового зростання, відповідно необхідність вивчення сутності сучасних домінуючих тіньових впливів, при-

чин їх існування, становлення та розвитку, імперативів щодо ефективних засобів їх обмеження.

Необхідність застосування ефективних засобів протидії тінізації влади знайшла відображення у ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як: проекти сучасного законодавства щодо протидії корупції, Закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про запобігання корупції» (2014), Укази Пре-

зидента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003) та «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005), постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» (2015), цілий ряд відомчих актів з питань відстеження процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з теорії тінізації відносин належать праці В. Д. Базилевича, А. В. Базилюка, О. І. Барановського, В. М. Бородюка, Г. С. Буряка, З. С. Варналія, А. С. Гальчинського, Я. Я. Дьяченка, С. О. Коваленка, І. І. Мазур, В. О. Мандибури, О. В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових і кримінально-правових аспектів протидії корупції зробили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням явищ тінізації влади, причин її становлення та розвитку засоби ефективного обмеження тіньових процесів потребують подальшого спеціального дослідження.

Метою статті є подальший розвиток теоретичного вивчення сутності тінізації влади, причин її становлення та розвитку, зокрема історичної метаморфози, форм тіньової влади аж до сучасних паразитарних, «автономно-олігархічних» форм тіньової держави.

Виклад основного матеріалу. Наявність стійких закономірностей відтворення кризових явищ в системі влади вимагає дискурсивного дослідження причин такого відтворення, зокрема пошуку його логічного каркасу – вихідної, центральної та завершальної категорії, в якому зосереджені основні протиріччя кризових явищ у суспільстві, його тінізації, розвиток яких залежить від стадії історичного розвитку. Це, зокрема, повинно дати відповідь на проблему подолання гальмівних соціально-економічних явищ на шляху суспільних реформ у вигляді системних корупційно-тіньових процесів, обмеження трансцендентності цих процесів як факторів консервації криміногенного переродження інститутів влади.

Сама проблема кризи влади через розгортання антиномій формується історично, як запереч-

чення попереднього розвитку в системі категорій пізнання, і не може виступати як автономне відбиття явища дійсності без розгортання логіки дослідження та викладення категоріального апарату. Історичний розвиток онтологічних протиріч системи призводить до появи в ній явищ діалектичного заперечення – кризових процесів системного чи локального характеру, вчасного не обмеження, не опанування якими викликає накопичення дисфункціональних властивостей та тінізацію. Проблема продовжує формуватися, зріти, породжуючи в міру розвитку цього процесу більш глибокі протиріччя, кризові явища.

Теорія тінізації влади являє собою систему категорій та законів, що відображають у своїй структурі сутність предмета дослідження в цілому, тобто його цілісну структуру. Теоретична проблема дослідження висувається лише там, де мова йде про цілісний розгляд предмета, об'єкта.

Проблема виникає тоді, коли як наслідок відкриття нових фактів дійсності одна емпірична теорія стикається у протиріччі з іншою емпіричною теорією. Інакше кажучи, коли нові факти, явища, які неможливо пояснити на підставі попередньої теорії, дозволяють побудувати нову емпіричну теорію більш високого рівня узагальнення, що являє собою більш розгорнуту структуру категоріального апарату. Вона являє собою не поправку, доповнення до старої теорії, але її діалектичну протилежність [1, с. 195].

Проблема формується, таким чином, на підставі антиномії двох емпіричних теорій – їх основних тез та положень. Саме антиномія є адекватною формою реалізації теоретичної проблеми, оскільки вона окреслює крайні сторони поля дослідження, кордони його простору. Цими кордонами є сторони діалектичної тріади – теза та антитеза як позитивні форми знання, що одночасно виключать та передбачають один одного безпосереднім чином. Теорія покликана виявити їх опосередкований зв'язок та єдність.

Сама проблема через розгортання антиномій формується історично, як заперечення попереднього розвитку в системі категорій пізнання, і не може виступати як автономне відбиття явища дійсності без розгортання логіки дослідження та викладення категоріального апарату. Так, наприклад, неможливо встановити причини формування тіньових процесів, не вивівши їх із протиріч розвитку вихідних формально «чистих» по відно-

шенню до тінізації субстанціональних категорій економічної системи. Історичний розвиток онтологічних протиріч системи призводить до появи в ній явищ діалектичного заперечення – кризових процесів системного чи локального характеру, вчасне не обмеження, не опанування якими викликає накопичення дисфункціональних властивостей та тінізацію. У гносеологічному аспекті формується визначена причинно–наслідковими категоріальними зв'язками більш розвинута теорія, що відбиває діалектику розгортання антиномій – категорій «тіньова економіка», «кризове управління», «нетранспарентність розвитку» тощо. Проблема продовжує формуватися, зріти, породжуючи в міру розвитку цього процесу більш глибокі, досконалі ідеї (положення).

Таким чином, ідея історично формується паралельно разом із розвитком проблеми. Сутність її виявляється в тім, що вона встановлює у загальній формі зв'язок між категоріальним рядом членів антиномії. Тому вона з самого початку має інтеграційно синтетичний характер і є результатом теоретичного дослідження, яке здійснює приведення всіх особливостей, складних формоутворень предмету до загальної основи [1, с. 198].

Так, одна із можливих основних ідей «теорії тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів» може бути представлена на цьому етапі дослідження у вигляді зведення всього різноманіття причин розвитку тіньових процесів до їх субстанціональної основи – дисфункціонального розвитку державного управління як головного фактора високого рівня тінізації економіки країни в цілому. Самі трансформаційні процеси за певних дисфункціональних станів значно посилюють загрози подальшої тіньової руйнації економічної системи.

Основоположним першопочатком, вихідним пунктом теорії є її принцип. Останній є, в свою чергу, першим і найбільш загальним визначенням ідеї. Але він формулюється у формі найбільш загального та вихідного теоретичного поняття (категорії), змістом якого виступає найбільш загальний закон, що виявляє субстанціональне відношення предмету дослідження.

У русі єдиної субстанції даної предметної галузі знаходиться логічна основа єдності всіх понять (категорій) теорії, що зв'язані між собою її вихідним принципом. Інші принципи теорії виконують методологічну функцію подальшої конкретизації ідеї, є основою окремих розділів теорії, її відгалужень.

Таким чином, категоріальна структура теоретичної системи може бути сформована навколо її стрижня – трьох основних категорій: 1) вихідної, 2) центральної і 3) завершальної [1, с. 203].

Метод сходження від абстрактного до конкретного передбачає після встановлення предмету науки перехід до виділення вихідної генетичної і структурної «клітинки» предмета дослідження, а також вибору початкового пункту аналізу і викладення сутності самої цієї «клітинки». На наш погляд, вихідна категорія теорії тіньової економіки повинна бути «клітинкою» предмету, яка відбиває відношення (взаємозв'язок) загального (загальної субстанції) і окремого. Вона за своєю структурою являє собою, таким чином, відносну єдність протилежностей, «елементарну конкретність». Завдяки цьому з вихідної категорії теорії стає можливим виведення більш складних, синтетичних понять і законів.

Такою вихідною категорією теорії, на наш погляд, як результат наукової гіпотези, є категорія явища «автономності тіньової елітної влади в середовищі самої (верхівки) влади від офіційної, амбівалентності влади». Двоїстість процесів «автономної тіньової елітної держави» виявляється в існуванні подвійності елітної влади як структури і як функції офіційної влади і, в той же час, як автономного, незалежного утворення, яке є самостійним, нетранспарентним по відношенню до суспільного контролю, регулювання з боку навіть офіційної держави. Це держава в державі, яка має найсуттєвіший тінізаційно–корупційний потенціал.

Закріплення у вигляді вихідної категорії теорії дисфункційної влади автономії тіньової елітної держави обумовлює як інвазійне вторгнення, становлення та розвиток історичної спадковості щодо суттєвих тінізаційних процесів у всій системі влади та активізує загальну системну тінізацію всіх процесів управління – не лише владних, але й бізнесових, локально–децентралізованих тощо.

В якості загального чи всезагального тут виступає така сторона (субстанція) визначеної вихідної категорії, яка присутня у кожному досліджуваному явищі дійсності і є визначальним по відношенню до всіх інших сторін або властивостей цих явищ. Так, поняття «автономність тіньової влади» є результатом дослідження співвідношення «державне управління – суб'єкт господарювання». Перша сторона цього співвідношення з урахуванням двох кіл особливостей, як вихідна кате-

горя, у русі від одного явища дійсності до іншого змінюється, розвивається, тобто існує у кожному із них у суто специфічному вигляді, наприклад, у фінансовій, зовнішньоекономічних сферах. процесі приватизації держмайна тощо. Простежуючи послідовність зміни цієї сторони загального у вихідній категорії при переході від одного матеріального утворення до іншого і пояснюючи із цих змін зміни в особливих властивостях кожного із них, ми весь час рухаємося від абстрактного до конкретного, від менш багатого змісту до більш багатого. Уззяв, таким чином, за вихідне те, що є вихідним у самій дійсності, ми неодмінно досягаємо у русу пізнання логічну побудову дійсної історії дисфункційних процесів та їх сутності [2, с. 200].

Вихідні історичні витоки явища «автономної тіньової елітної влади» зв'язані з утвердженням влади нормандської верхівки у Київській Русі. Так, згідно з літописом «Повість минулих літ», близько 862 р. слов'янські та фінські племена Псковсько-Новгородської землі закликали на князювання Рюрика (регрика) – представника скандинавської аристократії. У літопису говориться, що посланці слов'ян сказали: «Земля наша велика и обильна, а наряда (тобто порядку) в ней нет». Фактично мова йшла про укладення ряду – усного договору між аристократом зі Скандинавії та елітою слов'янських племен.

Саме поява на Русі перших князів скандинавського походження та їхніх збройних дружин стала підґрунтям так званої «норманської теорії» походження державності на слов'янській землі. Добре відомо, що для вивчення й аналізу стародавніх літописів та написання повної історії Російської імперії до Росії були запрошені німецькі вчені. Один із них – Г. Байер (1654–1738), член Академії наук у Санкт-Петербурзі з 1725 по 1738 р., вважається фундатором цієї теорії. А. Шльоцер (1735–1800) упродовж шести років вивчав «Повість минулих літ», дійшовши висновку: варяги на Русі були для державних структур важливим, але допоміжним елементом – військовою кастою. Г. Міллер (1705–1783) зібрав велику колекцію копій старовинних джерел з історії Русі, оригінали яких пізніше були втрачені.

Закладений у період давньокиївської держави вихідний механізм привласнення додаткового продукту сформував історичну логіку розвитку, яка виявилася у розбудові економічної основи автономної тіньової квазіелітної влади. Зібрати додат-

ково продукт у формі «окупаційної» данини можна було тільки шляхом «полюддя», тобто з'явившись разом зі всією дружиною: піддані платили податки лише при наявності безпосередньої загрози застосування військової сили. Князю необхідно було у ході полюддя реалізувати свої права, і тільки з'явившись разом з військом, він міг забезпечити виконання своєї функції щодо збирання данини. Саме поєднання князя через своєрідний соціально-економічний симбіоз з дружиною створювало цю можливість, ніяке інше делегування повноважень не давало можливість це здійснити: добре відомий приклад із князем Ігорем показує, чим закінчилося таке делегування повноважень, і наскільки піддані були не готові та й не здатні виконати владні фіскальні функції.

Форма «автономної тіньової держави» отримала свій розвиток, зокрема як «автономна» козацька держава.

З початку XVII ст. козацький політичний автономізм виявився у прагненні Війська Запорозького перенести свій організаційний устрій та юрисдикцію на «волості» (південніше умовної лінії Тетіїв – Біла Церква – Київ – Переяслав – Лубни – Миргород) й спробі, за умови визнання влади лише короля, вийти з-під підпорядкування місцевих владних структур. Упродовж цього часу «під впливом полонізації» урядів прикордоння, проведення низки комісій проти козаків та ухвали антикозацьких сеймових конституцій, в ієрархії цінностей козацтва остаточно закріплюється протиставлення – «покровитель» – король/ворог – польська шляхта...». А відтак у цьому регіоні впроваджуються власні самоуправління, судочинство, військова організаційна структура. Водночас Військо Запорозьке намагалося відігравати роль самостійного суб'єкта міжнародних відносин.

Розбудова вузького прошарку «автономної тіньової елітної влади» як вихідної категорії теорії тинізації суспільного розвитку виявляється у сучасних умовах в існуванні розвинутих системних корупційно-монополістичних, тинізаційних протиріч автономізації елітної влади, як вкрай обмеженого у просторі, нелегітимного, тіньового зрощення окремих владно-олігархічних угруповань – філії світової тіньової корпоратії [3]. Соціально-економічна форма сучасної паразитарної «автономної» держави [4] є результатом діалектичного заперечення та утримання в собі (діалектичне зняття) попередніх форм історичного розвитку,

зокрема розвитку вихідної категорії автономізації влади, вона має кланову неформальну структуру, сформовану на базі територіально-бізнесового та службово-бізнесового нагромадження клієнтських, корупційних зв'язків в адміністративно-бізнесових групах, що утворюють нетранспарентну, «автономну» (від офіційної держави, суспільства), паразитарну, паралельну офіційній, державу (державу-реципієнта паразитарних структур). Таким чином, дисфункційні проблеми організації влади, зокрема наявності в ній системної тінізації, корупції в Україні, обумовлені найтіснішим зв'язком із закономірностями інтенсивного типу тіньової діяльності, розвитку метаморфоз неформальної організації, наявності джерел потенційної дисфункційності в їх генезі.

Існування автономної, тіньової структури за межами впливу, регулювання та контролю з боку офіційної державної влади, замість цього зрощення її з провідними паразитарними сегментами влади, виведення з-під контролю суспільства, створення «автономної» тіньової держави – двійника офіційної, перетворює її на наймогутнішу частину сучасної тіньової діяльності – на основний активатор, репродуцент, каталізатор поширення паразитарної тінізації економічного життя через монополізацію експлуатації адміністративного ресурсу влади, руйнування інституційної системи держави, перекладання фіскального тягаря на плечі ординарної економіки. Ця друга – тіньова, паразитарна «автономна» держава не тільки знаходиться поза офіційного контролю та регулювання, але й активно протистоїть, протидіє офіційній державі, в значній мірі обмежує її можливості щодо реформування та розвитку, контролю з боку суспільства. Терміни існування «автономної» держави, структури організації, головних її рухомих сил не є дзеркальним відображенням офіційної, панування основних політичних команд в автономній та паралельній офіційній державах має свої закономірності розвитку та механізму впливу.

Поява елітного автономного, паразитарного сектору як головного тінізатора економіки ділить тіньовий економічний простір на кілька основних частин – тіньовий елітний сектор автономної держави, тіньовий сектор офіційної держави, тіньовий ординарний (сектор середнього та малого бізнесу); тіньовий архаїзований (неформальний) сектор, тощо.

Центральна категорія теорії тіньової економіки формується вже як специфічна для даної теорії та, за видимістю, прямо протилежна (через діалектичне заперечення) вихідній. Такою категорією, на наш погляд, є категорія «паразитарна елітна (олігархічна) власність – базова основа тінізації національного суспільного простору».

Центральна категорія тіньової економіки діалектично протилежна вихідній категорії «автономна тіньова держава». Вона історично і логічно означає заперечення останньої.

Центральна категорія теорії тінізації виявляється в особливостях парних взаємозв'язків базових економічних інститутів «власність-влада» [5, с. 168–180]. На відміну від парної взаємодії інститутів «захоплення влади-власність», що уособлюють вихідну категорію теорії тінізації, яка функціонує в формі адміністративно-економічних груп («автономної тіньової держави»), центральна категорія є симетричною (діалектичним запереченням) вихідної та визначає зміст парної взаємодії «власність-влада».

Запереченням вихідної категорії «автономна тіньова держава», що визначає вкрай обмежений у просторі, прихований від суспільства, відсторонений від його потреб тіньовий менеджмент щодо набуття максимального обсягу об'єктів власності, захоплення влади для наступного набуття власності є категорія «приватна власність вкрай обмеженого кола олігархії на державно-владний ресурс», що функціонує у формі адміністративно-економічних груп («автономної тіньової держави»). Вона визначає суцільну монополізацію владного ресурсу, а отже й отримання олігархією тіньової монополістичної ренти, надзвичайними обсягами якої обкладено все суспільство у специфічній формі матеріального чи нематеріального (наприклад, політичного) доходу з тіньової олігархічно-монополістичної експлуатації всіх сфер суспільного життя.

Соціально-економічну кризу 1990-х років, коли відбулося становлення вітчизняної олігархії, супроводжував правовий вакуум, котрий заповнили принципи права сильного, нехтування колективними обов'язками заради особистої вигоди, релятивізація та фальсифікація волі більшості, розмивання меж між дозволеним і забороненим у всіх сферах життя. Внаслідок цього державна влада, її інститути використовувалися не для узгодження інтересів, а для вибудовування ієрархії та зайняття якнайвищих щаблів влади. Отже, політич-

на боротьба перетворювалася на «гру з нульовою сумою», в якій перемога сприймалася як право монополізувати всю суспільну владу, а поразка прирівнювалася (і могла призвести) до втрати фундаментальних прав [6, с. 206–207].

Держава, як результат панування вкрай обмежених у просторі тінзованих груп суспільного домінування, перетворилася в інструмент олігархічних груп, що реалізують, здебільшого у тіншовому режимі, за допомогою держапарату свої приватні інтереси та ведуть постійну боротьбу з іншими групами впливу за власність і контроль над фінансовими потоками. Держава виявилася приватизованою, а демократія (у відсутності середнього класу, що мав би презентувати більшість населення) – засобом прикриття захоплення влади тими, хто має фінансові, організаційні та інформаційні ресурси. Це призводить до формування вкрай асиметричної, деформованої структури власності: за кількістю мільярдів на 100 млрд дол. США. ВВП Україна у 2012 році була першою країною у світі, випереджаючи як розвинуті країни із збалансованою соціальною структурою (наприклад, Швейцарію – майже у два рази, Велику Британію – більш ніж у три, США – більш ніж у два рази), так і країни з існуючим суттєвим соціальним розшаруванням (наприклад, Бразилію, Індію – більш ніж у два рази, Росію на 15%) [7, с. 7].

Центральна категорія не може бути безпосередньо дедуктованою із вихідної, будь-який перехід від однієї категорії до іншої, протилежної, передбачає введення в цей рух привхідних зовнішніх ланок, що сполучують у собі риси попередньої і послідувочої категорій. Щодо теорії тінзації, то такими привнесеними ззовні, опосередкованими ланками є категорії «дисфункція», «модернізація», «глобалізація», «міжсекторний розрив» тощо.

У центральній категорії системи розкривається специфічна сутність предмета дослідження – тінзацийний механізм розвитку в умовах трансформаційних процесів. Порівняно з вихідною категорією центральна категорія – «приватна власність олігархії на державно-владний ресурс» специфічна, але по відношенню до інших системних, синтетичних категорій теорії вона є загальною і набуває значення також основного принципу теорії. Її зміст також складає протиріччя, але воно відрізняється від вихідного тим, що її опосередковані ланки, наприклад, окремі структурні сегменти па-

разитарної елітної економіки, її механізми – перекладання витрат, вилучення доходу, еміграція капіталів – виступають вже у явній формі.

Побудова теорії тіншової економіки через основні, вузлові поняття теорії, що синтезують накопичений науковий матеріал – вихідну, центральну та завершальну категорію, – створює як результат широку системну композицію наукових наслідків, які можуть мати важливе теоретичне та практичне значення. Так, вона дозволяє здійснити подальший розвиток та удосконалення теорії. До деяких наукових наслідків слід віднести різноманітні ендогенні та екзогенні (по відношенню до національного простору) прояви розподільчих та перерозподільчих процесів у територіальному, галузевому, функціональному, структурному аспектах тощо. Однак лише категорія «тіншовий перерозподіл власності і влади» має статус основного наслідку. Застосування цієї основної форми, в якій виступає, виявляється сутність тіншової економіки, дозволяє логічно завершити теорію, теоретично та методологічно підсилити її пізнавальну функцію.

Висновки

Наявність стійких закономірностей відтворення кризових явищ в системі державного управління, влади вимагає дискурсивного дослідження причин такого відтворення, зокрема пошуку його вихідної та центральної категорії, в яких зосереджені основні протиріччя кризових явищ у суспільстві, його тінзації, розвиток яких залежить від стадії історичного розвитку.

Двоїстість процесів «автономної тіншової елітної держави» виявляється в існуванні подвійності елітної влади як структури і як функції офіційної влади і, в той же час, як автономного, незалежного утворення, яке є самостійним, нетранспарентним по відношенню до суспільного контролю, регулювання з боку навіть офіційної держави. Це держава в державі, яка має найсуттєвіший тінзацийно-корупційний потенціал.

Запереченням вихідної категорії «автономна тіншова держава», що визначає вкрай обмежений у просторі, прихований від суспільства, відсторонений від його потреб тіншовий менеджмент щодо набуття максимального обсягу об'єктів власності, захоплення влади для наступного набуття власності є категорія «приватна власність вкрай обмеженого кола олігархії на державно-владний

ресурс», що функціонує у формі адміністративно-економічних груп («автономної тіньової держави»). Вона визначає суцільну монополізацію владного ресурсі, а отже й отримання олігархією тіньової монополістичної ренти, надзвичайними обсягами якої обкладено все суспільство у специфічній формі матеріального чи нематеріального (наприклад, політичного) доходу з тіньової олігархічно-монополістичної експлуатації всіх сфер суспільного життя.

Фундаментальні підходи до детінізації, деолігархізації автономної держави, завдань обмеження її паразитизму, руйнівних тінізаційних можливостей зростання повинні враховувати особливу двоїстість її організації, небезпеку синкретизму влади та бізнесу. У реформуванні суспільства слід зосередитися на максимальному обмеженні, витісненні автономності паразитарної держави, формуванні державної стратегії розмежування бізнесу та влади, всілякій підтримці з боку держави функціонування генетично-історичних засад соборної організації, солідарної підтримки та допомоги, зокрема щодо розвитку вітчизняного сектора МСБ.

Список використаних джерел

1. Кумпф Ф. Диалектическая логика: Основные принципы и проблемы / Ф. Кумпф, З. Оруджев. – М. : Политиздат, 1979. – 286 с.
2. Шептулин А. П. Диалектика единичного, особенного и общего / А. П. Шептулин. – М. : Высшая школа, 1973. – 272 с.
3. Предборський В. А. Корпоратія як потужна глобальна ланка тінізації суспільства / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць Державного наук.-дослідного ін-ту інформатизації і моделювання економіки Мінекономрозвитку України. – К., 2017. – № 9. – С. 9–13.
4. Предборський В. А. Сучасна форма вітчизняного тіньового парасуспільства / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. Науково-дослідного економічного ін-ту Мін-ва економіки України. – К., 2016. – Вип. 3. – С. 9–13.
5. Якубенко В. Д. Власність, економічна влада та управління / В. Д. Якубенко. – К. : КНЕУ, 2011. – 373 с.
6. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. П. Горбуліна. – Харків: Фоліо, 2017. – 496 с.
7. Гриценко А. «Украинское экономическое чудо», или Куда ведут реформы / А. Гриценко // Зеркало недели. – 2016 (17 июня). – № 22. – С. 7.

References

1. Kumpf F. Dyalektycheskaia lohyka: Osnovnyye pryntsypy y problemy / F. Kumpf, Z. Orudzhev. – M. : Polytyzdat, 1979. – 286 s.
2. Sheptulyn A. P. Dyalektyka edynichnoho, osobennoho y obshcheho / A. P. Sheptulyn. – M. : Vysshaya shkola, 1973. – 272 s.
3. Predborskyi V. A. Korpokratiia yak potuzhna hlobalna lanka tinizatsii suspilstva / V. A. Predborskyi // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zb. nauk. prats Derzhavnoho nauk.-doslidnoho in-tu informatyzatsii i modeliuвання ekonomiky Minekonomrozvytku Ukrainy. – K., 2017. – № 9. – С. 9–13.
4. Predborskyi V. A. Suchasna forma vitchyznianoho tinovoho parasuspilstva / V. A. Predborskyi // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zb. nauk. pr. Naukovo-doslidnoho ekonomichnoho in-tu Min-va ekonomiky Ukrainy. – K., 2016. – Vyp. 3. – С. 9–13.
5. Yakubenko V. D. Vlasnist, ekonomichna vlada ta upravlinnia / V. D. Yakubenko. – K. : KNEU, 2011. – 373 s.
6. Svitova hibrydna viina: ukraïnskyi front / Za zah. red. V. P. Horbulina. – Kharkiv: Folio, 2017. – 496 s.
7. Hrytsenko A. «Ukraynskoie ekonomycheskoie chudo», yly Kuda vedut reformy / A. Hrytsenko // Zerkalo nedely. – 2016 (17 yunია). – № 22. – С. 7.

Дані про автора

Предборський Валентин Антонович,

професор кафедри фінансового права та фіскального адміністрування, Національна академія внутрішніх справ, д.е.н., професор
пл. Солом'янська, 1, м. Київ-ДСП, 03035, Україна
e-mail: prvika2015@gmail.com

Данные об авторе

Предборский Валентин Антонович,

професор кафедры финансового права и фискального администрирования, Национальная академия внутренних дел, д.э.н., профессор
пл. Соломенская, 1, г. Киев-ДСП, 03035, Украина
e-mail: prvika2015@gmail.com

Data about the author

Valentin Predborskiy,

professor of the Department of Financial Law and Fiscal Administration, National Academy of Internal Affairs, Doctor of Economic Sciences, Professor
1, Solomianska Square, Kyiv, 03035, Ukraine
e-mail: prvika2015@gmail.com

Врахування особливостей інноваційного розвитку регіонів у регіональній політиці держави

На сьогодні немає сумнівів у тому, що формування інноваційної політики регіонального розвитку має базуватись на теоріях регіональної економіки, оскільки вони дають уявлення про закономірності соціально-економічного розвитку регіонів, процеси регіонального відтворення, змогу виробити запобіжні заходи для повторення деяких негативних економічних явищ, а також можливість прогнозувати розвиток регіонів. У цілому основи теорій регіональної економіки є інтелектуальним науково обґрунтованим інструментом вироблення ефективних рішень та рекомендацій щодо розвитку регіонів, що відповідають вимогам сучасності. При формуванні інноваційної політики розвитку регіонів та виборі основних пріоритетів її реалізації необхідно орієнтуватися на зазначені та інші економічні доктрини та теорії. Адже, вони в кінцевому результаті забезпечуватимуть ефективність інноваційних шляхів для розвитку регіонів та дадуть можливість «обминути» численні етапи у процесі регіонального розвитку. А це в свою чергу є відмінною рисою інноваційної політики розвитку регіонів від інших регіональних політик. Саме тому, важливим завданням є врахування досліджень цього питання вченими в царині інноваційної діяльності та інноваційної політики.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, регіональна політика держави, соціально-економічний розвиток регіонів.

ЖИХОП О.Б.,
БАРАНОВА В.В.,
БУРКУН І.Г.

Учет особенностей инновационного развития регионов в региональной политике государства

На сегодня нет сомнений в том, что формирование инновационной политики регионального развития должно базироваться на теориях региональной экономики, поскольку они дают представление о закономерностях социально-экономического развития регионов, процессах регионального воспроизводства, возможности выработать меры для повторения некоторых негативных экономических явлений, а также возможность прогнозировать развитие регионов. В целом основы теорий региональной экономики являются интеллектуальным научно обоснованным инструментом выработки эффективных решений и рекомендаций по развитию регионов, отвечающих требованиям современности. При формировании инновационной политики развития регионов и выборе основных приоритетов ее реализации необходимо ориентироваться на указанные и другие экономические доктрины и теории. Ведь они в конечном итоге обеспечивают эффективность инновационных путей для развития регионов и дают возможность «обойти» многочисленные этапы в процессе регионального развития. А это в свою очередь, является отличительной чертой инновационной политики развития регионов от других региональных политик. Именно поэтому, важной задачей является учет исследований этого вопроса учеными в области инновационной деятельности и инновационной политики.

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, инновационная деятельность, региональная политика государства, социально-экономическое развитие регионов.

ZHYKHOR O.B.,
BARANOVA V.V.,
BURKUN I.G.

Recognition of the peculiarities of innovative development of regions in the regional policy of the state

Today, there is no doubt that the formation of an innovation policy for regional development should be based on theories of the regional economy, as they give an idea of the patterns of socio-

economic development of regions, regional reproduction processes, the ability to develop measures for the recurrence of some negative economic phenomena, development of regions. In general, the foundations of regional economic theories are an intellectual scientifically grounded tool for developing effective solutions and recommendations for the development of regions that meet the requirements of the present. When forming an innovative policy for the development of regions and choosing the main priorities for its implementation, it is necessary to focus on these and other economic doctrines and theories. After all, they ultimately ensure the effectiveness of innovative ways for the development of regions and provide an opportunity to «get around» numerous stages in the process of regional development. And this, in turn, is a distinctive feature of the innovation policy of regional development from other regional politicians. That is why, an important task is to take into account research on this issue by scientists in the field of innovation and innovation policy.

Keywords: innovations, innovative development, innovative activity, regional state policy, social and economic development of regions.

Постановка проблеми. В умовах боротьби за конкурентоспроможність одним із важливих чинників економічного зростання на сьогоднішній день стає інноваційний розвиток регіонів. Джерелом економічного зростання повинні стати інноваційні процеси що об'єднують науку, техніку, економіку, підприємництво й управління в регіонах України. На думку Семів Л.К., інноваційний шлях розвитку пов'язаний з конкурентоспроможністю економіки і передбачає ефективне функціонування науково-технічної, виробничої, фінансової, соціальної, мотиваційної, духовної сфер, природного середовища життєдіяльності людини та важливих суспільних інститутів [5]. Як зазначає Бутко М.П., сучасному регіональному розвитку бракує ефективності використання матеріальних та інтелектуальних ресурсів, рівня прибутковості виробництва, досконалої структури експорту та детінізації економіки [1]. Тому значна увага має приділятися переходу регіонів виключно до інноваційної моделі розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати досліджень впливу впровадження інновацій і розвитку інноваційних процесів на розвиток регіонів загалом висвітлено в працях О.М. Алімова, О.І. Амоші, Є.І. Бойка, А.С. Гальчинського, В.М. Геєця, З.В. Герасимчук, С.В. Захаріна, М.А. Козоріз, А.І. Сухорукова, Л.І. Федулової, В.С. Яцкова та інших. Однак, слід зауважити, що питанням виокремлення особливостей інноваційного розвитку регіону приділяється недостатньо уваги і тому це потребує подальших досліджень.

Мета статті – визначення особливостей інноваційного розвитку регіонів України в залежності від регіональної політики держави.

Вклад основного матеріалу. На сьогоднішній день наявний науково-технічний потенціал

регіонів використовується малоефективно, кількість підприємств, що застосовує інновації, незначна, а конкурентоспроможність вітчизняної промисловості знаходиться на низькому рівні [2]. Також, дослідження вчених показали, що впровадження інновацій суттєво відрізняється в розрізі регіонів, що зумовлює загострення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, низьку конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційну активність суб'єктів господарювання. Зазначені фактори визначають необхідність аналізу та створення концепції регіональної інноваційної політики направленої на підвищення частки організацій, що здійснюють розробки та впроваджують інновації, збільшення частки інноваційної продукції у загальному обсязі промислового виробництва та частки високотехнологічних товарів в експорті регіону. Зазначимо, що питання віднесення тих чи інших регіонів України до депресивних, проблемних чи слаборозвинених на сьогодні залишається дискусійним. Пов'язано це з тим, що за останні чотири роки здійснюються реформи в усіх галузях економічного розвитку країни, зокрема, в бюджетній системі та системі освіти. Саме ці складові допомагають здійснювати та впроваджувати інновації в регіонах. Те, що інновації необхідні повсюдно, в тому числі і в організації діяльності, ні в кого не викликає сумніву. Наприклад, в Постанові Кабінету Міністрів від 6 серпня 2014 р. № 385 (редакція від 12 січня 2018 року) «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [4] стверджується, що з огляду на посилення ролі обласних центрів у загальноекономічному розвитку вони і надалі продовжуватимуть значною мірою визначати характер подальшої територіальної диференціації соціально-економічного становища в

країні (динаміка економічного зростання у великих міських агломераціях пришвидшить міграційний рух із сільських населених пунктів та малих міст з обмеженим потенціалом розвитку), протягом тривалого періоду відбувалось формування неефективної системи державного управління регіональним розвитком та непрозорого механізму фінансового забезпечення розвитку регіонів, яке характеризується відсутністю чітко визначеної державної політики у сфері регіонального розвитку, застарілим механізмом взаємовідносин на рівні «державна–регіон» та регіонів між собою, недосконалістю системи територіальної організації влади та проведенням реформування місцевого самоврядування та адміністративно–територіального устрою. Все це небезпідставно наводить на думку, що питання, якими повинні бути інновації в країні, а тим більше в тих чи інших регіонах, залишаються дискусійними по нинішній день. У результаті, крім економічних проблем розвитку зазначених регіонів, на фоні відносно високого рівня середньої заробітної плати порівняно з іншими областями, зросли внутрішньорегіональні диспропорції щодо розвитку інфраструктури, надання послуг населенню у сфері освіти, культури, охорони здоров'я та навколишнього природного середовища та інші. Розвиваються в основному обласні центри, а шахтарські та сільські території занепадають. Наслідком зазначених тенденцій є значне розшарування населення за рівнем доходів, безробіття, соціальне невдоволення мешканців регіонів, створення підґрунтя для проявів сепаратизму. Події, що відбулися з початку 2014 року на території півострова Крим та у південно–східних регіонах України, є наслідком прорахунків та недоліків державної внутрішньої та зовнішньої політики, в тому числі і політики регіонального розвитку. Сказане засвідчує те, що інноваційна діяльність та інноваційна політика повинні знайти належне відображення у регіональній політиці держави. Це відображення повинно мати кількісний, якісний та просторовий аспекти [3]. Якщо уважно придивитися до словосполучення «просторовий потенціал соціально–економічного розвитку регіону», то очевидно, що розуміння змісту цієї складної дефініції пов'язане з трактуванням суті понять «простір», «потенціал», «соціально–економічний розвиток», «регіон».

Під регіональною політикою держави розуміють, зазвичай, сукупність заходів, засобів, ме-

ханізмів, інструментів та взаємоузгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з метою досягнення визначених на певний період цілей розвитку регіонів. Отже, врахування інноваційного розвитку регіонів у регіональній політиці України – це виокремлення таких заходів і дій, які сприятимуть впровадженню інновацій, поширенню інноваційної діяльності у тих чи інших регіонах відповідно до стратегічних завдань їх розвитку. Безумовно, такі заходи і дії повинні забезпечити, насамперед формуванню позитивних кількісних оцінок впливу інновацій на зростання ВВП як в цілому по Україні, так і в розрізі її регіонів. Слід зазначити що інноваційна діяльність здійснюється з метою впровадження досягнень науково–технічного прогресу у виробництво та соціальну сферу, яка включає: випуск та розповсюдження принципово нових видів техніки та технологій, прогресивні міжгалузеві структурні зсування, реалізацію довгострокових науково–технічних програм з великими строками окупності витрат, фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у становищі виробничих потужностей; розробку та впровадження нової, ресурсозабезпечуючої технології, що призначена для поліпшення соціального та екологічного стану.

Отже, заходи, спрямовані на концентрацію ресурсів на певних територіях, слід здійснювати разом із заходами, спрямованими на підвищення ролі «точок зростання» на прилеглих до них територіях, для поширення на більшу територію позитивного впливу таких заходів. За умови обмеженості фінансових ресурсів, які Кабінет Міністрів України може спрямувати на розвиток територій, необхідно визначити пріоритети розподілу ресурсів та сконцентрувати їх на тих заходах та територіях, що можуть забезпечити найвищий результат у найкоротший строк та матимуть довготривалий і комплексний вплив на розвиток не лише даної території, але і сусідніх регіонів [4]. Якщо посилається на статичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність» за 2015 рік [6] в якому стверджується, що упродовж 2015 року наукові та науково–технічні роботи в Україні виконувало 978 організацій, 44,3% з яких відносилися до державного сектору економіки, 40,3% – до підприємницького, 15,4% – вищої освіти. Найбільша кількість організацій (183) була підпоряд-

кована НАН України, МОН України – 115, Національній академії аграрних наук України – 85, Міністерству аграрної політики та продовольства України – 60, Міністерству економічного розвитку і торгівлі України – 40, Міністерству охорони здоров'я України – 35, Національній академії медичних наук – 34, Національній академії педагогічних наук – 13 організацій. У розподілі за галузями наук частка організацій технічних наук порівняно з 2014 р. зменшилась на 2,4 в.п., що при незначних змінах кількості організацій інших галузей (частка організацій гуманітарних наук збільшилась на 0,3 в.п., а суспільних наук та організацій багатогалузевого профілю зменшилась на 0,5 та 0,3 в.п. відповідно) призвело до зменшення загальної кількості організацій на 2,1%.

На нашу думку, держава повинна селективно допомагати регіонам у боротьбі за нові інвестиції (включаючи іноземний капітал), без яких неможливо впроваджувати інновації, а отже регіональна політика має спрямовуватись на забезпечення регіонів відповідними інструментами державної підтримки. Важливо забезпечити державну підтримку для нарощення науково-технічного потенціалу в регіонах України. В результаті можна очікувати формування прибуткової складової інноваційного процесу у вигляді надходжень від продажу технології, самої продукції, «готового» діючого бізнесу й існує в умовах практичної відсутності конкуренції на відповідних ринках. Також, важливо у регіональній політиці України відвести належну увагу для активізації розвитку в регіонах України технопарків, які зможуть інтенсифікувати інноваційну діяльність в їх межах. Незважаючи на значні доробки в теоретичній базі досліджень інноваційних процесів, у даній сфері залишається багато нерозв'язаних проблем. Однією із найактуальніших є формування ефективної державної інноваційної системи, побудова якої повинна враховувати не тільки сучасний адміністративно-територіальний поділ, але й макроекономічне районування. При цьому, необхідно оцінити інноваційний потенціал регіонів України, визначити їх інноваційну сприйнятливість та запропонувати шляхи вдосконалення регіональної інноваційної політики. Необхідно врахувати і те, що в умовах ринкової економіки знання стають основним базовим ресурсом, що забезпечує розвиток країни та її регіонів. При цьому основним фінансовим джерелом розвитку є інвестиції.

Висновки

Проаналізувавши сучасний стан інноваційного розвитку економіки України можна зробити висновок, що найактивнішими учасниками інноваційних процесів на регіональному рівні є представники науково-освітнього комплексу, представники інноваційної інфраструктури, а також місцеві органи влади, які на сьогодні знаходяться в стадії реформування та самостійності забезпечення місцевих бюджетів (за різними напрямками) власними коштами. Отже, головний зміст регіональної політики України має полягати у формуванні у регіонах інноваційної моделі економічного розвитку. Регіональна інноваційна стратегія, в свою чергу, повинна стати потужним інструментом стимулювання для успішного розвитку місцевої економіки, особливо для регіонів, що мають високий інноваційний потенціал.

Список використаних джерел

1. Бутко М.П. Передумови трансформації та механізми регулювання регіональних економік // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 2. – С.10.
2. Верхоглядова Н.І. Регіональна інноваційна політика: необхідність та особливості формування (на прикладі Дніпропетровської області) / Н.І. Верхоглядова, І.В. Олініченко // Економіка і регіон. – 2013. – № 3 (30). – С. 22–25.
3. Жихор О.Б. Просторовий потенціал соціально-економічного розвитку регіону та його оцінка в контексті формування і реалізації інноваційної політики / О.Б. Жихор, В.В. Баранова, М.В. Тимченко // Інновації у маркетингу і менеджменті: Монографія / за заг. ред. С.М. Ілляшенка. – Суми: «Папірус», 2013. – С. 122–131.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» (редакція від 12 січня 2018 року) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
5. Семів Л.К. Регіональна політика: людський вимір: монографія / Л.К. Семів, – Львів: ІРД НАН України, 2004. – С.8.
6. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність України» за 2015 рік – К.: Держкомстат України, 2016. – 257 с.

References

1. Bytko, M.P. (2004). *Peredymovu transformacij ta mexanizm regylyvannia regionalnux ekonomik* [Prerequisites for transformation and mechanisms for regula-

tion of regional economies]. *Ekonomika i prognozyvannia – Economics and Forecasting*, 2, 10. [in Ukrainian].

2. Verxogliadova, N.I. & Olinichenko, I.V. (2013). Regionalna innovacijna politika: neobxidnist te osoblivity formuvannia (na prukladi Dnipropetrovskoj oblasti) [Regional innovation policy: necessity and peculiarities of formation (on the example of Dnipropetrovsk region)]. *Ekonomika i region – Economy and region*, 3(30), 22–25. [in Ukrainian].

3. Zhykhor, E.B., Baranova, V.V., Timchenko, M.V. (2013). Prostorovuj potencial socialno–ekonomichnogo rozvutky region ta jogo ocinka v konteksti formyvannia i realizacii innovacijnoi politiki [Spatial potential of socio–economic development of the region and its assessment in the context of the formation and implementation of innovation policy]. *Innovacij y marketungy i menedgmenti – Innovation in marketing and management* (pp. 122–131). Sumy. «Papirus» [in Ukrainian].

4. Postanova Kabinety Ministriv Ukrainy (2014). «Pro zatverdennia Dergavnoj strategij regionalnogo rozvutky na period do 2020 roku» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the State Strategy for Regional Development for the period up to 2020»] zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385–2014–%D0%BF>

5. Semiv, L.K. (2004). Regionalna politika: ludskij vumir [Regional policy: human dimension]. Lviv: IRD NAN Ukrainy [in Ukrainian].

6. Statustuchnuj zbirnik (2015) «Naykova ta innovacijna dijalnist Ukrainy» [Statistical collection «Scientific and innovative activity of Ukraine» for 2015], 2016, 257. [in Ukrainian].

Дані про авторів

Жихор Олена Борисівна,

д.е.н., професор, професор кафедри економіки та маркетингу, Національний аерокосмічний університет ім. М.Е. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

e-mail: abyss.olena@gmail.com

Баранова Валерія Вадимівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри туристичного бізнесу та країнознавства, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

e-mail: valeria_baranova@ukr.net

Буркун Ірина Григорівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної теорії, Національний аерокосмічний університет ім. М.Е. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

e-mail: iburkun@ukr.net

Данные об авторах

Жихор Елена Борисовна,

д.э.н., профессор, профессор кафедры экономики и маркетинга, Национальный аэрокосмический университет им. М.Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт»

e-mail: abyss.olena@gmail.com

Баранова Валерия Вадимовна,

к.э.н., доцент, доцент кафедры туристического бизнеса и страноведения, Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

e-mail: valeria_baranova@ukr.net

Буркун Ирина Григорьевна,

к.э.н., доцент, доцент кафедры экономической теории, Национальный аэрокосмический университет им. М.Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт»

e-mail: iburkun@ukr.net

Data about the author

Olena Zhykhor,

Doctor of Science (Economic), Professor of the Department of Economics and Marketing, N.E. Zhukovsky National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

e-mail: abyss.olena@gmail.com

Valeria Baranova,

PhD in Economic, Associate Professor of the Department of Tourism Business and Country Studies V.N. Karazin Kharkiv National University

e-mail: valeria_baranova@ukr.net

Irina Burkun,

PhD in Economic, Associate Professor of the Department of Economic Theory, N.E. Zhukovsky National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

e-mail: iburkun@ukr.net

Статистичне забезпечення управління об'єктами державної власності та інституційної підтримки національного виробника за рахунок державного замовлення

Предмет дослідження – особливості статистичного забезпечення процесів управління об'єктами державної власності та інституційної підтримки національного виробника за рахунок державного замовлення.

Метою написання статті є авторське бачення особливостей статистичного забезпечення управління об'єктами державної власності та здійснення державного замовлення в економіці України, а також напрямів його вдосконалення.

Методологія проведення роботи – положення інституційної теорії, теорії управління, кейнсіанської концепції. На основі системного підходу з використанням методів аналізу та синтезу виявлено недоліки статистичного забезпечення в сфері управління об'єктами державної власності та здійснення державного замовлення в економіці України, а також розроблено пропозиції щодо його поліпшення.

Результати роботи – аргументовано посилення ролі держави в умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів та необхідності здійснення належного статистичного забезпечення управлінської діяльності. Здійснено оцінку стану та виявлено недоліки статистичного забезпечення управління об'єктами державної власності та державного замовлення в економіці України, визначено заходи щодо його поліпшення.

Висновки – для належного статистичного та інформаційно-аналітичного забезпечення управління об'єктами державної власності та здійснення державного замовлення необхідно проведення комплексу заходів щодо упорядкування чинного законодавства в сфері державного замовлення та публічних закупівель, уточнення методологічних положень в сфері управління об'єктами, що знаходяться в державній та комунальній власності, посилення уваги до статистичного відстеження функціонування об'єктів, що задіяні у сфері публічно-приватного партнерства.

Ключові слова: управління, об'єкти державної власності, державне замовлення, статистичне забезпечення.

ПОДГОРНИЙ А.З.

Статистическое обеспечение управления объектами государственной собственности и институциональной поддержки национального производителя за счет государственного заказа

Предмет исследования – особенности статистического обеспечения процессов управления объектами государственной собственности и институциональной поддержки национального производителя за счет государственного заказа.

Целью написания статьи является авторское видение особенностей статистического обеспечения управления объектами государственной собственности и осуществление государственного заказа в экономике Украины, а также направлений его совершенствования.

Методология проведения работы – положения институциональной теории, теории управления, кейнсианской концепции. На основе системного подхода с использованием методов анализа и синтеза выявлены недостатки статистического обеспечения в сфере управления объектами государственной собственности и осуществления государственного заказа в экономике Украины, а также разработано предложения по его улучшению.

Результаты работы – аргументировано усиление роли государства в условиях быстрого развития глобализационных процессов и необходимости осуществления надлежащего статистичес-

кого забезпечення управленчеської діяльності. Осуществлена оцeнка cостояния и выявлены недостатки статистического обеспечения управления объектами государственной собственности и государственного заказа в экономике Украины, определены меры по его улучшению.

Выводы – для надлежащего статистического и информационно–аналитического обеспечения управления объектами государственной собственности и осуществления государственного заказа необходимо проведение комплекса мер по упорядочению действующего законодательства в сфере государственного заказа и публичных закупок, уточнение методологических положений в сфере управления объектами, которые находятся в государственной и коммунальной собственности, усиление внимания к статистическому отслеживанию функционирования объектов, которые задействованы в сфере публично–частного партнерства.

Ключевые слова: управление, объекты государственной собственности, государственный заказ, статистическое обеспечение.

PODGORNYJ A.Z.

Statistical grounding to objects of state property management and institutional support to the national producer by system of the state order

The subject of the study is peculiarities of statistical provision of processes of management of objects of state property and institutional support of the national producer at the expense of the state order.

The purpose of the article is the author's vision of the peculiarities of statistical provision of management of state–owned objects and the implementation of state orders in the economy of Ukraine, as well as directions for its improvement.

Methodology of the work – is the position of the institutional theory, the theory of governance, the Keynesian concept. On the basis of a systematic approach using methods of analysis and synthesis, the deficiencies of statistical provision in the field of management of state–owned objects and the execution of state orders in the Ukrainian economy were identified, and proposals were made for its improvement.

The results of the work is the strengthening of the role of the state in the conditions of the rapid development of globalization processes and the necessity of proper statistical provision of management activity is argued. The estimation of the state and the shortcomings of the statistical provision of management of state–owned objects and state orders in the economy of Ukraine was made, measures were identified to improve it.

Conclusions – for proper statistical, informational and analytical support for the management of state–owned objects and the execution of a state order, it is necessary to carry out a complex of measures for streamlining the current legislation in the field of public procurement and public procurement, clarifying the methodological provisions in the field of management of objects located in the state and communal property, increasing attention to the statistical monitoring of the functioning of objects involved in the field of public–private partnership.

Keywords: management, objects of state property, national system of the state order, information and analytical support.

Постановка проблеми. Перспективи розвитку національної економіки в значній мірі залежить від активної ролі держави в регулюванні соціально–економічних процесів та раціонального використання всіх ресурсів, що є в розпорядженні органів державного та місцевого управління, а також важелів, які вони застосовують. Насамперед це стосується використання об'єктів державної власності чи їх реформування та приватиза-

ції, а також здійснення державного замовлення та закупівель, завдяки яким держава виконує притаманні їй функції та забезпечує позитивний вплив на функціонування національної економіки в цілому. В той же час слід підкреслити, що значений позитивний вплив можливий лише при прийнятті органами державного управління важених обґрунтованих рішень, чому має сприяти належне системне статистичне забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основна увага при реформуванні державної статистики в Україні приділяється питанням її адаптації до світових стандартів, в той же час має місце скорочення певних (в окремих випадках, на наш погляд, суттєвих) аспектів статистичного відстеження соціально-економічних процесів (зокрема, щодо функціонування суб'єктів господарювання державного сектору та в цілому суспільного сектору), а також не завжди враховуються вимоги поточних перетворень та управління їх здійсненням, що призводить до ефекту інформаційного «вакууму» в системі державного управління. Насамперед це стосується управління об'єктами державної власності та здійснення державного замовлення, в результаті чого ці важливі аспекти державного управління не мають належного статистичного та інформаційно-аналітичного забезпечення, про що свідчать дослідження таких вчених, як З.П.Бараник [1], А.В. Головача [1], О.В. Длугопольського [2], С.Г.Дриги [3], А.М.Єриної [4], І.Г. Манцурова [5], О.Ю. Рудченка [6], М.М. Шкільняка [6], А.А.Шустікова [7] та інших. Це зумовлює необхідність посилення уваги до змістовного насичення інформаційно-аналітичного блоку механізмів управління об'єктів державної власності та регулювання відносин в сфері державного замовлення.

Метою написання *статті* є авторське бачення особливостей статистичного забезпечення управління об'єктами державної власності та здійснення державного замовлення в економіці України, а також напрямів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. В процесі еволюції економічної думки суттєво змінилися теоретичні положення щодо ролі та місця держави, а також її впливу на розвиток економіки, і якщо в період формування капіталістичного способу виробництва її роль полягала в здійсненні мінімально необхідного переліку функцій нагляду за дотриманням належних умов розвитку суспільства, то зараз завдяки стрімкому розвитку глобалізаційних процесів, зростанню та ускладненню взаємозв'язків, прояву кризових явищ в різноманітних сферах суспільних відносин держава відіграє визначальну роль, а її вплив стосується як забезпечення регулювання національної економіки, подолання кризових явищ, реалізації стратегії розвитку та національної безпеки. В цих умовах вкрай важливо мати необхідну інформа-

цію щодо різних аспектів функціонування держави як суспільного інституту, статистично забезпечувати здійснення управлінських процесів, так і оцінювати їх ефективність.

В економічній літературі при розгляді індикаторів, що характеризують вплив держави на економічні процеси, як правило, використовують систему показників, що наведено у табл. 1. Даний підхід, на наш погляд, занадто узагальнений та не дозволяє враховувати особливості певних аспектів управління ресурсами та використання інструментів, а також їх статистичного забезпечення.

Якщо визначити перелік безпосередніх засобів та ресурсів, які використовує держава для здійснення своїх функцій, то тут слід насамперед виокремити такі, як об'єкти державної власності (державний сектор) та фінансові ресурси, що акумулюються державою та спрямовуються як на досягнення пріоритетних цілей, так і вирішення поточних питань. При цьому доцільність розгляду як об'єктів державної власності, так і державного сектору зумовлено певними розбіжностями між цими поняттями, зокрема, якщо перше включає різні види майна, що передає суб'єктам господарювання для використання (наприклад, в оренду, лізинг, концесію) та управління (корпоративні права, що належать державі у статутних фондах господарських організацій), то друге – цілісні майнові комплекси – суб'єкти господарювання, що діють на основі лише державної власності та ті, державна частка у статутному фонді яких перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів [8].

При розгляді впливу держави завдяки використанню об'єктів державної власності відстежуються різні аспекти проведення економічної політики в певних сферах діяльності з орієнтацією на соціально-економічні критерії оцінки ефективності управління, а фінансових ресурсів – в контексті цільового їх спрямування у стратегічних напрямках розвитку національної економіки, здійсненні структурних зрушень, а в тактичному плані – раціональному їх використанні, запобіганні прояву корупції.

В цілому характеризуючи масштаби державного майна для здійснення впливу на розвиток економіки, слід відзначити, що, за даними Фонду державного майна, станом на початок 2018

Таблиця 1. Показники оцінки масштабів суспільного сектору економіки

Показник	Зміст показника	Формула для розрахунку	Умовні позначення
1. Ресурсна міць держаного сектору економіки (ДСЕ) (ступінь поглинання ним робочої сили)	Питома вага ДСЕ в загальній чисельності зайнятих у країні. Показує ступінь поглинання ДСЕ робочої сили (K1)	$K1 = L_g / L$	L_g – кількість зайнятих в ДСЕ; L – загальна кількість зайнятих в економіці країни
2. Масштаб державної власності ДСЕ	Питома вага ДСЕ у загальному обсязі основних засобів у країні. Показує ступінь поглинання ДСЕ активів (K2).	$K2 = A_g / A$	A_g – вартість основних засобів у ДСЕ; A – вартість основних засобів в економіці Країни
3. Масштаб результативності ДСЕ	Питома вага продукції та послуг ДСЕ у ВВП (K3)	$K3 = D / Y$	D – додана вартість, вироблена і реалізована ДСЕ в поточних цінах; Y – ВВП країни в поточних цінах
4. Рівень концентрації	Питома вага ДСЕ в загальній кількості підприємств країни. Показує частку державної власності в економіці (K4)	$K4 = K_g / K$	K_g – кількість підприємств в ДСЕ; K – кількість усіх офіційно зареєстрованих підприємств в країні
5. Рушійні можливості держави (довгостроковий потенціал)	Питома вага інвестицій в ДСЕ у загальному обсязі інвестицій. Показує довгостроковий потенціал ДСЕ (K5)	$K6 = I_g / I$	I_g – обсяг інвестицій в ДСЕ; I – загальний обсяг інвестицій в економіку країни
6. Коефіцієнт акумуляції державних доходів	Питома вага державних доходів у ВВП (Kd)	$Kd = I_n / Y$	I_n – обсяг державних доходів; Y – ВВП країни в поточних цінах
7. Коефіцієнт витрачання державних коштів	Питома вага державних витрат у ВВП (KE)	$KE = E_x / Y$	KE – обсяг державних витрат; Y – ВВП країни в поточних цінах
8. Коефіцієнт оподаткування	Питома вага податків у ВВП (Kt)	$Kt = T / Y$	T – отриманні податкові надходження в бюджет

Джерело: [2, с.33–34]

року наявні 23,3 тис. юридичних осіб, які діють на основі лише державної власності і належать до сфери управління відповідного суб'єкта управління, 501 господарська організація з корпоративними правами держави; більше 1 млн. об'єктів державного майна, з яких: 566,8 тис. об'єктів нерухомого майна державних підприємств, установ, організацій; 553,5 тис. об'єктів державного майна, яке не увійшло до статутних капіталів господарських товариств у процесі корпоративізації, але залишилося на їх балансі; 27,9 тис. об'єктів державного майна, яке не увійшло до статутних капіталів господарських товариств у процесі приватизації, але залишилося на їх балансі [9]. Що стосується публічних закупівель, то у 2016 році через неї було використано 1/3 сукупних ресурсів зведеного бюджету України, а економія лише 1% становить майже 3 млрд. грн. [10, с.26], хоча, як свідчать матеріали перевірок Рахункової палати, протягом 2009–2016

рр. найбільший обсяг виявлених фактів неефективного, в тому числі нецільового використання бюджетних коштів виявлено у 2010 році на суму 30,5 млрд. грн. [11]. Все це зумовлює необхідність критичного аналізу сучасного стану статистичного забезпечення в зазначених сферах та розроблення пропозицій щодо його покращення.

Що стосується першого зазначеного аспекту – управління об'єктами державної власності, то тут слід відзначити: по-перше, особливість відстеження окремих об'єктів, що полягає у веденні відповідними державними органами певних державних реєстрів (наприклад, Єдиний реєстр об'єктів державної власності, Реєстр корпоративних прав держави), що дозволяє мати уяву про їх наявність, але не дозволяє в повній мірі оцінити ефективність використання; по-друге, відсутність як статистичного відстеження суб'єктів господарювання державного сектору різних організаційно-правових форм (зокрема, насам-

перед це стосується господарських товариств з різних розміром пакетів акцій (паїв), що належать державі), а також їх узагальнення за видами економічної діяльності та регіонами, в результаті чого неможливо коректно оцінити розмір державного сектору, його структуру та показники динаміки. По-третє, і це, мабуть, найголовніше, мають місце методологічні розбіжності щодо визначення елементів, що враховуються при оцінці розміру державного сектору. Так, згідно до Господарського кодексу України, до його складу включаються як суб'єкти господарювання, що діють на основі лише державної власності (державні та казенні підприємства), так і суб'єкти господарювання, державна частка у статутному фонді яких перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів [8], тоді як згідно до методології складання та ведення Системи національних рахунків, що ґрунтується на Класифікації інституційних секторів економіки України (KICE) [12], до складу елементів державного сектору включають суб'єкти господарювання комунального сектору [13].

В цьому контексті слід визнати достатньо конструктивною думку економістів, які обґрунтовують доцільність впровадження в практику господарювання поняття «суспільний сектор», котрий включав би як державний, так і комунальний сектори, а також здійснювати гнучке групування їх об'єктів в залежності від мети дослідження, об'єкта порівняння та методології обліку зазначених показників [14]. Крім того, з позиції формування статистичного забезпечення процесу управління об'єктами державної власності пропонується система індикаторів, що характеризує такі його аспекти, як вплив публічного (державного) сектору на розвиток економіки країни; облік об'єктів державної власності; функціонування державного сектору; управління об'єктами державної власності; реформування суб'єктів господарювання державного сектору та ефективність використання державних активів [15].

В цілому позитивно оцінюючі зазначені підходи, слід зазначити, що вони залишають поза увагою такий важливий аспект забезпечення впливу держави (в тому числі й її суб'єктів господарювання), як фінансові ресурси, що спрямовуються на розвиток економіки, здійснення структурних зрушень та модернізацію виробництва у вигляді

державного замовлення, а також вирішення поточних державних потреб за рахунок публічних закупівель. Їх джерелами є як кошти державного та місцевих бюджетів, державних та місцевих цільових фондів, державних органів-розпорядників коштів, так і суб'єктів господарювання державного та комунального секторів. Отже, статистичне відстеження державного замовлення та публічних закупівель є важливим критерієм ефективності державного управління, засобом контролю за їх раціональним та цільовим використанням, а також запобігання проявів корупції.

На даний час в сфері статистичного відстеження взаємопов'язаних процесів здійснення державного замовлення та проведення публічних закупівель існують певні труднощі, що зумовлені відсутністю належного інституційного врегулювання у зв'язку із втратою чинності Закону України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» [16]. Крім того, спостерігається передача функцій статистичного відстеження процесів здійснення публічних закупівель в сферу управлінського обліку у зв'язку із функціонуванням електронної системи «Prozorro».

Висновки

Таким чином, розгляд питань статистичного забезпечення в сфері державного управління, що стосується використання об'єктів державної власності та здійснення державного замовлення та закупівель, свідчить про відсутність належної системності, що зумовлює необхідність прийняття комплексу заходів щодо його упорядкування.

Насамперед це стосується необхідності уточнення методологічних положень в сфері управління об'єктами, що знаходяться в державній та комунальній власності та за своїми функціями спрямовані на забезпечення належних умов функціонування економіки в цілому та життєдіяльності населення. Крім того, необхідним є посилення уваги до статистичного відстеження функціонування об'єктів, що задіяні у сфері публічно-приватного партнерства, а наявна інформація може бути корисною при обґрунтуванні заходів щодо їх можливого залучення у ці відносини, що може бути альтернативою приватизації.

Необхідно впорядкувати чинне законодавство в сфері державного замовлення та публічних закупівель, що дозволить створити належні умови вдосконалення їх статистичного забезпечення, а

також простежувати ці процеси протягом усього циклу, починаючи від прийняття управлінських рішень, до їх практичної реалізації та контролю за цільовим використанням коштів.

Список використаних джерел

1. Манцуров І.Г. Статистика ринків: підручник для вищ. навч. закл. / І.Г.Манцуров, З.П.Бараник, А.В. Головач та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. І.Г.Манцура. – К: КНЕУ, 2010. – 544 с.

2. Длугопольський О.В. Теорія економіки державного сектора: навчаль. посібник / О.В.Длугопольський. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 488с.

3. Дрыга С.Г. Модернизация экономических отношений в сфере государственного заказа в Украине // А.В. Беспалова, С.Г. Дрыга // Экономический бюллетень Научно-исследовательского экономического института Министерства экономики Республики Беларусь. – 2017. – №11. – С.49–55.

4. Манцуров І.Г. Макроекономічна статистика, том 1. Підручник для вищ. навч. закл. / І.Г.Манцуров, А.М.Єріна, О.К.Мазуренко та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. І.Г.Манцура. – К: КНЕУ, 2013. – 325 с.

5. Манцуров І.Г. Феномен стратегічно важливих підприємств в Україні / І.Г.Манцуров, В.В. Новиков, О.Ю.Рудченко // Україна : аспекти праці. – 2017. – №3. – С.44–51.

6. Рудченко О.Ю. Управління державним сектором: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / О. Ю. Рудченко, М.М. Шкільняк // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 2 (5). – Режим доступу до журн. : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11royptp.pdf>.

7. Манцуров І.Г. Фінансова статистика : підручник / І.Г.Манцуров, А.А.Шустіков. – К.: КНЕУ, 2009. – 528 с.

8. Господарський Кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

9. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації державного майна в 2017 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/docs-list/spf-reports.html>

10. Формування фінансового механізму сталого розвитку України : монографія/ за ред. О.П. Кириленко, О.І.Тулай. – Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – 414 с.

11. Радінов Ю.Д. Бюджетний процес в Україні: стан, проблеми, шляхи розвитку : монографія / Ю.Д. Радінов. – LAP LAMBERT Academic Publishing. – 2018. – 253с.

12. Класифікація інституційних секторів економіки (KICE): Наказ Державної служби статистики України

№378 від 03.12.2014 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

13. http://ukrstat.org/uk/konsult_centra/10_kiseu.htm

14. Нецора Т.Г. Методичні питання визначення обсягу та структури державного сектору економіки України / Т.Г.Нецора // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2016. – Вип.1(5). – С.45–50.

15. Новиков В.В. Удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення управління об'єктами державної власності / В.В. Новиков // Моделювання та інформаційні системи в економіці : зб. наук. пр. КНЕУ. – 2017. – Вип.94. – С. 95–104.

16. Закон України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/95-вр>

References

1. Mantsurov I.G. Statistuka rinkiv [Markets statistics]: nidruchnik dlj vuch. navch. zakl. / I.G. Mantsurov, Z.P.Baranik, A.V. Golovach ta in.; za red. I.G. Mantsurova. – K: KNEU, 2010. – 544 p.

2. Dlugopolskuj O.V. Teorij ekonomiki derzhavnogo sektory [The theory of the economy of the public sector]: navch. posibnik / O.V. Dlugopolskuj. – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2007. – 488 p.

3. Druha S. Modernizacij ekonomicheskich otnochenij v sfere gocudarctvennogo zakaza v Ukraine [Modernization of economic relations in the sphere of state order in Ukraine] // S. Druha, A. Bespalova // Ekonomicheskij duleten Nauchno-issledovatel'skogo ekonomicheskogo instituta Ministerstva ekonomiki Respubliki Belarus. – 2017. – №11. – P.49–55.

4. Mantsurov I.G. Makroekonomichna statistuka [Macroeconomic statistics], tom 1. nidruchnik dlj vuch. navch. zakl. / I.G. Mantsurov, A.M.Erina, O.K.Mazurenko ta in.; za red. I.G. Mantsurova. – K: KNEU, 2013. – 325 p.

5. Mantsurov I.G. Fenomen strategichno vazlyvuh nidprijemstv v Ukrayine [The phenomenon of strategically important enterprises in Ukraine]/ I.G. Mantsurov, V.V. Novikov, O.Y.Rudchenko // Ukraina : aspektu pratchi. – 2017. – №3. – P.44–51.

6. Rudchenko O.Y. Upravinnj derchavnym sektorom: problemi ta nerspektivy [Public sector governance: challenges and perspectives] / O.Y.Rudchenko, M.M. Chkilnj // Sotchialno-ekonomichni problemi i dergava. – 2011. – Vип. 2 (5). : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11royptp.pdf>.

7. Mantsurov I.G. Finanscova statistika [Financial statistics]: nidruchnik / I.G. Mantsurov, A.A.Schustikjv. – K.: KNEU, 2009. – 528 p.

8. Gospodarskij Kodeks Ukrayiny [Economic Code of Ukraine]: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

9. Zvit nro rabotu Fonda derchavnogo majna Ukrayiny ta hid privatuzachij derchavnogo majna v 2017 rochi [Report on the work of the State Property Fund of Ukraine and the process of privatization of state property in 2017]. : <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/docs-list/spf-reports.html>

10. Formuvannj finansovogo mehanizmu stalogo rozvytku Ukrayiny [Formation of financial mechanism of sustainable development of Ukraine] : monografij / za red. O.P. Kirilenko, O.I. Tulaj. – Ternopil: TNEU, 2017. – 414 p.

11. Radinov Y.D. Budgetnij proches v Ukrayini: stan, problemi, schljhy rozvutku [Budget process in Ukraine: state, problems, ways of development]: monografij / Y.D. Radinov. – LAP LAMBERT Academic Publishing. – 2018. – 253p.

12. Klasifikatchij instytychijnych sektoriv ekonomiki (KISE) [Classification of institutional sectors of the economy]: Nakaz Derzhavnoj sluchbi statistiki Ukrainu №378 vid 03.12.2014.): <http://.ukrstat.gov.ua/>.

13. http://ukrstat.org/uk/konsult_centr/10_kiseu.htm

14. Netchora T.G. Metodologikal'nyj viznachennj obsjgu ta strukturu derzhavnogo sektoru ekonomiky Ukrayiny [Methodological issues on determining the volume and structure of the public sector of the Ukrainian economy] / T.G. Netchora // Naukovij visnik Mukatchevskogo derzhavnogo universitetu. – 2016. – Вип.1(5). – P.45–50.

15. Novikov V.V. Udoskonalennj informacijno-analituchnogo zabezpechennj upravlinnj objektamu

derzhavnoj vlasnosti [Improvement of information and analytical support for the management of state-owned objects] / V.V. Novikov // Modeluvannj ta informacijnij sistemju v ekonomitchi : zb. nauk. pr. KNEU. – 2017. – Vyp.94. – P. 95–104.

16. Zakon Ukrayiny «Pro derzhavne zamovlennj dlj zadovolennj prioritetnych derzhavnych potreb» [The Law of Ukraine «State Order for the Meeting of Priority Public Needs»] : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/95-вр>

Дані про автора

Підгорний Анатолій Захарович,

кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри статистики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса
e-mail: azp1@ukr.net

Данные об авторе

Подгорный Анатолий Захарович,

кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедры статистики, Одесский национальный экономический университет, г. Одесса
e-mail: azp1@ukr.net

Data about the author

Anatolij Podgornyj,

PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Statistics, Odessa National Economic University (Odessa)
e-mail: azp1@ukr.net

УДК 334.02:336.24

DOI: 10.5281/zenodo.1400667

ШЕВЧУК С.В.

Митні інтереси держави: принципи забезпечення та критерії деталізації

У статті досліджено основні принципи забезпечення та критерії деталізації митних інтересів держави. Виокремлено системний підхід щодо розробки принципів реалізації митних інтересів держави з врахуванням специфіки їх асекурації. Запропоновано деталізацію митних інтересів у розрізі компліментарності зв'язків, що виникають під час їх забезпечення. Сконцентровано увагу на забезпеченні національних інтересів держави у площині конкретизації, деталізації та асекурації інтересів у митній сфері, що безпосередньо впливає на економічний розвиток країни в цілому та стан національної безпеки зокрема. Визначено, площину перетину взаємозв'язків національно-економічних та митних інтересів, на основі чого, сформовано гіпотезу про різногалузеву спрямованість останніх. У відповідному контексті запропоновано використовувати комплексний підхід, з використанням ряду механізмів та важелів політик, в тому числі регуляторної, зовнішньоекономічної, правоохоронної, бюджетно-податкової, інвестиційної тощо, задля повноцінного їх забезпечення.

Ключові слова: митні інтереси, національні інтереси, митна безпека, митна політика, економічна безпека.

Таможенные интересы государства: принципы обеспечения и критерии детализации

В статье исследованы основные принципы обеспечения и критерии детализации таможенных интересов государства. Определен системный подход к разработке принципов реализации таможенных интересов государства с учетом специфики их асекурации. Предложено детализацию таможенных интересов в разрезе комплиментарности связей, возникающих при их обеспечении. Сконцентрировано внимание на обеспечении национальных интересов государства в плоскости конкретизации, детализации и асекурации интересов в таможенной сфере, что непосредственно влияет на экономическое развитие страны в целом и состояние национальной безопасности в частности. Определено плоскость пересечения взаимосвязей национально-экономических и таможенных интересов, на основе чего, сделан вывод о разноотраслевою направленности последних. В соответствующем контексте предложено использовать комплексный подход, с использованием ряда механизмов и рычагов политик, в том числе регуляторной, внешнеэкономической, правоохранительной, бюджетно-налоговой, инвестиционной и т.д., ради полноценного их обеспечения.

Ключевые слова: таможенные интересы, национальные интересы, таможенная безопасность, таможенная политика, экономическая безопасность.

SHEVCHUK S.V.

Customs interests of the state: principles of supply and criteria of details

The article analyzes the main principles of security and criteria for detailing the customs interests of the state. A systematic approach is elaborated on the development of principles for the implementation of the customs interests of the state, taking into account the specifics of their asceticism. It is proposed to detail the customs interests in the context of the complementarity of ties that arise during their provision. The attention is focused on ensuring the national interests of the state in the area of specification, detailing and asecurtion of interests in the customs sphere, which directly affects the economic development of the country as a whole and the state of national security in particular. The plane of intersection of the interconnections of national economic and customs interests, determined on the basis of which the hypothesis of the multidisciplinary orientation of the latter is formed. In the relevant context, it is proposed to use an integrated approach, using a mechanisms and policies, including regulatory, foreign economic, law enforcement, fiscal, investment, for their full-fledged provision.

Key words: customs interests, national interests, customs security, customs policy, economic security.

Постановка проблеми. Формування і розвиток системного підходу до митного регулювання України потребує перегляду та виокремлення чіткого переліку митних інтересів держави. Адже, за умов біфуркації економічних взаємозв'язків та всепоглинаючого глобалізаційного поступу, актуальним залишається питання забезпечення національних інтересів держави у площині конкретизації, деталізації та асекурації інтересів у митній сфері, що безпосередньо впливає на економічний розвиток країни в цілому та стан національної безпеки зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Так, науковому розв'язанню проблем визначення, систематизації та узагальнення митних інтересів в рамках реалізації митної політики та

здійснення митної справи присвячено праці наступних науковців, як І. Г. Бережнюк, Л. В. Деркач, І. М. Карамбович, С. В. Ківалов, В. І. Ляшенко, В. П. Мартинюк, А. С. Мостовий, І. В. Новосад, Н. В. Осадча, П. В. Пашко, Д. В. Приймаченко, В. М. Тарасевич, Г. С. Третяк та ін.

Проте, незважаючи на значний теоретичний доробок вище зазначених дослідників у проблематику розвитку митної політики, реалізацію митної справи та вирішення дискусійних аспектів зовнішньоекономічних відносин, все ж залишається мало дослідженим комплекс питань, щодо виокремлення та забезпечення митних інтересів держави з позиції системного підходу.

Метою статті є визначення, конкретизація та деталізація митних інтересів держави, а також

формування принципів їх забезпечення з позицій системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що питанню визначення та забезпечення митних інтересів держави, на сьогодні, відводиться не ключова роль як у вищому істеблїшментї країни, нормативно–правовї базї, так і в науково–практичному колї, де практично не існує комплексного дослідження місця, ролї митних інтересів в загальній структурї національних інтересів, не сформований та не затверджений фактичний їх перелїк, а також відсутнє системне бачення щодо принципів та чинників їх забезпечення в рамках національної та митної безпеки України.

На сьогодні, до основних нормативно–правових актів, що прямо або опосередковано визначають принципи правовідносин, що виникають між суб'єктами господарювання у митній сферї, варто віднести Рамковї стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлї Всесвітньої митної організації, Податковий кодекс України, Митний кодекс України, Закони України Про зовнішньоекономічну діяльність та Про засади державної регуляторної політики у сферї господарської діяльності. Проте, у кожному з них акцентується увага на різних принципових позиціях.

Так, Рамковї стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлї Всесвітньої митної організації [1] основними цілями та принципами в міжнародній торгівлї визначають:

- встановлення стандартів, що забезпечують підвищення безпеки і полегшують функціонування міжнародного ланцюга поставок товарів на глобальному рівні з метою досягнення більшої визначеності та передбачуваності;
- забезпечення комплексного управління міжнародним ланцюгом постачань товарів для всіх видів транспорту;
- зміцнення ролі, функцій та можливостей митних служб у світлі викликів та можливостей XXI столїття;
- зміцнення співробітництва між митними адміністраціями з метою розширення їх можливостей з виявлення відправлень підвищеного ризику;
- зміцнення співробітництва між митними структурами і підприємницьким співтовариством;
- сприяння безперервному руху вантажів по всьому безпечному міжнародному ланцюгу поставок товарів.

Згідно статті 8 Митного кодексу України [2] державна митна справа, за допомогою якої до-

сягається здійснення та реалізація митних інтересів базується на основі принципів:

- виключної юрисдикції України на її митній території;
- виключних повноважень органів доходів і зборів України щодо здійснення державної митної справи;
- законності та презумпції невинуватості;
- єдиного порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України;
- спрощення законної торгівлї;
- визнання рівності та правомірності інтересів усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності;
- додержання прав та охоронюваних законом інтересів осіб;
- заохочення добросовісності;
- гласності та прозорості;
- відповідальності всіх учасників відносин, що регулюються цим Кодексом.

Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [3] передбачено, що суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарської діяльності під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності керуються наступними принципами:

- принципом суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- принципом свободи зовнішньоекономічного підприємництва;
- принципом юридичної рівності і недискримінації;
- принципом верховенства закону;
- принципом захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- принципом еквівалентності обміну, неприпустимістю демпінгу під час ввезення та вивезення товарів.

Як бачимо, на законодавчому рівні відсутня цілісна картина побудови концепції та механізмів забезпечення митних інтересів, згадки про них здебільшого мають фрагментарний характер, що тільки поглиблює площину невизначеності та неоднозначності підходу їх реалізації.

Принципи та засади, що є фундаментом відповідного процесу, розпорошені по різних нормативно–правових актах та потребують перегляду у розрізі цільового призначення, волатильності світової економічної кон'юнктури та нових зовнішньоекономічних викликів. Ускладнює ситуацію, на нашу думку, також необхідність повноцінного

врахування інтересів усіх сторін процесу, що обумовлює розгляд проблематики у трьохвимірному форматі: міжнародному, макро (державному) та мікро (з позиції суб'єктів господарювання) рівні.

Формування цілісного підходу щодо розробки принципів реалізації митних інтересів держави потребує врахування специфіки їх асекурації, що не можливо, в повному обсязі забезпечити, лише в рамках заходів митної справи, адже митні інтереси лежать у площині національно-економічних інтересів, що обумовлює їх різногалузеву спрямованість з широкою спектральною амплітудою: від екологічного до правоохоронного сектора. У відповідному форматі процес забезпечення опосередковано має: де-факто узгоджуватися, а де-юре поєднувати комплексний підхід з використанням ряду механізмів та важелів політик в тому числі регуляторної, зовнішньоекономічної, правоохоронної, бюджетно-податкової, інвестиційної тощо за для повноцінної реалізації, що впливає на формування принципів забезпечення.

Дискусійною та не одностайною залишається позиція з даного питання і в науковій спільноті. Так, з кожним роком з'являються новітні, новачійні підходи до забезпечення власних інтересів країн в митній сфері, що враховують специфічні особливості країн та кон'юнктурні зміни світової економіки. Як зазначає Іващук І. [4, с. 200], щорічний моніторинг, який проводить СОТ, підтверджує, що простежується тенденція реалізації митних інтересів країн через створенням зон вільної торгівлі та митних союзів, адже це дає змогу країнам зберігати власні інтереси як у межах альянсу, так і поза ним стосовно третіх країн.

Пашко П. В. [5 с. 41], наполягає на позиції, що митні інтереси повинні визначатися виходячи з потреби забезпечення гідного місця держави на міжнародній економічній арені й з урахуванням умов сучасного швидкозмінного середовища, з чим ми повністю погоджуємося.

Митні інтереси потребують спочатку визначення, а згодом – реалізації та захисту. Визначення повинно ґрунтуватися на таких чинниках:

- сукупності економічних інтересів;
- сукупності цілей на конкретному етапі здійснення митної політики;
- урахуванні поточного стану зовнішньоекономічної та митної безпеки;
- сукупності існуючих на цей час зовнішніх і внутрішніх загроз.

Осадча Н.В. [6 с. 73–74], одним з головних напрямів забезпечення митного інтересу називає формування балансу інтересів держави та бізнесу в умов глобалізації, а серед принципів забезпечення митних інтересів виокремлює:

- верховенство права;
- збалансування інтересів держави та бізнесу;
- розвиток транзитного потенціалу;
- пріоритет договірних засобів у розв'язанні конфліктів інтересів при здійсненні митної справи;
- своєчасність і адекватність заходів захисту митних інтересів;
- чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні митної безпеки.

Проте, на нашу думку, вихідними принципами, на основі яких має формуватися та удосконалюватися система забезпечення митних інтересів в державі мають бути:

- стратегічної відповідності, уся діяльність щодо забезпечення митних інтересів держави має бути орієнтована та відповідати стратегічним цілям розвитку національних інтересів зокрема та державній стратегії в цілому;
- збалансованості усіх рівнів митної справи у розрізі фінансово-економічних, матеріально-трудових, техніко-технологічних, нормативно-правових, тощо аспектів діяльності;
- динамічності та цільової орієнтації, що необхідний для врахування кон'юнктурних тенденцій, змін та ефективної реакції на екзогенні виклики шляхом провадження сучасних науково-технічних досягнень;
- комплексності, митні інтереси держави не є однорідним та одно факторним явищем і залежить від багатьох напрямів діяльності (наукових, управлінських, організаційних, економічних, кадрових), що повинні бути інтегровані в єдиний комплекс;
- адаптивності та гнучкості, система повинна своєчасно та ефективно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, що в свою чергу обумовлює спроможність швидкої перебудову у розрізі зміни мети, цілей, та поставлених завдань.
- об'єктивності, принцип, що полягає у врахуванні особливостей різнопланового характеру під час розробки методологічних положень активізації регулятивного потенціалу держави забезпечення митних інтересів;

• узгодженості, врахування суспільних, приватних, державних міжнародних інтересів при формуванні концепції забезпечення митних інтересів.

Неоднозначною залишається позиція, щодо чіткого встановлення та виокремлення переліку митних інтересів, як в нормативно-правовій базі так і в науковій спільноті. На сьогодні, даний реєстр є законодавчо не закріплений, а серед науковців даний напрямок є малодослідженим. Згідно Закону України Про основи національної безпеки України [7] існує затверджений перелік загроз національним інтересам і національній безпеці України, який групується за дев'ятьма напрямками та включає 70 визначених потенційних загроз, у розрізі наступних сфер: зовнішньополітична; державна безпека; внутрішньополітична; економічна; соціальна та гуманітарна; науково-технологічна; цивільний захист; екологічна; інформаційна. І, хоча, прямо або опосередковано митні інтереси присутні майже у кожному блоці, окремо їх не виокремлено, ані в цьому документі, ані в жодному іншому.

Серед вітчизняних науковців найбільш глибоко та предметно до визначення і чіткого переліку відповідної проблематики підійшов Пашко П. В. [8 с. 9–10], який вважає, що митні інтереси забезпечують як зовнішньоекономічну, так і митну безпеку, але при цьому мають певні відмінності. До митних інтересів, захист яких забезпечує зовнішньоекономічну безпеку України як складову частину економічної безпеки, можна віднести:

- створення умов для активізації розвитку економічних суб'єктів, вітчизняного науково-технічного й інноваційного потенціалів, підвищення конкурентоспроможності національної економіки;
- упровадження діючого механізму збереження і відтворення природних, трудових, інтелектуальних, енергетичних ресурсів і основних фондів на території держави, а також економічного стимулювання найбільш ефективного їхнього використання в межах країни;
- заохочення підприємств до ефективного зовнішньоекономічного співробітництва;
- забезпечення збалансованості структури зовнішньої торгівлі з використанням прийнятих у міжнародній практиці заходів, що підвищить експортний потенціал, задовольнить потреби внутрішнього ринку, захистить вітчизняних товаровиробників та ін.

До митних інтересів, захист яких забезпечує митну безпеку України, можна віднести:

• вдосконалення механізмів захисту внутрішнього ринку від несумлінної конкуренції з боку імпортової продукції;

• створення сприятливих умов для полегшення торгівлі, прискорення товарообігу і пасажиропотоку через митний кордон;

• своєчасне і повне стягнення податків і митних зборів;

• ефективну організацію боротьби з контрабандою і порушеннями митних правил, їхнє попередження;

• наближення митного законодавства до світових вимог, розвиток міжнародного співробітництва у сфері митної справи;

• забезпечення конфіденційності інформації щодо суб'єктів ЗЕД та їхньої діяльності;

• збільшення транзитної привабливості країни;

• недопущення ввозу на територію держави неякісних товарів, використання і споживання яких становить небезпеку для здоров'я населення;

• недопущення ввозу продукції з низьким морально-етичним змістом, що пропагує міжнаціональні конфлікти, сепаратизм та ін.

Аналогічну позицію у даному контексті займає Осадча Н., яка не тільки поділяє думку Пашка П.В., але й розширює спектр державних прерогатив у митній сфері, які уряд має реалізувати для забезпечення митних інтересів, серед яких:

• інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір;

• розвиток міжнародних відносин у галузі митної справи з іншими державами світу в інтересах України;

• наближення митного законодавства до міжнародних вимог, але з урахуванням національних інтересів;

• заохочення прямих іноземних інвестицій, спрощення митних процедур відповідно до вимог Всесвітньої митної організації;

• формування стимулів та обмежень здійснення митної справи до вимог держави та бізнесу з метою активізації зовнішньоекономічних операцій, збільшення бюджетних надходжень;

• розвиток експортного потенціалу, активізація зовнішньоекономічних операцій з давальницькою сировиною;

• забезпечення виконання зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань державної митної справи, укладеними відповідно до закону;

- створення системи обміну документами та інформацією (у тому числі електронною) з іншими державними органами;
- упровадження, розвиток і технічне супроводження сучасних інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій у державній митній справі, які сумісні з аналогічними системами інших країн;
- контроль за дотримання правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;
- сприяння захистові прав інтелектуальної власності, вжиття заходів щодо запобігання переміщенню через митний кордон України товарів з порушеннями охоронюваних законом прав інтелектуальної власності;
- установлення достовірності сертифікатів про походження товарів з України [6, с. 75].

Висновки

Ми, частково, поділяємо позиції науковців, що зазначені вище, проте, вважаємо за потрібне здійснити більш глибоку деталізацію митних інтересів у зв'язку з компліментарністю зв'язків, що виникають під час їх забезпечення, у розрізі виокремлення сфер асекурації. Перелік митних інтересів має визначатися та диференціюватися у розрізі наступних напрямів: державна безпека, економічний, інвестиційно-інноваційний та науково-технологічний, екологічний, інформаційний. Зокрема, у розрізі кожної з сфер до митних інтересів ми віднесемо наступні:

- державна безпека:
  - реалізація превентивних заходів щодо посягання на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, права і свободи громадян у розрізі провадження митної справи;
  - боротьба із поширенням корупції в митних органах, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності, незаконного ввезення в країну зброї, боеприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів та поширення міжнародного тероризму;
  - усунення диспропорцій та структурних дефектів функціонування існуючих інституцій і механізмів у митній сфері у розрізі забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності, що впливають на ефективність їх діяльності;

- формування засад уникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму, сепаратизму в суспільстві у розрізі здійснення митної справи;
  - підтримка структурованості та функціональної збалансованості митної системи в рамках забезпечення оперативного реагування на загрози національній безпеці;
    - економічна:
      - своєчасне та планомірне забезпечення наповнення бюджету України шляхом проведення виваженої та збалансованої державної політики у митній сфері;
      - вживання заходів протидії щодо критичної залежності національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків і низьких темпів розвитку внутрішнього ринку, у розрізі упередження недостатніх темпів відтворювальних процесів та подолання структурних деформацій в економіці;
      - проведення аналізу та сприяння забезпечення економічної незалежності України від зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
      - заохочення вітчизняних суб'єктів господарювання до ефективного зовнішньоекономічного співробітництва;
      - усунення диспропорцій та дисбалансів нерациональної структури експорту, що має здебільшого сировино орієнтований характер та низьку частку продукції з високим співвідношенням доданої вартості;
      - збільшення внутрішнього валового продукту, боротьба з «тінізацією» національної економіки та переважанням в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними;
        - інвестиційно-інноваційна та науково-технологічна:
          - активізації інвестиційно-інноваційної активності та реалізації науково-технічного і технологічного потенціалу держави, як на внутрішній так і зовнішній арені;
          - захист внутрішнього ринку високотехнологічної продукції від іноземної технічної і технологічної експансії з подальшим наростаючим науково-технологічне відставання України від розвинутих країн;
          - боротьба з впливом учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили в цілому та у митній сфері зокрема за межі України;

- формування сприятливого інвестиційного клімату.

- екологічна:

- підтримання належного техніко–технологічного стану пунктів митного пропуску, щодо здійснення митного контролю за для запобігання техногенної небезпеки, у тому числі ядерного та біологічного тероризму;

- захист від неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів;

- інформаційна:

- пріоритетними напрямками є боротьба із поширення різного роду інформації культу насильства, жорстокості, порнографії;

- у частині фахових компетенцій митних органів, розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави;

- розробка механізмів протидії намаганням маніпулювати суспільною свідомістю у площині поширення недостовірної, неповної, викривленої або упередженої інформації;

- створення інтерактивної он–лайн системи документообігу, щодо обміну даними, інформацією та документами з іншими державними органами та країнами партнерами.

Виокремлення та деталізація митних інтересів, а також врахування принципових позицій їх забезпечення сприятимуть зміцненню митної та економічної безпеки країни. В наступних наукових працях увага буде зосереджена, на виокремленні критеріїв оцінки ефективності діяльності митних органів та аналізі методик, щодо її визначення.

Список використаних джерел

1. Рамкових стандартів безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації від 01.06.2005 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/976_003

2. Митний кодекс України від 19.06.2018 № 2464–VIII [Електронний ресурс] // Офіційний веб–сайт Верховної Ради України: [сайт]. – Режим доступу:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495–17/page1>

3. Про зовнішньоекономічну діяльність Закон України від 03.11.2016 № 1724–VIII (1724–19) / [Електронний ресурс] // Офіційний веб–сайт Верховної Ради України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959–12>

4. Іващук І. Митна доктрина глобального простору / Іващук І. // дис.. на здобуття доктора наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини, Тернопіль, 2010. – 575 с.

5. Пашко П.В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) / Монографія. – Одеса: АТ «ПЛАСКЕ», 2009. – 628 с.

6. Осадча Н.В. Формування глобальних інститутів регулювання митної справи: монографія / Н.В.Осадча. – Д.: Вид–во «Нова ідеологія», 2013. – 316 с

7. Про основи національної безпеки України Закон України від 19.06.2003 № 964–IV / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964–15>

8. Пашко П.В. Митна складова в системі економічної безпеки держави / П.В. Пашко // Регіональна економіка, 2008 – № 2 – С. 7–12

References

1. Ramkovykh standartiv bezpeky ta polehshennia vsesvitnoi torhivli Vsesvitnoi mytnoi orhanizatsii vid 01.06.2005 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/976_003

2. Mytnyi kodeks Ukrainy vid 19.06.2018 № 2464–VIII [Elektronnyi resurs] // Ofitsiyni veb–sait Verkhovnoi Rady Ukrainy: [sait]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495–17/page1>

3. Pro zovnishnoekonomichnu diialnist Zakon Ukrainy vid 03.11.2016 № 1724–VIII (1724–19) / [Elektronnyi resurs] // Ofitsiyni veb–sait Verkhovnoi Rady Ukrainy: [sait]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959–12>

4. Ivashchuk I. Mytna doktryna hlobalnoho prostoru / Ivashchuk I. // dys.. na zdobuttia doktora nauk za spetsialnistiu 08.00.02 – svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny, Ternopil, 2010. – 575 s.

5. Pashko P.V. Mytna bezpeka (teoriia, metodolohiia ta praktychni rekomendatsii) / Monohrafiia. – Odesa: AT «PLASKE», 2009. – 628 s.

6. Osadcha N.V. Formuvannia hlobalnykh instytutiv rehuliuвання mytnoi spravy: monohrafiia / N.V.Osadcha. – Д.: Vyd–vo «Nova ideolohiia», 2013. – 316 s

7. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 964-IV / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

8. Pashko P.V. Mytna skladova v systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy / P.V. Pashko // Rehionalna ekonomika, 2008 – № 2 – S. 7–12

Дані про авторів

Шевчук Сергій Васильович,

кандидат економічних наук, докторант кафедри економіки підприємств, Національного університету державної фіскальної служби України, м. Ірпінь

e-mail: nauka-rez@ukr.net

Данные об авторах

Шевчук Сергей Васильевич,

кандидат экономических наук докторант кафедры экономика предприятий, Национального университета государственной фискальной службы Украины

e-mail: nauka-rez@ukr.net

Data about the author

Sergii Shevchuk,

Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Doctoral of the Department of Economics, National University of the State Fiscal Service of Ukraine

e-mail: nauka-rez@ukr.net

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 330.101:620.91–027.236

DOI: 10.5281/zenodo.1400674

ДОРОШЕНКО В.М.

Актуальні аспекти розвитку інноваційних механізмів фінансування енергозбереження на основі моделі енергетичного контрактингу

Предмет дослідження – проблематика забезпечення енергозбереження в будівництві, перспективи розвитку інноваційних механізмів фінансування енергозбереження.

Метою написання **статті** є авторське бачення сучасного стану та перспектив розвитку інноваційних механізмів фінансування енергозбереження, розробка практично–прикладних рекомендацій щодо впровадження механізму фінансування забезпечення енергозбереження в будівництві з використанням моделі енергетичного контрактингу.

Методологія проведення роботи. На основі системного підходу, приймаючи до уваги специфіку будівництва, в статті визначено фактори, які впливають на реалізацію потенціалу енергозбереження в Україні, розглянуто науково–методичні положення щодо механізмів фінансування в системі організаційно–економічного забезпечення енергозбереження підприємства.

Результати роботи. В статті за результатами проведеного дослідження здійснено оцінку сучасного стану розвитку механізмів забезпечення фінансування енергозбереження. Визначено вплив факторів, що стимулюють впровадження моделі енергетичного контрактингу у сучасних реаліях України.

Висновки. Розбудова енергоефективної економіки є трендом розвитку України.

Дослідження показують, що розвиток механізму фінансування забезпечення енергозбереження на основі моделі енергетичного контрактингу обумовлює раціональне та ефективне використання потенціалу енергозбереження.

Ключові слова: будівництво, енергозбереження, енергосервісний контракт.

ДОРОШЕНКО В.М.

Актуальные аспекты развития инновационных механизмов финансирования энергосбережения на основе модели энергетического контрактинга

Предмет исследования – проблематика обеспечения энергосбережения в строительстве, перспективы развития инновационных механизмов финансирования энергосбережения.

Целью написания **статьи** является авторское видение современного состояния и перспектив развития инновационных механизмов финансирования энергосбережения, разработка практико–прикладных рекомендаций по внедрению механизма финансирования обеспечения энергосбережения в строительстве с использованием модели энергетического контрактинга.

Методология проведения работы. На основе системного подхода, принимая во внимание специфику строительства, в статье определены факторы, влияющие на реализацию потенциала энергосбережения в Украине, рассмотрены научно–методические положения касательно механизмов финансирования в системе организационно–экономического обеспечения энергосбережения предприятия.

Результаты работы. В статье по результатам проведенного исследования осуществлена оценка современного состояния развития механизмов обеспечения финансирования энергосбережения. Определено влияние факторов, стимулирующих внедрение модели энергетического контрактинга в современных реалиях Украины.

Выводы. Развитие энергоэффективной экономики является трендом развития Украины. Исследования показывают, что развитие механизма финансирования обеспечения энергосбережения на основе модели энергетического контрактинга обуславливает рациональное и эффективное использование потенциала энергосбережения.

Ключевые слова: строительство, энергосбережение, энергосервисный контракт.

DOROSHENKO V.M.

Actual aspects of the development of innovative mechanisms of financing energy saving based on the model of energy contracting

Subject of research – problems of providing energy saving in construction, prospects for the development of innovative mechanisms for financing energy saving.

The purpose of writing the article is the author's vision of the current state and prospects for the development of innovative mechanisms for energy saving financing, the development of practical and applied recommendations regarding the implementation of a financing mechanism for energy saving in construction using the model of energy contraction.

Methodology of work. On the basis of the system approach, taking into account the specifics of construction, the factors that influence the implementation of the energy saving potential in Ukraine are identified in the article, and the scientific and methodological provisions regarding financing mechanisms in the system of organizational and economic provision of energy saving of the enterprise are considered.

Results of work. In the article, according to the results of the conducted research, an estimation of the current state of development of mechanisms for securing financing of energy saving is carried out. The influence of factors, which complicate the introduction of energy contracting model in modern realities of Ukraine, is determined.

Conclusions. Building an energy–efficient economy is a trend of Ukraine's development. Studies show that the development of a financing mechanism for energy conservation based on a model of energy contracting raises the efficient and efficient use of energy saving potential.

Keywords: construction, energy saving, energy performance contracting.

Постановка проблеми. Про енергозбереження можна говорити як про новий енергетичний ресурс, залучення якого в господарський обіг дозволить знизити енергоемність суспільного виробництва. Передбачається, що енергозбереження, витісняючи інші енергоресурси із

паливно–енергетичного балансу, саме стає середнім енергетичним ресурсом. Світовий досвід свідчить, що лише там відбулось швидке досягнення міжнародної конкурентоспроможності держави, де наріжним каменем державної політики постала енергоефективність. Якщо в Західній

Європі величина потенціалу енергозбереження дорівнює 10–20% обсягів споживання енергоресурсів, то в Україні ця цифра перевищує 45%. Зростання енергоефективності в нашій країні можливе за рахунок реалізації науково обґрунтованої, системної та програмно і законодавчо підкріпленої політики енергоефективності [9].

Енергозбереження – один з пріоритетних векторів інвайроментального розвитку сучасних бізнес–структур. Оптимізація процесів енергозбереження надає можливість детермінувати поступове зниження виробничих витрат, зменшення енергомісткості виробленої продукції, використання відновлювальної енергетики, тим самим розширюючи зону економічної безпеки [5]. Отже, актуальним є впровадження сучасних ефективних економічних механізмів забезпечення енергозбереження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній науковій думці визначені концептуальні засади механізмів забезпечення енергозбереження [16,17]. Аспекти теоретико–методичного характеру означеної проблематики досліджено низкою вітчизняних вчених [4,5], [14,15].

У той же час, не зважаючи на існуючі дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, автор констатує наявність дискусійних питань щодо економічних механізмів фінансування енергозбереження.

Метою написання *статті* є авторське бачення сучасного стану та перспектив розвитку інноваційних механізмів фінансування енергозбереження, розробка практично–прикладних рекомендацій щодо впровадження механізму фінансування забезпечення енергозбереження в будівництві з використанням моделі енергетичного контрактингу.

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно високий рівень споживання енергоресурсів в Україні на одиницю ВВП, залежність від російського газу, а також зношеність енергетичної інфраструктури обумовлюють приналежність енергозбереження та енергоефективності до пріоритетних напрямів енергетичної політики українського уряду. Так, згідно з Енергетичною стратегією України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», в рамках базового сценарію розвитку економіки внаслідок реалізації заходів збільшення енергоефективності може бути досягнуто зниження показника енергоємності ВВП майже на 60% [8]. Відповідно до Стратегії, одним з

основних напрямків державної політики у сфері енергоефективності має бути стимулювання розвитку енергосервісних компаній (ЕСКО) як інструмента втілення енергоефективних заходів шляхом створення відповідної нормативної бази та впровадження механізмів енергосервісних перформанс контрактів (Energy Performance Contracting, EPC) [10].

Енергозбереження є ефективним інструментом, який дає можливість суттєвого скорочення енергоспоживання, не знижуючи темпи зростання національної економіки. На думку Кулікова П.М., енергосервіс – один з перспективних механізмів залучення фінансування в проекти з енергозбереження, який базується на принципі оплати енергозберігаючих заходів, що реалізуються спеціалізованими енергосервісними компаніями за рахунок зекономлених від енергозбереження коштів [5].

Слід зазначити, що вперше ЕСКО з'явилися в 80 –ті роки дев'ятого століття в Сполучених Штатах Америки у зв'язку з енергетичною кризою.

Натепер, поняття «ЕСКО» наведено в Директиві Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу 2006/32/ЄС від 5 квітня 2006 р. про енергетичну ефективність і енергетичні послуги. Згідно з документом, Енергосервісна компанія (ЕСКО) – це фізична або юридична особа, яка надає енергетичні послуги та (або) інші заходи з покращення енергоефективності на об'єктах або в приміщеннях користувача і при цьому бере на себе певну частку фінансового ризику. Сплата за надані послуги базується (в цілому або частково) на досягненні покращення показників енергоефективності та на відповідності іншим узгодженим критеріям виконання. З 5 червня 2014 р. для країн ЄС зазначена Директива була замінена Директивою 2012/27/ЄС про енергоефективність від 25 жовтня 2012. У жовтні 2015 року було прийняте рішення щодо імплементації Директиви 2012/27/ЄС стосовно енергетичної ефективності в рамках Енергетичного Співтовариства, в тому числі для України. Директива 2012/27/ЄС вже не містить визначення «ЕСКО», замінюючи його поняттям «постачальник енергетичних послуг», визначаючи його як: Фізичну або юридичну особу, яка надає енергетичні послуги або інші заходи з покращення енергоефективності на об'єкті чи приміщенні кінцевого споживача [10].

В законодавстві України поняття «енергосервісна компанія» визначено в наказі Міністерства

з питань житлово–комунального господарства України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення системи економічного стимулювання реалізації енергоощадних заходів на підприємствах житлово–комунального господарства»: Енергосервісна компанія – суб'єкт господарювання, який здійснює енергоощадні заходи повністю або частково за рахунок власних, позикових або залучених коштів і забезпечує гарантоване досягнення економії паливно–енергетичних ресурсів та води впродовж терміну реалізації енергоощадних заходів. [7].

Енергосервісний контракт, як організаційно–правовий та фінансовий механізм, що дає змогу досягнути скорочення споживання енергоресурсів шляхом впровадження енергоощадних заходів, набув значного поширення в розвинених країнах світу за останні 40 років. Популярність зазначеного механізму пояснюється передусім його інвестиційною привабливістю, можливістю поєднати на взаємовигідній основі інтереси замовників та виконавців робіт з енергозбереження, зокрема постачальників енергоефективного обладнання. Крім того, цей механізм дає змогу розв'язувати складні питання залучення необхідних фінансових ресурсів для реалізації енергоефективних проектів [10].

У форматі енергетичного перформанс–контракту, на думку Степаненко В.А., реалізують свою виробничо–економічну діяльність енергосервісні компанії, який є різновидом договору між учасниками енергосервісних робіт, відповідно до якого організація (як правило ЕСКО) реалізує проект, гарантуючи при цьому визначений обсяг економії паливно–енергетичних ресурсів [15].

На думку експертів проекту «Створення енергетичних агентств в Україні» [10], Енергосервісний перформанс контракт – це договірна угода між бенефіціаром і постачальником заходів щодо підвищення енергоефективності, які перевіряються і відстежуються протягом усього строку

дії договору, при цьому інвестиції (роботи, поставка або послуги) в такі заходи відшкодовуються в залежності від рівня підвищення енергетичної ефективності, зазначеного в контракті, або іншого критерію енергетичного перформансу, наприклад, фінансові заощадження.

ЕСКО– це компанія, що пропонує енергетичні послуги, які можуть включати розробку та реалізацію проектів з енергозбереження (а також з відновлюваної енергії), і в багатьох випадках такі проекти реалізуються «під ключ». Типовий перелік послуг ЕСКО наведено в таблиці 1.

Автор погоджується з вищевикладеним та вважає можливим запропонувати авторське визначення. Енергосервісна компанія (ЕСКО) – суб'єкт господарювання, діяльність якого спрямована на реалізацію заходів з енергозбереження на основі моделі енергетичного контракту. Важливо зазначити також, враховуючи проведений контент–аналіз дефініції, модальність ЕСКО, в зв'язку з варіюванням визначення ЕСКО, залежно від ринкових умов у кожній країні. Моделі енергетичного контракту можуть відрізнятися переліком послуг, процедурою розрахунків, правом власності на обладнання, комплексним або окремим підходом до реалізації енергозберігаючого проекту. Найбільш поширені моделі ЕСКО наведені в таблиці 2.

В 2018 році продовжена активна трансформація ринку енергосервісу в Україні, при цьому щорічний показник зниження обсягів споживання комунальних послуг та енергоносіїв, який буде використовуватися для планування бюджетних асигнувань в подальшому складі 3–6% в 2018 р. і до 2023 року має досягти 20 % [12]. Роботі ЕСКО в бюджетній сфері сприяє Закон «Про зміни до Бюджетного Кодексу України щодо запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації», який на–

Таблиця 1. Типовий перелік послуг ЕСКО

1. Енергоаудит (енергетичне обстеження);
2. Техніко–економічне обґрунтування запропонованих заходів енергозбереження та підвищення енергоефективності;
3. Надання або забезпечення фінансового та інвестиційного менеджменту;
4. Управління фінансовими й технічними ризиками, пов'язаними із впровадженням енергоощадних заходів;
5. Інжиніринг (впровадження), управління монтажем та нагляд за втіленням енергоощадних заходів;
6. Постачання та монтаж обладнання; експлуатація і технічне обслуговування.

Джерело: складено на основі [10].

Таблиця 2. Моделі енергосервісних перформанс-контрактів

Найменування	Характеристика
1. Енергосервісний перформанс контракт гарантованих заощаджень – GSC (Guaranteed Savings Contract)	Проект фінансується замовником, зокрема із залученням позикових коштів. Замовник оплачує ЕСКО послуги до моменту досягнення гарантованого рівня заощаджень.
2. Енергосервісний перформанс контракт спільних заощаджень – SSC (Shared Savings Contract)	ЕСКО забезпечує фінансування проекту. Замовник має гарантії від ЕСКО щодо зменшення грошових витрат на енергоспоживання / комунальні витрати
3. Енергосервісний перформанс-контракт із гарантованим поверненням інвестицій – FOC (First Out Contract)	В ЕСКО залишається 100% доходів від реалізації проекту до отримання прогнозованого рівня доходності.
4. Енергосервісний перформанс –контракт постачання енергоресурсів та енергоменеджменту (Chauffage Contract)	Постачальник енергоресурсів виступає як ЕСКО. Замовник та ЕСКО домовляються про постачання енергоресурсів.
5.1. Енергосервісний перформанс-контракт повного управління об'єктом нерухомості (Full Management Contract)/ type 1	Замовник укладає договір з ЕСКО щодо підвищення енергоефективності до визначеного рівня. Замовник укладає договір з енергопостачальною компанією.
5.2. Енергосервісний перформанс-контракт повного управління об'єктом нерухомості (Full Management Contract)/ type 2	Замовник укладає з ЕСКО контракт на виконання зобов'язань з підвищення рівня енергоефективності. ЕСКО укладає контракти з енергопостачальними компаніями на ресурсозабезпечення

Джерело : складено на основі [10].

Таблиця 3. Можливості та стимули впровадження енергосервісу в Україні

1. Можливість застосування електронних аукціонів для закупівель енергосервісу (через систему PROZORRO), можливість проведення єдиного ЕСКО-тендеру на пул об'єктів.
2. Спрощення процедури торгів.
3. Розширення прав влади, затвердження « базового рівня».
4. Усунення ризику неукладення договору за рахунок розширення строків затвердження істотних умов. Впровадження поглибленого партнерства в ЕСКО-договорах, враховані особливості розподілу економії у разі прямого фінансування окремих енергоефективних заходів самим замовником.

Джерело: складено автором на основі [1, б].

дає можливість ЕСКО-компаніям інвестувати в термомодернізацію бюджетних установ [3].

Зокрема, механізм фінансування енергозбереження на основі моделі енергетичного контракту дозволяє запровадити нові підходи щодо сфери енергоефективності. За матеріалами Державного агентства з енергозбереження та енергоефективності, у 2018 році планується укласти понад 250 ЕСКО-договорів.

Відповідно до вимог Директиви 27/2012 ЄС – бюджетні установи мають грати провідну (зразкову) роль в питаннях енергоефективності. Кількість потенційних об'єктів (будівель бюджетних установ) – ≈70 тисяч, необхідність інвестицій – 4–8 млрд.євро [13].

Слід звернути увагу, що запроваджений в Україні механізм енергосервісу демонструє сталу тенденцію до вирішення проблем реалізації потенціалу енергозбереження. В таблиці 3 наведені можливості та стимули впровадження енергосервісу України.

Таким чином, на думку автора, активне впровадження механізму фінансування енергозбереження на основі моделі енергетичного контракту обумовлює раціональне та ефективне використання потенціалу енергозбереження, створює мультиплікативний ефект впливу на розвиток будівельного сектору України.

Висновки

Для України є важливою інкорпорація сучасних інноваційних механізмів, які забезпечують комплексний підхід до реалізації потенціалу енергозбереження. За результатом проведеного дослідження, автор має можливість констатувати те, що впровадження механізму фінансування енергозбереження на основі моделі енергетичного контракту в будівництві дає позитивні результати вже сьогодні, завдяки внесеним змінам до законодавчих актів України та підтримки міжнародних донорів.

В подальших дослідженнях автор вважає актуальним напрям дослідження механізмів фор-

фейтингу (англ. forfeiting), механізмів стимулювання ринку енергосервісу шляхом забезпечення доступних фінансових ресурсів для реалізації заходів енергозбереження в будівництві.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» Закон України № 1980 – VIII від 22.03.2017 року. Р/д : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1980-19>

2. Про енергозбереження : Закон України від 01.07.94 року №74/94 –ВР за станом на 09.05.2015 року. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>

3. Про зміни до Бюджетного Кодексу України щодо запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації : Закон України № 328–VIII від 09.04.2015 року. Р/д : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/328-19>

4. Ковалко О.М. Економіко–математична модель порівняльної переваги трансграничної взаємодії енергосервісних компаній / О.М.Ковалко, О.В.Новосельцев, Т.О.Євтухова // Енергетика : економіка, технології, екологія. – 2013. – № 1. – С. 7–14.

5. Куліков П.М. Управління енергозбереженням на будівельних підприємствах: теорія, методологія, практика : Монографія / П.М.Куліков, М.М.Климчук – м. Івано – Франківськ, вид-во «Фоліант», 2017. – 344с.

6. Корчміт О.Ю. Енергосервіс у бюджетній сфері України. Впровадження енергосервісу : перешкоди та можливості для бізнесу та розпорядників бюджетних коштів. [Електронний ресурс] Р/д : http://saee.gov.ua/sites/default/files/7_ESCO_31_05_2017.pdf

7. Наказ Міністерства з питань житлово–комунального господарства України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення системи економічного стимулювання реалізації енергозберігаючих заходів на підприємствах житлово–комунального господарства» від 26.01.2011 № 9. Р/д:<http://dnor.com.ua/dnaop/act19627.html>

8. Про затвердження Примірною енергосервісного договору. – Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 року №845. Р/д: <http://zakonO.rada.gov.ua/laws/show/ru/845-2015-%D0%BF>

9. Енергетична ефективність України. Кращі проєктні ідеї [електронне видання] Проєкт «Професіона-

лізація та стабілізація енергетичного менеджменту в Україні» Р/д: http://io.iee.kpi.ua/sites/default/files/HANDBOOK_of_BEST_PRACTICES.

10. Енергосервісні контракти. Можливості та перспективи в Україні. Проєкт «Створення енергетичних агентств в Україні». Р/д: https://www.giz.de/en/downloads/giz2015_ua_Brochure_Energy_Service_Contracts_opportunities_and_prospects....pdf

11. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». – Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08. 2017 р. № 605. Р/д : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250250456>

12. Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року. – Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.11. 2015 р. № 1228–р. Р/д: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80>

13. Савчук С. Енергосервіс в бюджетній сфері : правові засади та зобов'язання Держенергоефективності в 2018 році « [Електронний ресурс] / Р/д : http://saee.gov.ua/sites/default/files/docs/2_Savchuk.pdf

14. Суходоля О.М. Перформанс – контрактинг як джерело фінансування енергозберігаючих заходів у бюджетній сфері [Електронний ресурс] / О.М.Суходоля / О.В.Кулик // Електронний журнал енергосервісної компанії «Екологіческие системы». – 2002 – N11. Р/д: <http://esco-ecosys.narod.ru/2002-11/art18.html>.

15. Степаненко В.А. ЭСКО в Украине – снова и снова... / В.А.Степаненко // Энергосовет. – 2012. – № 1 // [Електронний ресурс]. Р/д : www.energosoвет.ru

16. Hansen S.J. & Weisman J.C. Performance contracting : expanding horizons. Published by the Fairmont Press, Inc {in English}, Lilburn, Georgia USA, <http://www.fairmontpress.com>.

17. Shirley J. Hansen, Pierre Langlois, Paolo Bartoldi. ESCOs Around the World: Lessons Learned in 49 Countries. Published by the Fairmont Press, Inc. <http://www.fairmontpress.com>

References

1. On amendments to the Law of Ukraine «On introducing new investment opportunities, guaranteeing the rights and legitimate interests of business entities for large-scale energy modernization». Law of Ukraine No. 1980–VIII dated March 22, 2017. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1980-19>

2. On energy saving: Law of Ukraine dated 01.07.94 № 74/94 –ВР as of 05.09.2015. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>

3. On amendments to the Budget Code of Ukraine regarding introduction of new investment opportunities, guaranteeing the rights and legitimate interests of business entities for large-scale energy modernization: Law of Ukraine No. 328–VIII dated April 9, 2015.

4. Kovalko O.M. Economic–mathematical model of comparative advantage of transboundary interaction of energy service companies / O.M.Kovalko, O.V.Novoseltsev, T.O.Evtukhov // Energy: Economics, Technologies, Ecology.– 2013.–№1.

5. Kulikov P.M. Management of energy saving at construction enterprises: theory, methodology, practice: Monograph / P. M. Kulikov, M. M. Klymchuk – m. Ivano–Frankivsk, «Folio» view, 2017.– 344s.

6. Korchmit O.Yu. Energoservice in the budget sphere of Ukraine. Introduction energy service: barriers and opportunities for businesses and managers budget funds. http://saee.gov.ua/sites/default/files/7_ESCO_31_05_2017.pdf

7. Order of the Ministry of Housing and Communal Services of Ukraine «On Approval of Methodological Recommendations on System Creation economic stimulation of implementation of energy saving measures on enterprises of housing and communal services «of 9/26/2011 № 9. <http://dnop.com.ua/dnaop/act19627.html>

8. On Approval of the Model Energy Service Contract. – Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 21, 2015 No. 845. <http://zakonO.rada.gov.ua/laws/show/en/845–2015–%D0%BF>

9. Energy efficiency of Ukraine. Best project ideas [e–edition]: Project «Professionalization and stabilization of energy management in Ukraine» http://io.iee.kpi.ua/sites/default/files/HANDBOOK_of_BEST_PRACTICES

10. Energy efficiency of Ukraine. Best project ideas [e–edition]: Project «Creation of Energy Agencies in Ukraine». https://www.giz.de/en/downloads/giz2015_en_Brochure_Energy_Service_Contracts_opportunities_and_prospects....pdf

11. Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 «Safety, energy efficiency, competitiveness.» Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 18.08. 2017 p. № 605 <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250250456>

12. National Energy Efficiency Action Plan for the period up to 2020. The order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 25.11. 2015 # 1228–p. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1228–2015–%D1%80>

13. Savchuk S. Energoservis in the budget sphere: legal principles and obligations State Energy Efficiency in 2018 «[Electronic resource] / http://saee.gov.ua/sites/default/files/docs/2_Savchuk.pdf

14. Sukhodolya O.M. Performance – contracting as a source of funding energy saving measures in the budget sphere [Electronic resource] / O.M.Sukhodoly / O.V.Kulyk // Electronic Journal of the Energy Service Company <http://esco-ecosys.narod.ru/2002–11/art18.html>.

15. Stepanenko V.A. ESCO in Ukraine – over and over again... / V.A.Stepanenko / Energosovet.–2012.–№1 // [Electronic resource].R / d: www.energsovet.ru

16. Hansen S.J. & Weisman J.C. Performance contracting: expanding horizons. Published by the Fairmont Press, Inc. {in English}, Lilburn, Georgia USA <http://www.fairmontpress.com>

17. Shirley J. Hansen, Pierre Langlois, Paolo Bartoldi. ESCOs Around the World: Lessons Learned in 49 Countries. Published by Fairmont Press, Inc. <http://www.fairmontpress.com>

Дані про автора

Дорошенко Віолетта Миколаївна,

аспірант, Київський національний університет будівництва і архітектури.

ORCID: 0000–0002–8080–8506

e–mail: violetta.doroshenko@gmail.com

Данные об авторе

Дорошенко Виолетта Николаевна,

аспирант, Киевский национальный университет строительства и архитектуры.

ORCID: 0000–0002–8080–8506

e–mail: violetta.doroshenko@gmail.com

Data about the author

Doroshenko Violetta,

postgraduate student, Kyiv National University construction and architecture.

ORCID: 0000–0002–8080–8506

e–mail: violetta.doroshenko@gmail.com

Стратегічні вектори інноваційного розвитку транскордонного співробітництва

Предмет дослідження – є теоретико–методологічні основи визначення та обґрунтування стратегічних векторів інноваційного розвитку транскордонного співробітництва.

Метою написання статті є дослідження та обґрунтування основних стратегічних напрямків інноваційного розвитку транскордонного співробітництва та визначення його впливу на бізнес середовище України, особливо прикордонних регіонів.

Методологія проведення роботи – положення теорій економічного розвитку та концепцій інноваційного транскордонного партнерства. Формування гіпотези, щодо дослідження інноваційного розвитку підприємництва єврорегіонів в контексті розвитку транскордонного співробітництва.

Результати роботи – у статті розглянуто пріоритетні вектори інноваційного розвитку транскордонного співробітництва, серед яких: підвищення ролі наукових та технологічних факторів у подоланні кризових явищ у соціально–економічному розвитку України та забезпеченні її економічного зростання; створення ефективних механізмів збереження, технологічне переобладнання і структурна перебудова виробництва з метою нарощування випуску товарів, конкурентоспроможних на світовому і внутрішніх ринках; збільшення експортного потенціалу за рахунок наукоємних галузей виробництва. Обґрунтовано питання впливу транскордонного співробітництва на розвиток малого та середнього підприємництва. Аналізуються особливості впровадження новітніх технологій сектором підприємництва в транскордонному регіоні.

Висновки – в статті сформовано та обґрунтовано основні стратегічні вектори інноваційного розвитку на сучасному етапі, визначено роль підприємництва в контексті транскордонного партнерства в єврорегіонах.

Ключові слова: інноваційний розвиток, транскордонне співробітництво, підприємство, малий та середній бізнес, транскордонне партнерство, співробітництво.

ЗАРЕЧНАЯ Е.В.

Стратегические векторы инновационного развития трансграничного сотрудничества

Предмет исследования – является теоретико–методологические основы определения и обоснования стратегических векторов инновационного развития трансграничного сотрудничества.

Целью написания статьи является исследование и обоснование основных стратегических направлений инновационного развития трансграничного сотрудничества и определения его влияния на бизнес среду Украины, особенно приграничных регионов.

Методология проведения работы – положения теорий экономического развития и концепций инновационного трансграничного партнерства. Формирование гипотезы, по исследованию инновационного развития предпринимательства еврорегионов в контексте развития трансграничного сотрудничества.

Результаты работы – в статье рассмотрены приоритетные векторы инновационного развития трансграничного сотрудничества, среди которых: повышение роли научных и технологических факторов в преодолении кризисных явлений в социально–экономическом развитии Украины и обеспечении ее экономического роста; создание эффективных механизмов сохранения, технологическое переоборудование и структурная перестройка производства с целью наращивания выпуска товаров, конкурентоспособных на мировом и внутренних рынках; увеличение экспортного потенциала за счет наукоемких отраслей производства. Обоснованно вопрос влияния трансграничного сотрудничества на развитие малого и среднего предпринимательства. Анализируются особенности внедрения новейших технологий сектором предпринимательства в трансграничном регионе.

Выводы – в статье сформированы и обоснованы основные стратегические векторы инновационного развития на современном этапе, определена роль предпринимательства в контексте трансграничного партнерства в еврорегионах.

Ключевые слова: инновационное развитие, трансграничное сотрудничество, предпринимательство, малый и средний бизнес, трансграничное партнерство, сотрудничество.

ZARICHNA O.V.

Strategic vectors of innovation development of cross-border cooperation

Subject of study – is a theoretical and methodological basis for the definition and justification of strategic vectors of innovative development of transboundary cooperation.

The purpose of the article is to study and substantiate the main strategic directions of innovation development of cross-border cooperation and determine its impact on the business environment of Ukraine, especially the border regions.

Methodology of the work – the positions of the theories of economic development and the concepts of innovative transborder partnership. Formation of the hypothesis, on research of innovative development of entrepreneurship of Euroregions in the context of development of cross-border cooperation.

Results of work – in the article the priority vectors of innovative development of cross-border cooperation are considered in the article, among which: an increase of the role of scientific and technological factors in overcoming of crisis phenomena in the social and economic development of Ukraine and ensuring its economic growth; creation of effective mechanisms of preservation, technological re-equipment and structural reorganization of production in order to increase production of goods competitive in the world and domestic markets; increase of export potential at the expense of knowledge intensive industries. The issue of the influence of cross-border cooperation on the development of small and medium business is substantiated. The peculiarities of the introduction of the latest technologies by the entrepreneurial sector in the transboundary region are analyzed.

Conclusions – the article forms and substantiates the main strategic vectors of innovative development at the present stage, defined the role of entrepreneurship in the context of the transborder partnership in the Euroregions.

Key words: innovation development, cross-border cooperation, entrepreneurship, small and medium business, cross-border partnership, cooperation.

Постановка проблеми. Забезпечення конкурентоспроможності як окремих суб'єктів господарювання, так і національної економіки в цілому та їх інтеграцію у світове співтовариство можна досягти лише при умові активізації інноваційної діяльності. Разом з тим зараз в Україні цей визначальний фактор економіки використовується недостатньо, що зумовлено вкрай несприятливими умовами для здійснення інноваційної діяльності. Серед основних чинників, які зумовлюють недостатній розвиток інноваційної діяльності в Україні є: відсутність сформованої інноваційної інфраструктури; недосконалість законодавства; відсутність механізмів комерціалізації результатів завершених науково-технічних розробок та передачі їх до сфери виробництва; відсутність системи стимулювання інноваційної діяльності. Отже,

постає необхідність пошуку та впровадження відповідних важелів, підходів та методів направлених на активізацію інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи актуальність окресленої проблеми дослідження та виділення основних похибок щодо аналізу інноваційного розвитку України та його спрямування на ефективне транскордонне співробітництво, науковому і практичному обґрунтуванню даного питання присвячено багато праць таких науковців як Н.А. Мікули, В. Борщевського, Т.Г. Васильців [1–2], С.О. Біла, Я.А. Жаліло, О.В. Шевченко та ін [3]. Дані науковці у своїх працях досліджували проблеми розвитку транскордонного співробітництва України з ЄС, вплив соціально-економічного потенціалу України та її регіонів на рівень конкурентоспроможності і як

наслідок намагались обґрунтувати необхідність створення якісних та надійних партнерських відносин між країнами за рахунок інноваційної складової транскордонного співробітництва. Зокрема В. Борщевський у своїй праці вказує на те, що для забезпечення ефективного розвитку транскордонного співробітництва та економічного зростання України, пріоритетним напрямком має бути дослідження та використання наукових та прикладних розробок, впровадження нових освітніх і виробничих програм, оновлення та модернізація прикордонної інфраструктури, використання новітніх технологій ведення бізнесу, створення інноваційних підприємницьких структур тощо.

Метою написання *статті* є дослідження та обґрунтування основних стратегічних напрямків інноваційного розвитку транскордонного співробітництва та визначення його впливу на бізнес середовище України, особливо прикордонних регіонів.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні транскордонне співробітництво України з країнами Європейського Союзу є вагомим аспектом діяльності і чинником покращення демократичної стабільності та взаєморозуміння між державами та їхнім населенням, особливо того, яке проживає на прикордонних територіях.

Сьогодні проблеми, що постають перед регіонами України, потребують пошуку і впровадження інноваційних підходів до створення нової регіональної політики, оновлення чи модернізації системи управління регіональним розвитком. Саме в цьому основна увага повинна приділятися покращенню інноваційного розвитку регіонів, а разом з тим і тих взаємовідносин, якими України керується відповідно до Закону України «Про транскордонне співробітництво».

За дослідженням В.В. Онікієнко інноваційний розвиток визначається як «неперервний процес якісних змін у структурі виробництва або соціальної сфери в результаті створення, застосування та розповсюдження нових знань, машин, технологій» [4, с. 6–12].

Відповідно до цього можемо виділити основні ознаки розвитку інноваційної економіки країни та її регіонів, які полягають у:

- інформаційній забезпеченості, яка допомагає отримати необхідні знання та навички;
- зацікавленості суспільства і держави у створенні нових ідей і технологій, та реалізації їх у різних сферах діяльності;

– взаємоузгодженості інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та наукових установ щодо впровадженні нових ідей та розробок;

– безперервності до вдосконалення (або впровадження) нових задумів, пропозицій, ідей, які допомагають покращувати та створювати винаходи, інноваційні продукти. [5, с. 14];

– інфраструктурній забезпеченості щодо оперативного впровадження чи реалізації новітніх технологій, інновацій;

– забезпеченості інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки постійно зростаючого рівня науково–технічного прогресу та інші

Разом з тим, зазначені ознаки інноваційної економіки описують загальну умову її формування, тобто створення високої інноваційної підтримки у вигляді нових ідей, нових продуктів у всіх секторах і галузях економіки.

Інноваційна активність, яка зараз притаманна Україні є занадто низькою. Так проаналізувавши інноваційну активність України за 2010–2016 рр. можемо побачити, що на кінець 2016 р. питома вага підприємств, які займалися інноваційною діяльністю склала 18,9% (табл. 1). Відповідно до цього загальна сума витрат на здійснення інноваційної діяльності склала 23229,5 млн грн, з яких найбільше коштів було витрачено на придбання програмного забезпечення та обладнання щодо інноваційних розробок, а це 19829 млн грн.

В порівнянні з 2015 роком ця сума витрат збільшилась на 8687,7 млн грн. На другій позиції знаходяться загальні витрати на проведення досліджень і розробок, їх показник становить 10% від загальної суми витрат, а це 2457,8 млн грн. З цих витрат найбільшу частку становлять внутрішні науково–дослідні роботи – 84% або 2063,8 млн грн і лише 16% – витрати на зовнішні науково–дослідні роботи.

Така ситуація виникла внаслідок того, що в країні не має відповідного фінансування науково–технічних розробок, а тому тенденція зростання інноваційної активності є досить повільною. Основні показники фінансування інноваційної діяльності протягом 2010–2016рр. відображені в табл. 2.

Хоча держава і повинна сприяти розвитку науки і техніки, інноваційним розробкам все ж таки з аналізу можемо побачити, що більшість підприємств, організацій та установ, а це 95%, займаються інноваційною діяльністю за рахунок власних

Таблиця 1. Інноваційна активність України протягом 2010–2016 рр.

	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками					
			дослідження і розробки	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань	придбання машин обладнання та програмного забезпечення	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР			
	%	млн грн						
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	1196,3	965,2	231,1	47	8051,8	2185,5
2013	16,8	9562,6	1638,5	1312,1	326,4	87	5546,3	2290,9
2014 ¹	16,1	7695,9	1754,6	1221,5	533,1	47,2	5115,3	778,8
2015 ¹	17,36	13813,7	2039,5	1834,1	205,4	84,9	11141,3	548
2016 ^{1,2}	18,9	23229,5	2457,8	2063,8	394	64,2	19829	878,4

¹ дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції;

² дані наведені за результатами державного статистичного спостереження за формою № ІНН «Обстеження інноваційної діяльності підприємств за період 2014–2016 років» (за міжнародною методологією).
Джерело: [6].

Таблиця 2. Джерела фінансування інноваційної діяльності, млн грн

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			інші джерела
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014 ¹	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8
2015 ¹	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0
2016 ^{1,2}	23229,5	22036,0	179,0	23,4	991,1

¹ дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

² дані наведені за результатами державного статистичного спостереження за формою № ІНН «Обстеження інноваційної діяльності підприємств за період 2014–2016 років» (за міжнародною методологією).
Джерело: [6].

коштів. Натомість за кошти державного бюджету здійснюють інноваційну діяльність 1% підприємств, а за рахунок інших джерел лише 4%.

Сьогодні, чимало науковців та спеціалізованих урядових організацій намагаються знайти ті найбільш оптимальні методи та форми здійснення, покращення інноваційної діяльності в Україні, які допоможуть створити перспективні умови для інноваційного розвитку з врахування найбільш впливових факторів. Перш за все це фактори, які забезпечують розвиток науково-технічного, інноваційного потенціалу країни: фінансово-економічні, соціально-економічні, фактори НТР, інформаційні, екологічні, політичні тощо. Разом з тим на

сьогодні виділено декілька негативних причин, які стримують розвиток інноваційної діяльності.

По перше, відсутність власних коштів та коштів замовників. Через те що бюджетом не виділяються необхідні кошти на розробку та впровадження «нових» ідей, більшість українських підприємств не в змозі здійснювати інноваційну діяльність, а тим більше залучати спеціалістів до розробки інноваційних продуктів.

По друге, хоча національне інноваційне законодавство включає норми Конституції України, Закону України «Про інноваційну діяльність», Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні», Закону України «Про

інвестиційну діяльність», Закону України «Про наукову і науково–технічну діяльність», Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших нормативно–правових актів, які визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлюють форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямовані на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом, але все ж таки відчувається певна недосконалість, яка утруднює можливість впроваджувати нові технологічні розробки в діяльність підприємств.

По–третє, високий економічний ризик та довготривала окупність нововведень не дає можливість визначити успіх діяльності підприємств на ринку та забезпечення конкурентоспроможності.

По–четверте, нестача інформаційної бази про ринки, діяльність підприємств, товари та послуги унеможливує проведення ефективних досліджень щодо розробки та впровадження інновацій.

По–п’яте, відсутність спеціалістів або кваліфікованого персоналу, перешкоджає інноваційній діяльності, адже на перше місце висуваються працівники, які здатні до нагромадження та постійного оновлення знань.

Ще однією причиною низького інноваційного розвитку є відсутність можливостей для співпраці з іншими підприємствами та науковими організаціями.

Всі ці чинники призупиняють процес співробітництва України з країнами ЄС, адже для економічного зростання та покращення рівня життя населення впровадження інноваційних підходів є безперечно важливим.

Також не можна залишити поза увагою те, що показником інноваційної економіки є наявність відповідної інноваційної інфраструктури, яка також здатна піднести регіональну економіку на високий рівень розвитку. Досвід зарубіжних країн засвідчує, що для забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності на світовому ринку, необхідно мати розвинену інфраструктуру створення і реалізації інновацій. Безперечно, це можливе, якщо в державі буде налагоджена співпраця між органами влади, підприємствами, науковими установами, буде сформована відповідна інформаційна база науково–технічних розробок та забезпеченість сприятливими інституційними умовами для інноваційної активності суб’єктів господарювання.

Для забезпечення інноваційної транскордонної співпраці необхідно приймати рішучі рішення, які б дозволили Україні покращити свої позиції щодо інноваційної активності та зайняти гідне місце в рейтингу серед країн ЄС. Це можливо, якщо будуть створені відповідні центри чи інститути щодо інноваційного розвитку транскордонного співробітництва, основним завданням яких буде розробка та впровадження інноваційних підходів щодо можливості залучення інвестицій у розробку проектів та їх фінансування, розвиток малого і середнього бізнесу, підвищення рівня знань науково–дослідних кадрів, підвищення рівня освіти, економічного зростання прикордонних регіонів та України в цілому тощо.

Не менш важливим питанням є стан підприємництва, особливо тих регіонів України, які межують з прикордонними країнами ЄС. Адже, якщо говорити про рівень соціально–економічного розвитку, то більшу частку саме займають ті підприємницькі структури, які збільшують товарооборот виробленої вітчизняної продукції та характеризують обсяг наданих послуг. Отже, можемо сказати, що для забезпечення стійких взаємовідносин з прикордонними територіями, економічного зростання економіки як регіонів так, і України в цілому необхідно зосередити увагу на створення нових умов здійснення підприємницької діяльності. В першу чергу це стосується підприємств малого і середнього бізнесу. Для підвищення конкурентоспроможності діяльності цих підприємницьких сфер необхідно проводити стимулювання інноваційної активності, що сприятиме введенню нових технологій, інноваційних програм співпраці, можливість набуття і використання закордонних методів ведення бізнесу, створення нових організаційних структур, виробництво нових товарів. Якщо говорити про інноваційну діяльність в умовах транскордонного співробітництва, то тут на наш погляд необхідно зосередитись на тих підприємствах, які найбільш наближені до прикордонних територій, адже вони найбільше контактують з країнами ЄС, та зможуть покращити зовнішньоторговельні відносини України.

Співпраця прикордонних регіонів повинна базуватись на новому преференційному підході, який визначає привабливі умови для здійснення підприємницької діяльності, а це: безвізовий режим, пом’якшувальні митні обмеження, занижені податкові зобов’язання, можливість укладання двосторонніх та багатосторонніх угод про вільну торгівлю та співробітництво в різних галузях тощо.

Висновки

Стратегічний розвиток регіональної економіки та економіки України в сучасних глобалізаційних умовах спрямований на вдосконалення умов транскордонного співробітництва, використовуючи при цьому інноваційні підходи до побудови таких відносин. Розвиток інноваційного потенціалу був, є і буде важливим, адже суспільство розвивається і потребує чогось нового. Напрями інноваційного розвитку транскордонного співробітництва дають можливість Україні та прикордонним регіонам набувати нового досвіду здійснення регіональної політики, обмінюватись ідеями і технологіями, укладати угоди про співпрацю, підвищувати освітній і науковий рівень кадрів, розробляти та впроваджувати нові бізнес – проекти, відкривати нові підприємницькі структури тощо. Запозичуючи та використовуючи спільні ідеї України зможе вивести економіку на більш високий рівень розвитку.

Список використаних джерел

1. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС: монографія / за ред. д.е.н., проф. Н. Мікули, к.е.н., доц. В. Борщевського, к.е.н. Т. Васильців. – Львів: Ліга Прес, 2009. – 436 с.
2. Борщевський В. Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції: монографія / Віктор Борщевський. – Львів: Аверс, 2007. – 328 с.
3. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. / С.О. Біла, Я.А. Жаліло, О.В. Шевченко, В.І. Жук та ін.; за ред. С.О. Білої. – К.: НІСД, 2011. – 80 с.
4. Онікієнко В.В., Ємельяненко Л.М., Терон І.В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / В.В. Онікієнко, Л.М. Ємельяненко, І.В. Терон. – К.: РВПС НАН України, 2006. – 480 с.
5. Авдокушин Є.Ф. До питання про сутність і особливості «нової економіки» / Є.Ф. Авдокушин // Міжрегіональна група вчених – інститут проблем нової економіки. Щоквартальний науково-методичний журнал. – 2004. – № 1. – С. 14.
6. Стану розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності: Аналітична довідка (МОН України, 2017 Український інститут науково-технічної експертизи та інформації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/na-sajt-mon-ad-kmu-11.07.17.pdf>.

References

1. Problemy rozvytku transkordonnoho spivrobotnytstva Ukrainy v umovakh rozshyrenoho YeS: monohrafiia [Problems of the development of cross-border cooperation of Ukraine in the context of the enlarged EU: monograph] / za red. d.e.n., prof. N. Mikuly, k.e.n., dots. V. Borshchevskohoho, k.e.n. T. Vasylytsiva. Lviv: Liha Pres, 2009. 436 p.
2. Borshchevskiy V. Ukrainsko-polske ekonomichne spivrobotnytstvo v umovakh yevrointehratsii: monohrafiia [Ukrainian-Polish Economic Cooperation in the Conditions of European Integration: Monograph]. Lviv: Avers, 2007. 328 p.
3. Innovatsiini pidkhody do rehionalnoho rozvytku v Ukraini: analit. dop. [Innovative Approaches to Regional Development in Ukraine: Analytical Report] / S.O. Bila, Ya.A. Zhalilo, O.V. Shevchenko, V.I. Zhuk ta in.; za red. S.O. Biloi. Kyiv: NISD, 2011. 80 p.
4. Onikiienko V.V., Yemelienenko L.M., Teron I.V. Innovatsiina paradyhma sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Innovative paradigm of social and economic development of Ukraine]. Kyiv: RVPS NAN Ukrainy, 2006. 480 p.
5. Avdokushyn Ye.F. Do pytannia pro sutnist i osoblyvosti «novoї ekonomiky» [The question of the essence and features of the «new economy»]. Mizhrehionalna hrupa vchenykh – instytut problem novoї ekonomiky. Shchokvartalnyi naukovo-metodychnyi zhurnal [Interregional group of scientists – Institute of problems of the new economy. Quarterly scientific and methodological journal]. 2004, № 1, P. 14.
6. Stanu rozvytku nauky i tekhniky, rezultaty naukovoї i naukovo-tekhnichnoi diialnosti: Analitychna dovidka (MON Ukrainy, 2017 Ukrainskyi instytut naukovo-tekhnichnoi ekspertyzy ta informatsii) [The state of development of science and technology, the results of scientific and scientific and technical activities: Analytical Reference (Ministry of Education and Science of Ukraine, 2017 Ukrainian Institute of Scientific and Technical Expertise and Information)]. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/na-sajt-mon-ad-kmu-11.07.17.pdf>.

Дані про автора**Зарічна Олена Володимирівна,**

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту, Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»
e-mail: zarichna32@gmail.com

Данные об авторе

Заречная Елена Владимировна,

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бизнес–администрирования, маркетинга и менеджмента. Государственное высшее учебное заведение «Ужгородский национальный университет»

e–mail: zarichna32@gmail.com

Data about the author

Olena Zarichna,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business–Administration, Marketing and Management, State Higher Educational Institution «Uzhgorod National University»

e–mail: zarichna32@gmail.com

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 331.101.3:631.1

DOI: 10.5281/zenodo.1400682

ВАСИЛЬЧАК С.В.,
ДУБИНА М.П.,
ВІВЧАРУК О.М.,
ДАНИЛО О.А.

Мотиваційні процеси в агропідприємствах

Предметом дослідження є теоретико–методологічні та практичні засади формування мотиваційних стимулів в агропідприємствах.

Метою дослідження є обґрунтування сучасних тенденцій мотивації в сільському господарстві, а також доведенні необхідності поєднання економічного і соціального елементів мотивації для максимально ефективного функціонування агропідприємств.

Методи дослідження. В даному дослідженні використано сукупність наукових підходів та методів: графічний, метод порівнянь, логічного узагальнення, системний. В сукупності це забезпечило концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті обґрунтовано необхідність комплексного поєднання матеріальних та нематеріальних інструментів впливу на формування мотиваційного процесу в агропідприємствах, що сприятиме підвищенню продуктивності праці працівників та ефективності діяльності суб'єктів господарювання у сфері сільського господарства.

Галузь застосування результатів. В галузі економічних наук та в практичній діяльності підприємств сільськогосподарської сфери.

Висновки. Основні підсумки та результати дослідження можна звести до наступного: мотивація, як ключовий чинник забезпечення ефективності праці найманих працівників, яка в свою чергу впливає на якість та кількість продукції, відіграє особливу роль в аграрному секторі, особливо зараз, в умовах виходу вітчизняних товаровиробників на міжнародний ринок. На основі оцінки стимулів мотиваційного процесу в агропідприємствах, можна дійти висновку, що не менш важливим напрямом покращення мотивації праці є використання нематеріальних стимулів: вдосконалення соціального пакету (безкоштовне або пільгове харчування), транспортні перевезення працівників, надання грошових позик працівникам, які мають позитивні результати роботи, оплата навчання, лікування. Крім того, для досягнення високих результатів діяльності господарюючих суб'єктів в сільському господарстві та продуктивності праці, рекомендовано комплексне використання матеріальних та нематеріальних методів мотивації праці.

Ключові слова: мотивація праці, мотиваційний процес, сільськогосподарські підприємства, заробітна плата.

ВАСИЛЬЧАК С.В.,
ДУБИНА М.П.,
ВИВЧАРУК О.Н.,
ДАНИЛО О.А.

Мотивационные процессы в аграрных предприятиях

Предметом исследования является теоретико–методологические и практические принципы формирования мотивационных стимулов в сельскохозяйственных предприятиях. Целью исследования является обоснование современных тенденций мотивации в сельском хозяйстве, а также доведения необходимости сочетания экономического и социального элементов мотивации, для максимально эффективного функционирования аграрных предприятий.

Методы исследования. В данном исследовании использована совокупность научных подходов и методов: графический, метод сравнений, логического обобщения, системный. В совокупности это обеспечило концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье обосновано необходимость комплексного сочетания материальных и нематериальных инструментов влияния на формирование мотивационного процесса в аграрных предприятиях и будет способствовать повышению производительности труда работников и эффективности деятельности субъектов ведения хозяйства в сфере сельского хозяйства.

Область применения результатов. В отрасли экономических наук и в практической деятельности предприятий сельскохозяйственной сферы.

Выводы. Основные итоги и результаты исследования можно возвести к следующему: мотивация, как ключевой фактор обеспечения эффективности труда наемных работников, который в свою очередь влияет на качество и количество продукции, играет особенную роль в аграрном секторе, особенно в настоящий момент, в условиях выхода отечественных товаропроизводителей на международный рынок. На основе оценки стимулов мотивационного процесса в сельскохозяйственных предприятиях, можно прийти к выводу, что не менее важным направлением улучшения мотивации труда является использование неимущественных стимулов: совершенствование социального пакета (бесплатное или льготное питание), транспортные перевозки работников, предоставления денежных ссуд работникам, которые имеют позитивные результаты работы, оплата учебы, лечения. Кроме того, для достижения высоких результатов деятельности хозяйствующих субъектов в сельском хозяйстве и производительности труда, стоит не забывать о комплексном использовании материальных и нематериальных методов мотивации труда.

Ключевые слова: мотивация труда, мотивационный процесс, сельскохозяйственные предприятия, заработная плата.

VASYLCHAK S.V.,
DUBYNA M.P.,
VIVCHARUK O.M.,
DANYLO O.A.

Motivational processes in agrarian enterprises

The subject of the study is theoretical, methodological and practical principles for the formation of motivational incentives in agricultural enterprises.

The purpose of the study is to substantiate the current tendencies of motivation in agriculture and to prove the necessity of combining economic and social elements of motivation for the most effective functioning of agricultural enterprises.

Research methods. In this research the aggregate of scientific approaches and methods was used: graphic, a method of comparisons, logical generalization, system method. Together it provided conceptual unity of the research.

Results of work. *The article substantiates the necessity of a complex combination of tangible and intangible instruments of influence on the formation of a motivational process in agricultural enterprises, which will promote the increase of labor productivity of workers and the efficiency of business entities in agrarian sector.*

The field of application of results. *In the field of economics and in the practical activities of agricultural enterprises.*

Conclusions. *The main results and results of the study can be summarized as follows: motivation, as a key factor of ensuring the efficiency of work of hired workers, which influences the quality and quantity of products, plays a special role in the agrarian sector, especially now, in the conditions of the output of domestic commodity producers to the international market. Based on the assessment of the incentives of the motivation process in agricultural enterprises, one can conclude that use of non-material incentives is also no less important for improving the motivation of the work: improving the social package (free or reduced food), transporting workers, providing cash loans to employees who have positive results of work, tuition fees, treatment. In addition, to achieve high results of economic actors in agriculture and productivity, should not forget about the complex use of material and non-material methods of labour motivation.*

Keywords: *motivation of labor, motivation process, agricultural enterprises, salary.*

Постановка проблеми. В сучасних соціаль-но-економічних умовах розвитку нашого суспільства, досить гостро постають питання мотивації праці, оскільки вона виступає основним фактором забезпечення ефективності роботи як окремих працівників, так і підприємства загалом. Сьогодні це не лише навчання та підбір персоналу, а й формування менталітету, поведінки, нової свідомості, а також взаємовідносин між працівниками. Особливо відчувається ця проблема в аграрному секторі економіки України, зокрема у сфері сільського господарства. Протягом десятиліть тут відбуваються негативні процеси, які впливають на реалізацію підприємствами їх потенційних можливостей, зниження ефективності використання персоналу, продуктивності праці, а також відчуження працівників від результатів трудової діяльності.

Все вище наведене доводить актуальність вирішення наукової проблематики обраної теми, адже мотивація праці належить до таких проблем, які не можуть бути повністю вирішені, так як не можуть бути повністю задоволені потреби найманих працівників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Класики економічної науки: М.Вебер, О.Герберд, А.Маслоу, А.Маршалл, А.Сміт та інші сформува-ли основу досліджень про мотивацію персоналу. Серед вітчизняних вчених дану проблематику в аграрному секторі економіки країни досліджено у працях А. Линдюка, В. Липчука, Л.Михайлової, Т.Олійник, Л. Червінської.

В наукових дослідженнях, більшість авторів, вирішенню проблематики мотивації праці при-діляють більше уваги шляхом використання ма-теріальних засобів стимулювання, оскільки для працівників аграрних підприємств вони відчут-ніші. Однак, коли ми виокремлюємо саме сіль-ськогосподарські підприємства, то тут малодос-лідженим залишається вплив нематеріальних чинників на мотиваційні процеси.

Мета статті полягає в дослідженні та обґрун-туванні сучасних тенденцій мотивації працівни-ків в агропідприємствах, а також доведенні не-обхідності поєднання економічного і соціального елементів мотивації для максимально ефектив-ного функціонування суб'єктів господарювання в аграрному секторі.

Виклад основного матеріалу. Вивчен-ня проблематики мотивації працівників в агро-підприємствах – це складний процес, який не-обхідно тісно розглядати з такою категорією як «потреба». Потреба – це особливий стан психі-ки «індивіда», усвідомлена ним незадоволеність, відчуття нестачі чогось, відображення невідпо-відності між внутрішнім станом та зовнішніми умовами [1]. Людські потреби є необмеженими і для їх задоволення менеджмент підприємства повинен ретельно досліджувати та відбирати найбільш вагоміші та ефективніші інструменти їх задоволення. В економічній літературі категорія «мотив» найчастіше трактується як усвідомлене спонукання до певних дій, мотивація – це сукуп-ність мотивів, які впливають на поведінку люди-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ни. Основне значення системи мотивації полягає в тому, щоб стимулювати виробничу поведінку працівників підприємства, направивши її на досягнення поставлених перед ним стратегічних завдань, іншими словами, з'єднати матеріальні інтереси працівників зі стратегічними задачами підприємства [2].

Формування мотиваційного процесу в агропідприємствах відбувається під впливом політичних, економічних і соціально-психологічних чинників, які діють на макро- та мікрорівні, а також на рівні окремого індивіда. Основним завданням

мотиваційного процесу є покращення показників якості, продуктивності праці та стимулювання результативності праці.

Розвиток аграрного сектора економіки країни не можливий без забезпечення нормального рівня оплати праці працівників, зокрема тільки за рахунок впровадження досягнень науково-технічного прогресу та інтенсифікації виробництва. Основним матеріальним чинником мотивації праці в агропідприємствах залишається рівень заробітної плати. Варто також відмітити, що протягом тривалого періоду, в сільському господар-

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності в Україні протягом 2013–2017рр., грн. *

Вид діяльності	Роки									
	2013		2014		2015		2016		2017	
	Середньомісячна заробітна плата, грн.	У % до середньомісячної заробітної плати	Середньомісячна заробітна плата, грн.	У % до середньомісячної заробітної плати	Середньомісячна заробітна плата, грн.	У % до середньомісячної заробітної плати	Середньомісячна заробітна плата, грн.	У % до середньомісячної заробітної плати	Середньомісячна заробітна плата, грн.	У % до середньомісячної заробітної плати
Усього	3282	100	3480	100	4195	100	5183	100	7104	100
Сільське, лісове та рибне господарство	2344	71,4	2556	73,4	3309	78,9	4195	80,9	6057	85,3
з них сільське господарство	2269	69,1	2476	71,1	3140	74,9	3916	75,6	5761	81,1
Промисловість	3774	115,0	3988	114,6	4789	114,2	5902	113,9	7631	107,4
Будівництво	2727	83,1	2860	82,2	3551	84,6	4731	91,3	6251	88,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3049	92,9	3439	98,8	4692	111,8	5808	112,1	7631	107,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3582	109,1	3768	108,28	4653	110,9	5810	112,1	7688	108,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	2195	66,9	2261	65,0	2786	66,4	3505	67,6	4988	70,2
Інформація та телекомунікації	4659	142,0	5176	148,7	7111	169,5	9530	183,9	12018	169,2
Фінансова та страхова діяльність	6326	192,8	7020	201,7	8603	205,1	10227	197,3	12865	181,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	4505	137,3	5290	152,0	6736	160,6	8060	155,5	10039	141,3
Освіта	2696	82,2	2745	78,9	3132	74,7	3769	72,7	5857	82,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2351	71,6	2441	70,1	2829	67,4	3400	65,6	4977	70,1

* Джерело: побудовано авторами на основі [4]

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

стві оплата праці була найнижчою серед галузей національного господарства [3]. Зростання заробітної плати значно відстає від середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності в Україні (див. таблицю).

Із впевненістю можна твердити виходячи із даних таблиці, що існуючий рівень оплати праці не задовольняє працівників в агропідприємствах. Але, в той же час, на думку дослідників А. Линдюка та А. Несторовича, вимоги підвищити заробітну плату, не збільшуючи при цьому кількості та якості товарів та послуг не обґрунтовані, адже питання підвищення заробітної плати в усьому світі ставлять поряд з питанням продуктивності праці та якості продукції. Винагорода за роботу повинна залежати від результатів праці [5].

В структурі мотиваційного процесу в аграрних підприємствах значна роль відводиться соціальній складовій. Відсутність системи соціального забезпечення працівників, наростання безробіття, низький рівень підготовки та перепідготовки кадрів, все це стало причиною падіння інтересу до трудової діяльності у підприємствах сільськогосподарської сфери.

Основними причинами зниження інтересу до праці в агропідприємствах є відсутність матеріального і морального стимулювання працівників. Оплата праці займає провідне місце серед мотивів трудової діяльності, однак, не менш важливими є: умови та зміст праці, система економічних нормативів, справедливість в розподілі доходів (див. рисунок).

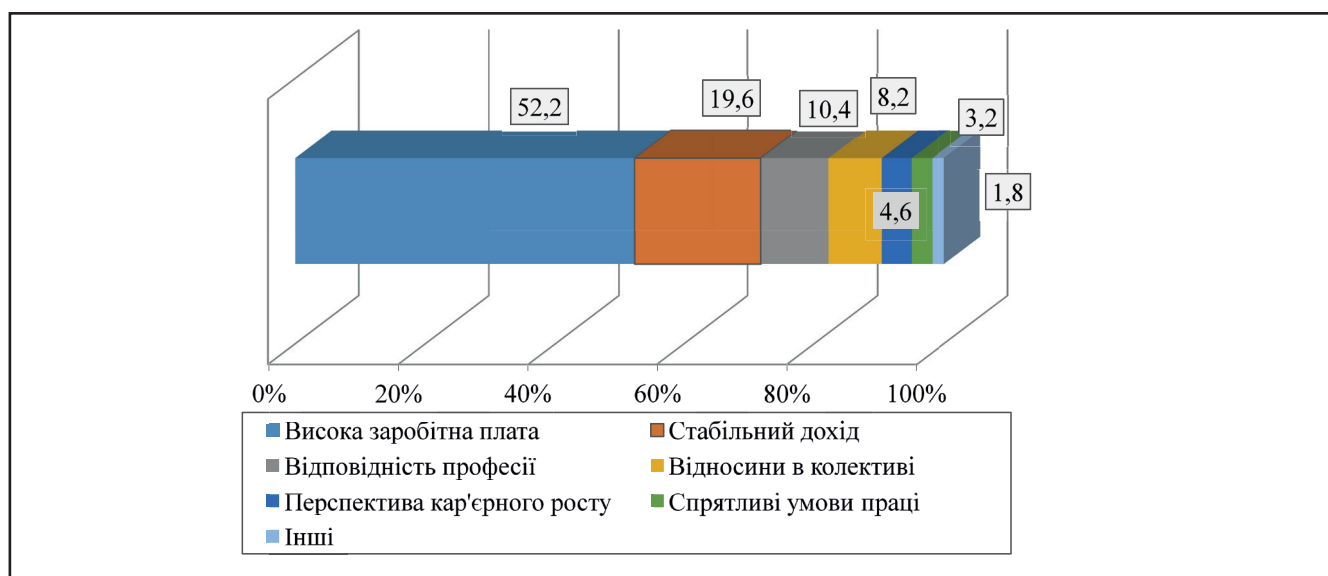
Умови праці також виступають важливим чинником, який стимулює працівників. Особливо ця проблема відчувається в агропідприємствах, де умови праці є незадовільними. Щодо відносин в колективі, то вони також є важливим мотивом, який підвищує ефективність праці. Вважаємо за необхідне звернути увагу на такі нематеріальні стимули працівників агропідприємств: кар'єрний ріст, самостійність працівників у вирішенні тих чи інших завдань, вирішення проблемних ситуацій, надання знижок на продукцію, яка випускається підприємством, можливість отримання кредиту на придбання житла або авто тощо.

В розвинутих країнах нематеріальні інструменти мотивації навіть більше ціняться, аніж матеріальні, особливо якщо говорити про соціальний захист та підтримку працівників агропідприємств. Варто відзначити, що у різних підприємствах аграрного сектору мотивація персоналу є відмінною одна від одної. Тому що ті мотиваційні інструменти, які дієві у великих підприємствах, з певних причин не можна застосовувати у малих господарських структурах.

Погоджуємося з думкою про те, що характер мотиваційного процесу залежить від виду потреб, що ініціюють його. На характер мотиваційного процесу значний вплив справляють індивідуальні особливості людей, такі як зусилля, ретельність, наполегливість, сумління [5].

Висновки

Безперечно, що основним результативним показником рівня мотивації праці є її продуктив-

Структура мотивів здійснення трудової діяльності в агропідприємствах*

* Джерело: побудовано на основі [6]

ність, яка прямо залежить від оплати праці, тому пріоритетними напрямками мотивації праці в агропідприємствах, як правило, є підвищення рівня її оплати. Проте, така залежність не завжди простежується і тоді виникає потреба у використанні нематеріальних інструментів мотивації працівників сільськогосподарських підприємств.

Зокрема, на сьогоднішній день, головним завданням для сільськогосподарських аграрних підприємств є комплексне поєднання матеріальних та нематеріальних чинників та не менш важливим є їх пристосування до потреб та особливостей кожного окремого працівника.

Список використаних джерел

1. Назаришин Р. Фундаментальні поняття мотивації як науки про мотивацію праці / Р. Назаришин // Україна: аспекти праці. – 2013. – №3. – С. 38 – 42.
2. Гайдуцький П. Зростання економіки і добробуту людей: пошук оптимальних пропорцій / П. Гайдуцький // Урядовий кур'єр. – 2007. – №66 (13 квітня). – С.5.
3. Моніторинг показників заробітної плати, Міністерствосоціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.mls-p.gov.ua
4. Линдюк А.О. Сучасні проблеми мотивації сільськогосподарської праці / А.О. Линдюк, А.В. Нестерович // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2009. – Вип.4 (35). – С. 20 – 26.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.ukrstat.gov.ua
6. Данько Ю.І. Мотивація персоналу сільськогосподарського підприємства, як складова забезпечення його конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.1/79.pdf

References

1. Nazaryshyn R. (2013). «Fundamentalni poniattia motyvatyky yak nauky pro motyvatsiiu pratsi / R. Nazaryshyn // Ukraina: aspektypratsi. – 2013. – №3. – С. 38 – 42.
2. Haidutskyi P. (2007). Zrostannia ekonomiky i dobrobutu liudei: poshuk optymalnykh proportsii / P. Haidutskyi // Uriadovyi kurier. – 2007. – №66 (13 kvitnia). – С.5.
3. Monitorynh pokaznykiv zarobitnoi platy, Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: // www.mls-p.gov.ua

4. Lyndiuk A.O. (2009). Suchasni problemy motyvatsii silskohospodarskoi pratsi / A.O. Lyndiuk, A.V. Nesterovych // Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriia «Ekonomika ta menedzhment». – 2009. – Vyp.4 (35). – С. 20 – 26.

5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: // http://www.ukrstat.gov.ua

6. DankoYu.I. Motyvatsiia personalu silskohospodarskoho pidpriemstva, yak skladova zabezpechennia yoho konkurentospromozhnosti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: // https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.1/79.pdf

Дані про авторів

Васильчак Світлана Василівна,

д.е.н., професор, Львівський державний університет внутрішніх справ,

вул. Городецька, 26, м. Львів, 79000, Україна

e-mail: gidyak@i.ua

Дубина Марія Петрівна,

к.е.н., доцент, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені Степана Гжицького,

вул. Пекарська, 50, м. Львів, 79000, Україна

e-mail: dubynamarichka@gmail.com

Вівчарук Ольга Миколаївна,

к.е.н., в.о. доцента, Львівський інститут економіки і туризму,

вул. Модеста Менцинського, 8, м. Львів, 79000, Україна

e-mail: olgavivcharuk@ukr.net

Данило Олег Андрійович,

здобувач, Львівський державний університет внутрішніх справ

e-mail: olegdaniilo95@gmail.com

Данные об авторах

Васильчак Светлана Васильевна,

д.э.н., профессор, Львовский государственный университет внутренних дел,

ул. Городецкая, 26, г. Львов, 79000, Украина

e-mail: gidyak@i.ua

Дубина Мария Петровна,

к.э.н., доцент, Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени Степана Гжицкого,

ул. Пекарская, 50, г. Львов, 79000, Украина

e-mail: dubynamarichka@gmail.com

Вивчарук Ольга Николаевна,

к.э.н., и.о. доцента, Львовский институт экономики и туризма,

ул. Модеста Менцинского, 8, г. Львов, 79000,
Украина

e-mail: olgavivcharuk@ukr.net

Данило Олег Андреевич,

соискатель, Львовский государственный универси-
тет внутренних дел

e-mail: olegdaniло95@gmail.com

Data about the author

Svetlana Vasylchak,

Doctor of Economics, Professor, Lviv state University
of Internal Affairs,

Street Gorodozka, 26, Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: gidyak@i.ua

Maria Dubyna,

PhD in Economics, associate professor, Stephan
Gzhytskyi Lviv national university of veterinary medicine
and biotechnologies,

Street Pekarska, 50, Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: dubynamarichka@gmail.com

Olga Vivcharuk,

PhD in Economics, acting assistant professor, Lviv
Institute of Economics and Tourism,

Street Modesta Menzinskego, 8, Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: olgavivcharuk@ukr.net

Oleh Danylo,

applicant of the Lviv state University of Internal Affairs

e-mail: olegdaniло95@gmail.com

DOI: 10.5281/ZENODO.1400686

СОЛОМЯНЮК Н.М.,

ОПУЛЬСЬКА Л.В.

Феномен маніпулятивного впливу реклами

Предметом дослідження є особливості реалізації і застосування маніпулятивних методів і прийомів в рекламному бізнесі.

Метою дослідження є аналіз та встановлення значення маніпулятивного впливу в сфері рекламної діяльності.

Методи дослідження. В роботі використана сукупність наукових методів і підходів, в тому числі методи системний та порівняльний аналіз, що дозволило дослідити феномен маніпулятивного впливу реклами.

Результати роботи. У статті розглянуто і обґрунтовано основні підходи щодо поняття «маніпуляція» та «маніпулятивний вплив». Визначено маніпулятивні способи і прийоми, які включає в себе реклама. Ступінь впливу даних заходів на підсвідомість громадськості через рекламні засоби.

Галузь застосування результатів. Економіка та управління підприємством, реалізація стратегії розвитку підприємства, психологія реклами.

Висновки. 1. Досліджено підходи щодо визначення поняття «маніпуляція» та запропоновано авторське бачення. 2. Згруповано основні маніпулятивні способи і прийоми, які включає реклама: систематичне повторення, прискорення темпу міркування, використання незнайомих слів та термінів, недомовленість, замовчування, посилення на авторитет, гра на стереотипах. 3. Визначено чинники, які описують феномен маніпулятивного впливу.

Ключові слова: реклама, психологічний вплив, маніпуляція, маніпулятивний вплив.

СОЛОМЯНЮК Н.М.,

ОПУЛЬСЬКА Л.В.

Феномен манипулятивного влияния рекламы

Предметом исследования являются особенности реализации и применения манипулятивных методов и приемов в рекламном бизнесе.

Целью исследования является анализ и определение значения манипулятивного влияния в сфере рекламной деятельности.

Методы исследования. В работе использовано совокупность научных методов и подходов, в том числе методы системного и сравнительного анализа, что позволило исследовать феномен манипулятивного влияния рекламы.

Результаты работы. В статье рассмотрено и обосновано основные подходы к определению понятия «манипуляция» и «манипулятивное влияние». Определены манипулятивные способы и приемы, которые включает в себя реклама. Степень влияния подобных мероприятий на подсознание общественности через рекламные средства.

Область применения результатов. Экономика и управление предприятием, реализация стратегии развития предприятия, психология рекламы.

Выводы. 1. Исследовано подходы к определению понятия «манипуляция» и предложено авторское видение. 2. Сгруппировано основные манипулятивные способы и приемы, которые включает реклама: систематическое повторение, ускорение темпа раздумывания, использование незнакомых слов и терминов, недоговоренность, замалчивание, ссылки на авторитетов, игра на стереотипах. 3. Определено составляющие, которые описывают феномен манипулятивного влияния.

Ключевые слова: реклама, психологическое влияние, манипуляция, манипулятивное влияние.

SOLOMIANIUK N.M.,

OPULSKA L.V.

Phenomenon of manipulative advertising's influence

The subject of the study is the features realization and application of manipulative methods in advertizing.

The purpose of the Research is the analysis and establishment the value of manipulative influence in spheres of advertizing activity.

Research methods. The paper uses a set of scientific methods and approaches, including systemic and comparative analysis, that it is permit to research phenomenon of manipulative advertizing influence.

Results of work. Research the approaches for definition concept «manipulative» and offeraethor's vision. 2. Basic manipulative advertizing's methods and techniques group:systematic repetition acceleration of rate consideration, using unfamiliar words and terms, omission, suppression, link to authority, game on thestereotype. 3. Defined the factors, that to describe phenomenon of manipulative advertizing influence

Keywords: advertizing, psychological influence, manipulation, manipulative influence.

Постановка проблеми. В рекламній діяльності широко застосовуються методи і способи психологічного, емоційного та інтелектуального впливу на людей, т.я. реклама – це явище соціально-психологічне. Це багатоплановий товар, який торкається різних прошарків психіки сучасної людини.

В основі будь-яких рекламних технологій лежить маніпуляція купівельною поведінкою. Маніпуляція завжди здійснюється неявно, потайки. Проблема психологічних впливів (соціальних впливів) в психології реклами як галузі наукового знання актуальна ще й тому, що вона пов'язана із цілою низкою моментів етичного характеру, т.я. будь-який вплив передбачає зміну свідомості людини, може представляти певні перешкоди свободі вибору.

В сферах соціологічних і психологічних наук термін «маніпуляція» вживається в різних контекстах. Методи прихованого керування людськими бажаннями і потребами застосовувалися і продовжують активно застосовуватись в різних сферах суспільства впродовж вже багатьох ро-

ків. Але найбільш вагоме місце вони зайняли в рекламному бізнесі, де фахівці з просування товарів змогли на максимальному рівні розкрити їх потенціал і одразу перевірити в реальності ефективність подібних прийомів.

За тривалий період свого розвитку реклама виявила значний вплив на майже всі життєві сфери суспільства, тому за своєю суттю вона є маніпулятивною та виступає засобом психологічного впливу, завдяки чому може змінювати сприйняття дійсності, установки та моделі поведінки людей.

Відповідно, на сьогоднішній день реклама вагомо закріпилася в житті кожної людини, разом з цим ефективно взаємодіє маніпулятивний вплив загальнолюдською свідомістю.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженнями питань маніпулятивного впливу займалися такі вчені як А. Верігін, А.І. Лебедев-Любимов, Клаус Мозер, В. М. Герасимова, Б. Ф. Поршнев, Є. Л. Доценко, О. А. Феофанова та інші.

Метою статті є дослідження технологій маніпулятивного впливу та рекламного впливу як різновидів прихованих психологічних методів для керування людською свідомістю.

Виклад основного матеріалу. Незадовго після виникнення реклами, її активного розвитку в усьому світі, торгові представники і головні розповсюджувачі товарів прагнули не просто викликати прихильність громадськості до пропонованих товарів, що з кожним століттям вдавалось все важче, а ще й навчитися керувати і виявляти вплив на підсвідомість населення.

Поняття «маніпулювання»; або «маніпуляція», походить від латинського слова «manipulare», що в своєму первинному значенні означало «управляти» в позитивному сенсі: управляти зі знанням справи, надавати допомогу.

У зв'язку з цим хтось вважає, що суть маніпуляції – в спонуканні людини до дії. В цьому випадку будь-яка реклама – це маніпуляція. На думку ж інших, цей термін має на увазі обов'язкове «зомбування» аудиторії такою напівмістичною технікою, як застосування 25 кадру або наднизьких звукових частот. При такому розгляді психологічні і будь-які інші маніпуляції в рекламі є міфом. Німецький вчений Г. Франке під маніпуляцією розуміє своєрідний психічний вплив, який здійснюється приховано на шкоду людям, яким він адресований, а Б. Н. Бессонов навпаки розглядає маніпуляцію як форму духовного впливу, прихованого панування, управління людьми, що відбувається ненасильницьким методом [2].

На основі зазначених декількох варіантів тверджень можна сформулювати остаточне, більш розширене визначення терміну «маніпуляція». Таким чином, маніпуляція – це різновид прихованого психологічного впливу на людську свідомість, який непомітно, всупереч особистих інтересів або принципів, спонукає її до вимушених, неконтрольованих нею дій задля досягнення певної мети.

На сьогоднішній день в якості інформації про особу чи товар, реклама розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб. Вона призначена для формування або підтримування обізнаності споживачів та їх інтересу щодо певного товару чи послуги. На основі цього такі зарубіжні вчені, як С. Петтігроу і К. Хакклі розглядають рекламу в якості головної маніпуляції, що здатна впливати на поведінку та вибір людей.

Тобто маніпуляція розгортається як процес взаємодії, під час якого враховуються особливості

кожного споживача. Вона націлена на зміну на пряму активності іншої людини і виконується настільки майстерно, що залишається ним непоміченою. Іншими словами, маніпулятор прагне використати людину як засіб досягнення своїх цілей або отримання вигоди для себе [4]. Виходячи з цього, стає зрозумілим, що вся реклама базується на психологічному факторі. Адже маніпулятивний вплив – один з основних видів психологічної дії, майстерне виконання якої веде до прихованого збудження у іншої людини намірів, не співпадаючих з її актуально існуючими бажаннями. Відповідно, аналогічна реакція відбувається у споживача при вигляді товару в яскравій рекламній концепції.

До найбільш розповсюджених маніпулятивних способів і прийомів, які включає в себе реклама, відносяться наступні (див. таблицю).

Всі зазначені методи впливу мають одну спільну рису, адже їм притаманна маскувальна функція, яка відіграє головну роль в процесі маніпулятивного впливу реклами.

Варто також відмітити, що рекламу відносять до соціокультурного феномену, який відбиває основні тенденції розвитку суспільства. Завдяки чому реклама починає грати все більш помітну роль в процесах соціалізації та ідентифікації. В якості механізму ідентифікації вона спрямована на забезпечення доступу індивіда до референтної групи через споживання символічно наповненого товару або послуги. Що стосується механізму соціалізації, то в його якості реклама сприяє засвоєнню індивідом статусів, ролей, норм і цінностей суспільства. Рекламні механізми соціалізації і ідентифікації чинять дію як на свідомість, так і на несвідоме [3]. В зв'язку з тим, що реклама формує стереотипне мислення і поведінку, а через стереотипізацію утворює онтологічний фундамент суспільства споживання, виникає можливість маніпулювання свідомістю в цьому суспільстві.

На сьогоднішній день феномен маніпулятивного впливу так і залишається не до кінця зрозумілим. Відомо, що йому властиві наступні чинники:

- усвідомлення маніпулятором своїх цілей та засобів;
- «прибрання до рук» адресата;
- прихованість цілей та засобів;
- використання жертви як інструменту досягнення своєї мети, ігнорування її бажань, інтересів, навіювання власних думок в такий спосіб, щоб адресат прийняв їх як власні;

Методи впливу реклами

Метод	Призначення
1	2
Систематичне повторення	за допомогою багаторазового повторення твердження маніпулятор може домогтися того, що воно буде сприйматися слухачем як загальновідома істина, таким чином можливо фактично привчити людину до певної думки.
Прискорення темпу міркування	аудиторії набагато складніше підійти до тверджень критично, якщо вони озвучені у великих кількостях на одиницю часу.
Використання незнайомих слів та термінів	створення ілюзії професійного і компетентного підходу, підвищує в очах цільової аудиторії значимість наданих доказів.
«Недомовленість»	створення інтриги і атмосфери таємничості. На неї посилаються для заміщення відсутніх аргументів. Вона спонукає споживача «доторкнутися до таємниці» і придбати товар з унікальними зашифрованими перевагами.
«Замовчування»	свідоме приховування певної інформації від споживачої аудиторії передбачає зміщення достовірної та неправдивої інформації, для створення аргументованості пропонованих суджень.
Посилання на авторитет	висловлення авторитетної думки людини, якій добре відомий пропонований продукт завдяки його кваліфікації (лікар, спортсмен, перукар та ін.), залучення в рекламному повідомленні знаменитих людей, які не мають професійного відношення до продукту (актори, телеведучі, музиканти) несе в собі істотну маніпулятивну складову.
«Гра на стереотипах»	споживачем для прийняття рішення використовуються сформовані в суспільстві стійкі думки про те чи інше явище (традиційне – добротне; дороге – гарне; якщо всі так роблять – це правильно), що дозволяє використовувати стереотипи з метою маніпуляції.

– обов’язкове збереження ілюзії самостійності обраних рішень у жертви, а також прийняття адресатом відповідальності за те, що відбувається.

Незважаючи на значну кількість проведених досліджень, науковцям та вченим не вдалось визначити чіткий принцип дії даного феномену. Тому проблема психологічних впливів реклами залишається затребуваною й нині з безліччю нез’ясованих питань, тим паче, що вона пов’язана із рядом моментів етичного характеру. Адже будь-який вплив змінює свідомість людини, що здатне перешкоджати волі вибору та зумовлює неправдиві орієнтації в суспільстві.

Рекламодавці застосовують даний психологічний вплив за допомогою безлічі спеціальних, неодноразово досліджуваних методик і прийомів, які цілеспрямовано виконують свої основні функції. Варто відмітити, що ці функції здатні діяти через найбільш уразливу зону людської свідомості, а саме через уяву. Завдяки їй маніпулятор може впливати і на мислення, і на почуття будь-якої особистості.

Максимальну рухливість і уразливість перед маніпуляцією має поєднання двох «гнучких» світів – уяви і почуттів. Науковці говорять, що емоції – основні діячі у психічному світі, а образи – будівельний матеріал для емоцій [1]. Маніпулювання за допомогою цих уразливих зон людини здійс-

нюється в рекламі регулярно. Наприклад, досить часто рекламні ролики використовують сюжет, в якому присутні боротьба, подолання труднощів крізь всі незгоди, насичені пригодницькі мотиви, а головними героями в таких роликах виступають парашутисти в момент стрибка, водії, що долають дорогу в складних погодних умовах (реklamний ролик ТМ «Союз-Віктан»), античні воїни (реklamний ролик ТМ «Олімп») або спортсмени, які докладають немало зусиль та сил для отримання своєї нагороди, як це демонструвалось в серії рекламних роликів спортивного бренду ASICS в 2013–2014 років. Таким чином, глядачі, затамувавши подих, очікують інтригуюче завершення сюжету, за яким в момент кульмінації слідує поява слогана у вигляді не просто твердження, а заклику до дій: «ASICS – превзойди себя!» і на екрані з’являється головний герой у фірмовому одязі даного бренду і власне його логотип. Тобто подібна реклама спрямована на формування умовного рефлексу, або (як кажуть фахівці з NLP), «ставити якір» – кожне почуття полегшення, перемоги, успіху, гордості, водночас мотивуючи споживача до дій.

Також найбільш важливими мішенями, на які зазвичай акцентується увага в процесі маніпуляції свідомістю є пам’ять і увага. Адже завдання маніпулятора полягає в умінні переконати людей. Для цього потрібно передусім притягнути їх увагу до йо-

го повідомлення, в чому б воно не виражалось. Потім потрібно, щоб людина запам'ятала це повідомлення. Багаторазово перевірений закон свідчить: переконливе те, що залишається в пам'яті. Технології маніпуляції свідомістю мають необмежений запас «подразників», які дозволяють притягнути, перемкнути або розсіяти увагу, а також вплинути на його стійкість та інтенсивність [1].

Як правило, рекламодавці в своїх рекламних повідомленнях акцентують увагу на привабливі для споживачів властивості товарів – реальні або символічні, але ті, які здатні стимулювати купівельну поведінку. Тому питання про межі ефективної дії і маніпулювання залишається актуальним в процесі кожного дослідження ефективності реклами.

Висновок

На підставі проведеного теоретичного дослідження з'ясовано, що психологічні методи міцно заснувались в сфері рекламної діяльності. Найбільш успішно в рекламних засобах використовуються саме маніпулятивні прийоми, які допомагають необхідним чином керувати людською підсвідомістю.

Дослідження маніпуляції демонструє складне явище, здійснюване в процесі взаємодії суб'єкта і об'єкту, при якому, завдяки майстерності першого, маніпуляція залишається непоміченою і порушує наміри, які не співпадають з актуально існуючими бажаннями об'єкту, і, в силу аморальності і соціальної неприйнятності, представляє інформаційно-психологічну загрозу для окремої особи і суспільства в цілому.

Незважаючи на те, що й досі відсутня чітка законодавча база щодо змісту і форми подачі рекламної інформації, яка була б заснована на експертній оцінці фахівців психологів, маніпулятивні прийоми активно застосовуються як в комерційній, так і в соціальній чи політичній рекламі.

Також проведений аналіз дозволяє, по-перше, розробити експертам можливі ефективні прийоми, які б допомогли суспільству уникнути або свідомо протистояти пагубній дії подібних психологічних методів. По-друге, аналіз приносить користь рекламодавцям, які прагнуть удосконалити і посилити позитивне сприйняття рекламної продукції серед громадськості, збільшивши охоплення цільових сегментів. Адже феномен маніпулятивного впливу охопив всі сфери рекламної

діяльності, яка нині є найбільш впливовим чинником на загальнолюдську підсвідомість.

Список використаних джерел

1. Безлатний Д. Психологія в рекламі: искусство манипуляции общественным сознанием / Денис Безлатний., 2011.
2. Бессонов Б.Н. Идеология духовного подавления / Б.Н. Бессонов. – М.: вид-во МГУ, 1971. – 295 с.
3. Водопьянова Н.А. Реклама как инструмент манипуляции сознанием // Успехи современного естествознания. – 2007. – № 10. – С. 137–140.
4. Доценко Е. Н. Психология манипуляции / Е. Н. Доценко. – М., 1996. – 60 с.

References

1. Bezlatnuy D. Psychology in advertising: the art of manipulating the public consciousness / D. Bezlatnuy., 2011.
2. Bessonov B. The ideology of spiritual repression / B. Bessonov. – М.:MGU, 1971. – 295 p.
3. Vodopyanova N. Advertising as a tool for manipulation of consciousness // Advances in modern natural science. – 2007 / – № 10. – P. 137–140.
4. Docenko E. Psychology of manipulation / E. Docenko. – М., 1996. – 60 p.

Дані про автора

Соломянюк Наталія Миколаївна,

д.е.н., проф. кафедри маркетингу Національного університету харчових технологій,

вул. Васильківська, 68, м. Київ, 01601, Україна
e-mail: n.solomianiuk@gmail.com

Опульська Людмила Віталіївна,

студентка IV курсу Національного університету харчових технологій,

вул. Васильківська, 68, м. Київ, 01601, Україна
e-mail: liudmyla22st@gmail.com

Данные об авторе

Соломянюк Наталья Николаевна,

д.э.н., проф. кафедры маркетинга Национального университета пищевых технологий,

ул. Васильковская, 68, г. Киев, 01601, Украина
e-mail: n.solomianiuk@gmail.com

Опульская Людмила Витальевна,

студентка IV курса Национального университета пищевых технологий,

ул. Васильковская, 68, г. Киев, 01601, Украина
e-mail: liudmyla22st@gmail.com

Data about the author

Natalya Solomianiuk

doctor of sciences, prof. Department of Marketing, National University of Food Technologies, st. Vasilkovsky, 68, Kiev, 01601, Ukraine

e-mail: n.solomianiuk@gmail.com

Opulska Ludmila

fourth year student, University of Food Technologies, st. Vasilkovsky, 68, Kiev, 01601, Ukraine
e-mail: liudmyla22st@gmail.com

УДК 004.056.53

DOI: 10.5281/zenodo.1400688

РУСИНА Ю.О.,
ЯРМАК А.І.

Інформаційна безпека як ключова складова фінансово-економічної безпеки підприємства

У статті розкрито принципи функціонування системи інформаційної безпеки підприємства та досліджено етапність створення системи захисту інформаційних ресурсів підприємства.

Предметом дослідження є сукупність заходів, етапів та принципів захисту системи інформаційної безпеки підприємства в контексті забезпечення його фінансово-економічної безпеки.

Метою статті є дослідження особливостей формування ефективної системи забезпечення інформаційної безпеки як складової фінансово-економічної безпеки підприємства.

Висновки. Інформаційна складова економічної безпеки підприємства виступає основним фактором забезпечення захищеності інформаційних ресурсів компанії та важливим чинником стабільного функціонування підприємств, ефективна реалізація якого сприятиме не тільки збереженню комерційних таємниць, але й дозволить попередити можливості непередбачуваних фінансових втрат. Впровадження ряду юридичних, організаційно-економічних та технологічних заходів забезпечення інформаційної складової фінансово-економічної безпеки підприємства дозволять створити ефективну систему інформаційної безпеки підприємства.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, інформаційна безпека, інформаційні ресурси, підприємство.

РУСИНА Ю.А.,
ЯРМАК А.И.

Информационная безопасность как ключевая составляющая финансово-экономической безопасности предприятия

В статье раскрыты принципы функционирования системы информационной безопасности предприятия и исследованы этапы создания системы защиты информационных ресурсов предприятия.

Предметом исследования является совокупность мероприятий, этапов и принципов защиты системы информационной безопасности предприятия в контексте обеспечения его финансово-экономической безопасности.

Целью статьи является исследование особенностей формирования эффективной системы обеспечения информационной безопасности как составляющей финансово-экономической безопасности предприятия.

Выводы. Информационная составляющая экономической безопасности предприятия выступает основным фактором обеспечения защищенности информационных ресурсов компании и важным фактором стабильного функционирования предприятий, эффективная реализация которого будет способствовать не только сохранению коммерческих тайн, но и позволит предупредить возможности непредсказуемых финансовых потерь. Внедрение ряда юридических, организационно-экономических и технологических мер обеспечения информационной составляющей финансово-экономической безопасности предприятия позволят создать эффективную систему информационной безопасности предприятия.

Ключевые слова: финансово–экономическая безопасность, информационная безопасность, информационные ресурсы, предприятие.

RUSINA Yu.O.,
YARMAK A.I.

Information security as a main component of financial and economic safety of the enterprise

The article describes the principles of functioning of the information security system of the enterprise and explores the stages of creation of the system of protection of information resources of the enterprise.

The subject of the study is a set of measures, stages and principles of protection of the enterprise information security system in the context of ensuring its financial and economic security.

The purpose of the article is to study the peculiarities of the formation of an effective information security system as an integral part of the financial and economic security of the enterprise.

Conclusions. The information component of the company's economic security is a major factor in ensuring the security of the company's information resources and an important factor in the stable operation of enterprises, whose effective implementation will contribute not only to the preservation of commercial secrets, but also to prevent unforeseen financial losses. Implementation of a number of legal, organizational, economic and technological measures to ensure the information component of the financial and economic security of the enterprise will allow to create an effective system of information security of the enterprise.

Key words: financial and economic security, information security, information resources, enterprise.

Постановка проблеми. В реаліях сучасної української дійсності, що існує в умовах нестабільного зовнішнього та внутрішнього середовища, підприємства змушені будувати стратегію виживання, яка має базуватися на широкому застосуванні інформаційних технологій, одному з основних багатств економічно розвинутих держав. Інформатизація економіки, проникнення її у всі сфери діяльності людини та держави, призвели до того, що економічний потенціал будь-якого суб'єкта, в більшій мірі, визначається рівнем розвитку інформаційних структур, під впливом якого пропорційно зростає й потенційна уразливість економіки.

Інформаційні технології значно розширюють коло можливостей підприємств, забезпечують прискорення процесів обміну та співпраці, відкривають доступ до більш ефективних методів управління, однак, одночасно, й створюють умови для підризу власної економічної безпеки підприємств, впливають на зниження рівня стабільності їх фінансово–економічної діяльності. Інформація перетворилася на один із засобів конкурентної боротьби, за допомогою якого підприємство здатне не тільки отримувати реальний прибуток від її використання, але й забезпечувати стабільність свого розвитку. За таких умов набувають актуальності питання інформаційної безпеки як

ключової складової фінансово–економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблематики забезпечення фінансово–економічної зроблено такими вітчизняними та зарубіжними науковцями, як: С.П. Міщенко, В.І. Мунтіян, Г.В. Козаченко, Г. Пастернак–Таранушенко, В.Т. Шлемко, В.В. Тишаєв, Д.М. Прокоф'єва [2–8] та ін., якими визначено як понятійно–категоріальний апарат фінансово–економічної безпеки, так і розроблено механізм її реалізації. Однак, не дивлячись на це, в умовах випереджаючого розвитку інформаційних технологій, потребує уваги питання вивчення інформаційної складової економічної безпеки підприємства як фактора забезпечення фінансово–економічної стабільності підприємства.

Саме тому, **метою** даної **статті** є дослідження особливостей формування ефективної системи забезпечення інформаційної безпеки як складової фінансово–економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Сучасний конкурентний механізм ринкового середовища побудований таким чином, що для забезпечення високих конкурентних позицій, власної економічної стабільності, підприємства змушені вдаватися до недобросовісних форм та методів бо-

ротьби, заснованих на відкритих протиборствах, знищенні матеріальних цінностей, привласненні та захопленні чужої власності. Це викликає посилену увагу бізнесу до проблем забезпечення власної фінансово-економічної безпеки, які виходять на передній план не лише в кризових умовах функціонування економіки, але й при стабільному її розвитку [6].

Взагаліному розумінні з поняттям «фінансово-економічна безпека підприємства» пов'язують здатність мобілізації та найбільш оптимального управління ресурсами підприємства з метою забезпечення його стабільного функціонування, активної протидії негативним впливам зовнішнього середовища. При цьому в умовах інформаційної ери – ери боротьби інформаційних технологій, все більша увага приділяється вивченню ризиків, пов'язаних з інформацією, системами її обробки, відводячи визначальну роль інформаційній складовій забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Під інформаційною безпекою підприємства розуміють захист інформації, якою володіє підприємство (виробляє, передає або отримує) від несанкціонованого доступу, руйнування, модифікації, розкриття і затримок при надходженні. Не зважаючи на те, що інформатизація викликала формування ряду беззаперечних переваг для суб'єктів підприємницької діяльності, проникнення інформаційних технологій у всі сфери діяльності підприємств призвело до виникнення ряду істотних проблем [8]. Поширення комп'ютерних систем, об'єднання їх в комунікаційні мережі посилило можливість несанкціонованого проникнення в систему управління підприємством, що може не просто паралізувати роботу цілого підприємства, а й завдавати значних матеріальних втрат. Сьогодні втрати лише банківського сектору в результаті комп'ютерних злочинів щорічно нараховують сотні мільярдів доларів, а звичайні підприємства не одноразово піддаються набігу рейдерських атак. Саме тому, забезпечення інформаційної безпеки підприємства є невід'ємною частиною його фінансово-економічної безпеки.

Як визначено законом України «Про інформацію» захисту підлягає інформація, володіння якою дає змогу її дійсному чи потенційному власнику одержати вигоду моральний, матеріальний чи політичний [1]. Отже, на перший план виходить проблема захисту таких параметрів

інформації як конфіденційність, цілісність, достовірність, доступність, погіршення яких може призвести до порушення систем управління технологічними процесами та достовірності фінансової документації, розголошенню комерційних таємниць та несанкціонованому доступу до персональних даних.

Як підтверджують дані світової статистики [7], втрата тільки 20% інформації викликає руйнацію 65% фірм та компаній, а погіршення її параметрів може призвести до вкрай важких наслідків, пов'язаних з розривом партнерських відносин, невиконанням умов договорів, втратою вигідних контрактів, відмовою від прийнятих рішень, які стали неефективними в результаті розголошення конфіденційної інформації. І, як результат колосальні фінансові втрати компаній, які залишають свій відбиток не лише на обсягах виробництва та реалізації продукції, але й наносять «пляму» на авторитет та ділову репутацію компанії, призводячи в майбутньому в крайньому випадку або до повного банкрутства підприємства, або до більш жорстких умов отримання кредитів та труднощів в сфері співпраці з постачальниками. При цьому за даними досліджень близько 75% витоку інформації компаній відбувається виключно за рахунок її розголошення співробітниками фірм, зі 100% опитаних працівників 25% завжди готові продавати комерційну таємницю [10].

У 2017 році був зареєстрований 2 131 випадок витоку конфіденційної інформації. Обсяг даних, скомпрометованих в результаті витоків, склав 13,2 млрд. записів – номери соціального страхування, реквізити пластикових карт та інша критично важлива інформація. Кількісні показники витоків в 2017 році склали вибухово позитивну динаміку. Якщо в 2016 році приріст числа витоків до попереднього року склав 3,4%, то в 2017 році число витоків зросло на 36,9% [13]. Багато в чому, це зростання пов'язане зі зміною підходу до зберігання та обробки персональних і, пов'язаних з ними, даних. Раніше дані про клієнтів, співробітників, громадян зберігалися і оброблялися розрізнено, в філіях і підрозділах, набір таких даних був обмежений. Тепер, з розвитком технологій зберігання і обробки інформації, компанії та держави по всьому світу прагнуть об'єднати інформацію в єдине сховище, щоб максимально ефективно використовувати обчислювальні потужності і можливості сучасних

технологій вилучення нового знання на великих масивах даних.

Досліджуючи дані 2017р. щодо витоків інформації, можна зазначити, що скоротилася частка витоків через паперові документи (-2,6%), знімі носії (-1,9%), в результаті крадіжки або втрати обладнання (-1,5%). Але частка витоків по каналу «електронна пошта» збільшилися (+4,8%). Показники витоків з мережевого каналу, через миттєві повідомлення (текстові, голосові), за допомогою мобільних пристроїв залишилися на рівні 2016 року [13].

Розподіл витоків по каналах рік від року змінювався незначно, що дає підстави говорити про стійкість факторів, що лежать в основі такого розподілу. Найбільш очевидним фактором слід зазначити об'єктивні особливості інформаційних процесів, апаратного і програмного середовища, яке ці процеси забезпечує.

В зв'язку з цим, більшість підприємств вирішення проблем по забезпеченню власної фінансово-економічної безпеки, пов'язують зі створенням сучасної корпоративної системи інформаційної безпеки, здатної сприяти захисту конфіденційності інформації від несанкціонованого доступу та нейтралізації факторів погроз фінансово-економічній безпеці компанії. Така система повинна забезпечувати максимальне скорочення величини ризиків, пов'язаних з інформаційними технологіями, з мінімальним рівнем витрат на їх реалізацію та володіти високим запасом гнучкості для самостійної адаптації в умовах мінливого зовнішнього середовища [9]. На думку авторів статті, створення ефективної системи інформаційної безпеки підприємства вимагає розробки ряду юридичних, організаційно-економічних та технологічних заходів, спрямованих на:

- своєчасне виявлення та запобігання розголошенню конфіденційної інформації, аналіз причин та умов їх виникнення і реалізації;
- вивчення каналів розподілу інформації, виявлення та призупинення несанкціонованого доступу до них;
- розробку механізмів оперативного реагування на погрози, засновані на використанні різного роду юридичних, економічних, технічних засобів та методів їх виявлення і нейтралізації;
- організацію спеціальної системи документообігу, що виключає можливість несанкціонованого отримання інформації;

– попередження різного роду форм незаконного втручання в інформаційні ресурси підприємства, що створюють погрозу для підриву його фінансово-економічної безпеки.

Однак, безперервний захист інформації можливий лише при створенні спеціальної системи захисту, побудованої з урахуванням індивідуальних особливостей підприємства (організаційної структури, обсягу та характеристики інформаційних потоків, кількості та характеристик виконуваних операцій, характерів клієнтів) та здатній забезпечувати комплексний характер захисту на всіх етапах життєвого циклу економічної системи. Відповідно до цього організація та функціонування системи захисту інформаційної складової фінансово-економічної безпеки підприємства повинні відповідати наступним принципам [8]:

1. Обґрунтованість.
2. Комплексність.
3. Безперервність.
4. Спеціалізація.
5. Взаємодія і координація.
6. Вдосконалення.
7. Централізація управління.

Останнім часом, для забезпечення збереження інформації підприємствами створюються цілі структурні підрозділи, які відповідають за збереження комерційних таємниць та захисту від несанкціонованих втручань з боку зовнішнього оточення. В цілому, основним етапами системи захисту інформації можна визначити [11]:

1. Аналіз можливих погроз. На цьому етапі визначається перелік реальних погроз, які можуть завдати серйозних збитків підприємству.

2. Розробка системи захисту (планування). Цей етап реалізації системи захисту інформації передбачає розробку комплексної системи захисту як сукупності засобів, здатних протидіяти впливам різного характеру. Результатом даного етапу є розробка плану захисту організації від несанкціонованих втручань, який містить перелік компонентів інформаційної системи підприємства, що підлягають захисту та можливий вплив на них, мету захисту інформації, правила її обробки та користування персоналом і користувачами інформаційної системи підприємства, детальний опис розробленої системи захисту.

3. На етапі реалізації системи захисту відбувається установка та настройка, визначених планом захисту, засобів захисту.

Етапність побудови системи захисту інформації підприємства

Джерело: Складено авторами на основі [8; 11]

4. Етап супроводження системи захисту передбачає постійний контроль над роботою системи, реєстрацію подій, які відбуваються в ній, їх аналіз з метою виявлення факт порушення безпеки функціонування інформаційної системи підприємства.

В загальному вигляді етапність побудови системи захисту інформації підприємства можна представити у вигляді схеми (див. рисунок).

У широкому розумінні підприємство володіє інформаційною безпекою, якщо забезпечується не тільки надійність роботи комп'ютерних мереж, збереження цінних даних, захист інформації від несанкціонованого доступу та збереження таємниці переписки електронним зв'язком, але й виконуються основні принципи інформаційної безпеки підприємства, а саме: принцип законності, невизначеності, мінімального ризику та мінімальної шкоди, безпечного часу, «захисту всіх від усіх», персональної відповідальності, обмеження повноважень, взаємодії та співпраці, комплексності та індивідуальності, послідовності рубежів безпеки тощо [11]. При цьому, більшість експертів та науковців, які цікавляться питанням інформаційного забезпечення фінансово-економічної безпеки, відводять визначальну роль в її забезпеченні економіко-математичним методам пошуку, збору, аналізу, обробки та використання інформації, які тим чи іншим чином сприяють підвищенню фінансово-економічного потенціалу підприємства та передбачають оцінку важливості інформації, що потребує захисту, та інформаційних ризиків підприємства; оцінку вразливості

інформації та системи, в якій вона функціонує та економічне обґрунтування доцільності витрат на забезпечення інформаційної безпеки [12].

Однак, розглядаючи зміст процесу забезпечення інформаційної складової фінансово-економічної безпеки підприємства, необхідно зазначити, що будь-яка система повинна носити комплексний характер захисту та передбачати ряд заходів, здатних забезпечувати:

- постійний моніторинг каналів розподілу інформації, доступ працівників до інформаційних ресурсів підприємства з метою завчасного виявлення та попередження ймовірності її витоку за межі підприємства;
- постійний контроль за інформацією, що має характер комерційної таємниці підприємства з метою передбачення можливостей незаконного втручання на всіх рівнях обробки даних та можуть призвести до її знищення, руйнування, спотворення;
- організацію безвідмовної роботи інформаційних систем та ресурсів підприємства;
- прогнозування тенденцій розвитку наукового та технологічного потенціалів підприємства з метою встановлення можливості факту незаконного заволодіння об'єктами інтелектуальної власності компанії;

Висновок

Таким чином, інформаційна складова фінансово-економічної безпеки підприємства в системі випереджаючого розвитку інформаційних технологій виступає основним фактором забезпечен-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ня захищеності інформаційних ресурсів компанії та важливим чинником стабільного функціонування підприємств, ефективна реалізація якої сприятиме не тільки збереженню комерційних таємниць, але й дозволить попередити можливість непередбачуваних фінансових втрат.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
2. Мунтіян В.І. Економічна безпека України [Текст] / В.І. Мунтіян. – К.: КВІУ, 1999. – 464 с.
3. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення [Текст]: Монографія / Г.В.Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М.Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
4. Пастернак–Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення [Текст] / Г. Пастернак–Таранушенко; за ред. проф. Б. Кравченка. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.
5. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення [Текст]: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінко. – К.: НІСД. – 1997. – 144 с.
6. Тишаев В.В. Информационная составляющая экономической безопасности хозяйствующих субъектов и ее значение для обеспечения устойчивого развития национальной экономики [Текст] / В.В. Тишаев // Управление общественными и экономическими системами, 2007. – №.1. – С.1–11.
7. Прокоф'єва Д.М. Підприємницьке шпигунство в системі інформаційних злочинів [Текст] / Д.М. Прокоф'єва // Український центр інформаційної безпеки. 2008. – с.123–128.
8. Міщенко С.П. Інформаційна складова економічної безпеки підприємства [Текст] / С.П.Міщенко // Вісник економіки транспорту і промисловості, № 39, 2012. – с. 250–254.
9. Волков Я. Системы обеспечения информационной безопасности как часть корпоративной культуры современной организации [Текст] / Я.Волков // Финансовая газета, 2006. – №34. – С.15.
10. Ткачук Т. Формування системи інформаційної безпеки бізнесу [Текст] / Т.Ткачук // Бізнес і безпека, 2009. – №4. – С.19–23.
11. Ясенев В.Н. Информационная безопасность в экономических системах [Текст]: Учебн.пособ / В.Н. Ясенев. – Новгород: Изд-во ННГУ, 2006. – с. 253.
12. Гридзук Г.С. Систематизація методів інформаційної безпеки підприємства. [Електронний ресурс].

– Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vntu/2009_19_1/pdf/64.pdf.

13. Глобальне дослідження витоків конфіденційної інформації 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ec-rs.ru/novosti/utechki-konfidentsialnoy-informatsii-v-2017-godu-globalnoe-issledovanie-infowatch>.

References

1. Law of Ukraine «On Information» [Electronic resource] // Site of Verkhovna Rada of Ukraine. – Mode of access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
2. Muntian V. Economic security of Ukraine [Text] / V. Muntian – K.: KVIU, 1999. – 464 p.
3. Kozachenko G. Economic security of the enterprise: the essence and mechanism of providing [Text]: Monograph / G. Kozachenko, V. Ponomarev, O. Lyashenko. – K.: Libra, 2003. – 280 p.
4. Pasternak–Taranushenko G. Economic security of the state. Static of the process of providing [Text] / G. Pasternak–Taranushenko; for ed. prof. B. Kravchenko. – K.: Condor, 2002. – 302 p.
5. Shlemko V. Economic security of Ukraine: the essence and directions of providing [Text]: monograph / V. Shlemko, I. F. Binko. – K.: NISS. – 1997. – 144 p.
6. Tishaev V. Information component of economic security of economic entities and its importance for ensuring sustainable development of the national economy [Text] / V. Tishaev // Management of Public and Economic Systems, 2007. – No. 1. – P.1–11.
7. Prokofiev D. Entrepreneurial espionage in the system of information crimes [Text] / D. Prokofiev / Ukrainian Center for Information Security. 2008. – December 12–128.
8. Mischenko S. Information component of economic security of the enterprise [Text] / S. Mishchenko // Bulletin of the Economy of Transport and Industry, No. 39, 2012. – p. 250–254.
9. Volkov Y. Information security systems as part of the corporate culture of a modern organization [Text] / Y.Volkov // Financial Newspaper, 2006. – No. 34. – P.15.
10. Tkachuk T. Formation of the system of information security of business [Text] / T. Tkachuk // Business and Security, 2009. – №4. – September 19–23.
11. Yasenev V. Information security in economic systems [Text]: Learning method / V. Yasenev – Novgorod: Publishing house of NNUU, 2006. – p. 253
12. Gridzuk G. Systematization of methods of enterprise information security. [Electronic resource].

– Access mode: http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/vntu/2009_19_1/pdf/64.pdf.

13. Global Survey of Confidential Information Origins 2017 [Electronic Resource]. – Access mode: <https://www.ec-rs.ru/novosti/utechki-konfidentsialnoy-informatsii-v-2017-godu-globalnoe-issledovanie-infowatch>.

Дані про автора

Русіна Юлія Олександрівна,

к.е.н., доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки, Київський національний університет технологій та дизайну

e-mail: rusmaxrus@meta.ua

Ярмак Анна Іванівна,

студентка кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки, Київський національний університет технологій та дизайну

e-mail: yarmakanna2559@gmail.com

Данные об авторе

Русина Юлия Александровна,

к.е.н, доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности, Киевский национальный университет технологий и дизайна
e-mail: rusmaxrus@meta.ua

Ярмак Анна Ивановна,

студентка кафедры финансов и финансово-экономической безопасности, Киевский национальный университет технологий и дизайна
e-mail: yarmakanna2559@gmail.com

Data about the author

Yulia Rusina,

PhD, Associate Professor of the Department of Finance and financial and economic security, Kiev National University of Technology and Design

e-mail: rusmaxrus@meta.ua

Anna Yarmak,

Student of the Department of Finance and financial and economic security, Kiev National University of Technology and Design

e-mail: yarmakanna2559@gmail.com

УДК 330.34.014–026.23:338.22:005.334:339.9–048.23(204) DOI: 10.5281/zenodo.1400796

КОЛОДИЙЧУК А.В.

Гідросферні екоризики впровадження ІКТ: класифікація та характеристика

У статті ідентифіковано і охарактеризовано підгрупи й класи потенційних загроз у складі групи гідросферних ризиків впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в національній економіці та в рамках окремих її регіонів. Визначено сутність гідросферних ризиків ІКТ, доведена актуальність і необхідність їх вивчення та моніторингу за ними. Так, встановлено, що гідросферні екоризики впровадження ІКТ-технологій позначають усі можливі загрози від роботи та / або несправностей роботи комп'ютерно-комунікаційного та електронно-цифрового обладнання для природнього водного середовища (річки, озера, моря, океани тощо), в який вони поміщені або поряд з яким вони знаходяться. Запропонована і обґрунтована класифікація гідросферних екологічних ризиків інтрузії ІКТ-технологій. Зокрема, розглянуто океанічні, морські, річкові, водоймові, підземні, льодовикові підгрупи відповідного роду загроз; дано характеристику наступним класам ризиків: гідросферо-батискафні, субмаринні, ризики цифрової гідроенергетики, ризики аварій водних транспортних перевезень, ризики забруднень каналізаційними відходами, еколого-навігаційні ризики, захаращення гідросфери ІКТ-обладнанням. У рамках кожного класу ризиків наведені відповідні приклади. Обґрунтована необхідність посилення екологічних вимог до питань взаємодії ІКТ з ресурсами гідросфери.

Ключові слова: гідросфера, екологія, ризики, інформаційні та комунікаційні технології, навігація, «розумні» технології, енергетика, забруднення.

КОЛОДИЙЧУК А.В.

Гидросферные экориски внедрения ИКТ: классификация и характеристика

В статье идентифицированы и охарактеризованы подгруппы и классы потенциальных угроз

в составе группы гидросферных рисков внедрения информационно–коммуникационных технологий в национальной экономике и в рамках отдельных ее регионов. Определена сущность гидросферных рисков ИКТ, доказана актуальность и необходимость их изучения и мониторинга за ними. Так, установлено, что гидросферные экориски внедрения ИКТ–технологий обозначают все возможные угрозы от работы и / или неисправностей работы компьютерно–коммуникационного и электронно–цифрового оборудования для природной водной среды (реки, озера, моря, океаны и т.д.), в которую они помещены или рядом с которой они находятся. Предложена и обоснована классификация гидросферных экологических рисков интрузии ИКТ–технологий. В частности, рассмотрены океанические, морские, речные, водоемные, подземные, ледниковые подгруппы соответствующего рода угроз; дана характеристика следующим классам рисков: гидросферо–батискафные, субмаринные, риски цифровой гидроэнергетики, риски аварий водных транспортных перевозок, риски загрязнений канализационными отходами, экологонавигационные риски, загромождение гидросферы ИКТ–оборудованием. В рамках каждого класса рисков приведены соответствующие примеры. Обоснована необходимость усиления экологических требований к взаимодействию ИКТ с ресурсами гидросферы.

Ключевые слова: гидросфера, экология, риски, информационные и коммуникационные технологии, навигация, «умные» технологии, энергетика, загрязнение.

KOLODIYCHUK A.V.

Hydrospheric ecological risks of implementation of ICT: Classification and characterization

The article identifies and describes sub–groups and classes of potential threats within the group of hydrospheric risks of implementing information and communication technologies in the national economy and in the framework of its separate regions. The essence of hydrospheric risks of ICT is determined, urgency and necessity of their studying and monitoring are proved. Thus, it has been established that the hydrospheric ecological risks of the implementation of ICT technologies denote all possible threats and / or malfunctions of the work of computer–communication and electronic–digital equipment for the natural water environment (rivers, lakes, seas, oceans, etc.) in which they placed or near which they are founded. The classification of hydrosphere environmental risks of intrusion of ICT technologies is proposed and justified. In particular, ocean, sea, river, water bodies, underground, glacial subgroups of the corresponding kind of threats are considered; characteristics of the following classes of risks such as hydrospheric–bathyscapes, submarines, risks of digital hydropower, risks of accidents in water transport, risks of sewage pollution, environmental and navigation risks, risks of clogging of the hydrosphere by ICT equipment is given. For each class of risks appropriate examples are given. The necessity of strengthening of ecological requirements for interaction of ICT with hydrosphere resources is substantiated.

Keywords: hydrosphere, ecology, risks, information and communication technologies, navigation, «smart» technologies, power engineering, pollution.

Постановка проблеми. Останнім часом розвиток нових комп'ютерних технологій все частіше пов'язаний з екологічним (механічним, тепловим) забрудненням вод Світового океану, оскільки дана галузь тепер потребує гідросферних ресурсів для своєї нормальної роботи (обчислювальні операції, майнінг, зберігання великих об'ємів інтернет–даних та забезпечення доступу до них).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Соціально–економічний вимір розвитку галузі ІКТ вивчався чималою кількістю вчених–економістів, таких як: А. Воронченко, О. Гончаренко, М. Костюченко, Н. Мешко, С. Скородумов, І. Тер–

нова, А. Тихомиров та ін. Проте, гідросферні екологічні ризики функціонування різноманітних комп'ютеризованих систем науково і комплексно не вивчалися, тому, з огляду на актуальність і значущість цієї проблеми, їм приділена центральна увага в даному дослідженні.

Мета статті – виявити і проаналізувати класи гідросферних екоризиків впровадження інформаційно–комунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Гідросферні екоризики впровадження ІКТ–технологій позначають усі можливі загрози від роботи та / або несправностей роботи комп'ютерно–комунікацій–

ного та електронно-цифрового обладнання для природнього водного середовища (річки, озера, моря, океани тощо), в який вони поміщені або поряд з яким вони знаходяться. Іншими словами, слід виділяти океанічні, морські, річкові, водоймові, льодовикові підгрупи екоризиків ІКТ. У той же час, у розрізі усіх перелічених вище підгруп загроз можна виділити наступні конкретні класи екозагроз – це насамперед ризики замикання і вибухонебезпечності батискафів та гідростатів, тому що в них зосереджені значні запаси водню і бензину, які виконують таку ж роль, як водень чи гелій у батискафах. Крім того, витік палива, уламки обладнання загрожують екосистемам океанів і морів. Це все можна об'єднати у клас гідростатно-батискафних загроз впровадження ІКТ. Як відомо, батискафи, на відміну від гідростатів, переміщуються по водних просторах океанів та морів самостійно; обидва типи апаратів призначені для рішення конкретно-прикладних науково-дослідницьких задач на великих глибинах у гідросфері. Дещо інші загрози несуть й такі різновиди глибоководної техніки для підтримки роботи водолазів, як підводні буксирувальники. Це всі можливі поломки у роботі електроакумулятора та управління ним, а також рульових пристроїв. Підводні буксирувальники знайшли своє практичне застосування у сферах: військовій, науково-дослідницькій, підводного туризму, дайвінг-індустрії. Привертає до себе увагу й клас субмаринних ризиків ІКТ. В Україні за часі незалежності залишився один функціонуючий підводний човен «Запоріжжя» у спадок від радянського минулого, який пройшов багаторічний ремонт і потрапив до складу російського флоту у зв'язку з кримськими подіями 2014 року. Він унікальний тим, що це єдиний функціонуючий дизельно-електричний підводний човен типу 641. Радянські підводні човни типу 690 «Кефаль», а саме «С-226», «С-256» та «С-310» були порізані на металолом або утилізовані. Починаючи зі спуску на воду першого у світі атомного підводного човна «Наутилус» у січні 1954 року та з появою на початку 1960-х рр. атомних човнів з ракетами «Поларіс», здатних запускатися з підводного положення, розпочалася епоха ракетно-ядерних флотів. Звідси ціла низка можливих загроз: 1) загроза всеохоплюючої термоядерної війни, не кажучи про катастрофічні глобальні наслідки для екології усієї нашої планети: якщо раніше міжконтинентальні балістичні ядерні ракети могли запускатися лише з суходолу і спеціально визначених позиційних

районів (наприклад, існуючі до Карибської ракетної кризи позиційні райони розміщення американських ракет «Юпітер» на півдні Італії, та в районі турецького міста Ізмір, позиційні райони радянських ракет «Р-12» та «Р-16» на острові Куба), то тепер вони могли бути запуснені з будь-якої точки Світового океану. Після покоління «Поларіс» та його радянського аналога – ракет «Р-13», які, проте не могли запускатися з-під води, арсенали балістичних ядерних ракет, призначених для розміщення на атомних підводних човнах лише розросталися і удосконалювалися: з'являлися покоління «Посейдон», «Трайидент 1-2» (американські), «Барк», «Сінева», «Лайнер», «Булава» (радянсько-російські) тощо; 2) додаткову загрозу ударів по наземним цілям становлять атомні підводні човни з крилатими ракетами, які на теперішній час перебувають на озброєнні не лише РФ та США, а також КНР, Великої Британії та Франції; 3) дуже часто аварії на атомних підводних човнах несуть загрози для екології, в першу чергу зараження навколишнього природнього водного середовища небезпечними радіоактивними речовинами. Так, з 1945 року в сукупності відбулось затоплення 10 атомних підводних човнів (7 – СРСР/РФ, 3 – США). Варто додати, що на сьогодні уже вводяться в експлуатацію підводні човни – роботи. Ці повністю автономні підводні човни обходяться без ядерного палива, як атомні підводні човни, вони працюють на двигунах внутрішнього згорання.

Це один клас – клас ризиків цифрової гідроенергетики, в першу чергу загроз аварій на сучасних гідроелектростанціях. Вони загрожують навколишній екосистемі масштабними затопленнями території, що прилягає до об'єктів гідроенергетики, масштабними епідеміями, нанесенням величезних матеріальних збитків, загибеллю людей, виведенням з-під господарського використання сільських територій. Наймасштабнішою подібною катастрофою став прорив тайфуном «Ніна» [3] дамби на річці Ру в КНР у 1975 році, в результаті чого утворилася велика хвиля, що знесла 62 дамби на річках Ру і Хуай і загинуло сотні тисяч людей. Це одним масштабним подібним випадком було руйнування греблі Вайонт в Італії у 1963 році, що понесло за собою загибель 2 тисяч людей. І хоча з'являються нові інноваційні моделі безгреблевих гідроелектростанцій, петельних гідровідводів, від цього ризики даного класу не зникають, а лише локально мінімізуються.

Наступний клас гідросферних ризиків ІКТ – загрози аварій транспортних перевезень водним шляхом (нафтоналивних танкерів, вантажних суден, траулерів, ролкерів, балкерів, лісовозів, контейнеровозів, озерних лейкерів), опосередковані участю ІКТ-технологій. Так, наприклад, для всіх сучасних контейнеровозів передбачається використання спеціалізованих вантажних комп'ютерів MACS3 [4], які розраховують їхню міцність, керованість, плавучість та остійність, тобто здатність корабля зберегти стійку рівновагу на воді (як відомо з теорії механіки, це така ситуація, коли будь-яке відхилення спричиняє виникнення сил, які спрямовані на повернення фізичної системи до вихідного стану рівноваги). Ролкери (ро-ро) призначені для перевезення морським шляхом колісної техніки (автомобілів, сільськогосподарських машин, танків і так далі), а причинами їх катастроф на воді ставали негерметичність в'їзних і виїзних воріт (апарелів), контроль за чим недостатньо забезпечено ІКТ, а також висока імовірність настання пожеж. Бувають і модифікації суден типу ро-ро: ROPAX-ролкери, котрі окрім автомобільної чи іншої колісної техніки перевозять велику кількість пасажирів; ConRO – поєднальна модифікація звичайного ролкера та контейнеровоза; RoLo – завантаження і розвантаження такого ролкера відбувається як через апарель, так і з допомогою крану. Балкери, які за різними оцінками, складають бл. 40% всього торговельного флоту у світі (великою мірою китайського), використовують для перевезень насипних вантажів, таких як зерно, цемент, залізна руда, вугілля тощо. Траулери необхідні для промислового вилову риби тралом (великого мішка з сітки) і вони оснащені холодильними машинами й установками для зберігання риби, оскільки зразу ж на судні проводиться її перинна обробка, а також досить часто трюмами для консервування риби. Екологічні ризики полягають у даному випадку саме у надмірному і навіть хижацькому вилову риби, що несе втрати природі морів. Справжнім екологічним лихом кожного разу стають аварії нафтоналивних танкерів з виливом нафтопродуктів у гідросферне морське чи океанічне середовище. Будь-які затоплені кораблі несуть загрози екологічного лиха, оскільки в їх баках та резервуарах, як правило, знаходяться великі запаси нафти, палива, мастил. Так, з часів Другої світової війни не менше 6 тисяч торговельних, військових і транспортних суден залишилися лежати на дні морів та океанів, зазвичай

в районах морських портів та уздовж торговельних шляхів. Якщо говорити про екологічні катастрофи внаслідок аварій нафтоналивних танкерів, то найкрупніша з них сталась у 1989 році, коли відбулась аварія нафтового танкера «Exxon Valdez» поблизу берегів Аляски утворилася нафтова пляма на поверхні океану площею 28 тисяч квадратних кілометрів. Запаси нафти зі всіх 6 тисяч затонулих кораблів перевищують в 400 раз лише один нафтовий викид від цього танкера у 1989 році. Головна проблема полягає в корозії металу обшивки затонулих кораблів, в результаті чого відбувається витік нафти і забруднення океанічних просторів, що несе колосальну шкоду для їх флори та фауни. Так, у 2014 році відбувся витік запасів палива з судна-танкера «Hutton», який пішов на дно ще у 1942 році поблизу берегів Північної Кароліни у США; у 2016 р. утворилось 1,5-кілометрова нафтова пляма [5] від танкера «Coimbra». За всіма прогнозами, такі випадки будуть лише частішими у найближче десятиліття, а усунення цих загроз потребує величезних фінансових затрат. При цьому навіть моніторинг цих витоків, а його ведуть США, Канада, Велика Британія, Норвегія, Польща, Швеція, потребує значних затрат коштів. Якщо говорити про історичну еволюцію екологічної «нафтової» проблеми, то можна виділити три ключові етапи розгортання цієї екозагрози: 1) 1 етап – 1962–1972 рр. – за цей період початку бурхливих нафто-танкерних перевезень відбулось зливання в океан 2 млн. т нафти; 2) 2 етап – 1973–1986 рр. – в цей час кожного року в середньому потрапляло в аварію 31 судно з нафтою або нафтопродуктами; 3) 1987 р.–дотепер – спостерігається значний спад нафтовиливних аварій, проте ця проблема залишається дуже гострою і актуальною.

Це один клас потенціальних екогідросферних проблем – забруднення поверхневих та підземних вод каналізаційними стоками, стічними водами від лікарняних закладів, санітарних пунктів обробки, теплоелектростанцій, котелень, хімічної обробки ґрунтів. Для нейтралізації такого роду ризиків вже сьогодні активно створюються і впроваджуються у повсякденне життя наступні смарт-технології: «розумний будинок», «розумна лікарня», «розумний транспорт», «розумне виробництво», «розумне землеволодіння та землекористування». Однак, при всіх своїх перевагах, вони ще не досягли такого рівня, щоб ефективно протистояти забрудненню такого компонента навколишнього природного се-

редовища як поверхневі та підземні води (грунто-ві, підґрунтові, тріщино-карстові, міжпластові), яке найчастіше знаходиться у зоні підвищеного екологічного ризику забруднення.

Неможливо оминати ще один клас ризиків – еколого-навігаційних ризиків ІКТ. В першу чергу вони пов'язані з наявністю на певних ділянках земної поверхні аномальних зон, що мають згубні наслідки для навігації і комп'ютерних комунікацій. Найвідоміша така зона у світі – Бермудський трикутник в Атлантичному океані, а також «море диявола» біля японських островів у Тихому океані – «маріанське море», розташоване поблизу Маріанського жолобу – найглибшої точки Світового океану в 11022 метри. Бермудський трикутник в географічному плані – ділянка океану між Бермудськими островами, державою Пуерто-Ріко та півднем американського штату Флорида загальною площею 4 тисячі квадратних кілометрів. Причини аномалій фахівці вбачають у різних природних явищах, в першу чергу в одномоментних викидах гідратів метану з сітки родовищ на континентальному шельфі океанічного дна, що здатні потопити пропливаючі поблизу морські судна і навіть пролітаючі на відносно низькій висоті літаки через меншу густину метану порівняно з повітрям.

Поряд з навігаційними проблемами слід також виділити і екологічні ризики забруднення та захащення гідросфери інформаційно-комунікаційними пристроями та серверним обладнанням. Немало важливим залишається питання екологічності капіталу [2] і територіально-виробничих систем [1] та аспектів їхньої взаємодії з гідросферним середовищем. Так, провідна у світі у сфері комп'ютерних технологій компанія «Microsoft Corporation» формує мережу підводних серверів для зберігання даних, що тягне за собою теплове механічне забруднення вод Світового океану.

Висновки

Проблеми, пов'язані з екологічним забрудненням гідросферного середовища від результатів впровадження ІКТ, можна звести, в основному, до енергетичних, транспортних, воєнних та виробничо-технічних, відповідно до сфер і родів діяльності їх застосування. Крім того, в останнє десятиліття до них доєдналися ще і власне комп'ютерно-технічні проблемні питання, оскільки нові крипто-технології, майнінг, хмарні обчислення, пошук альтернативних місць розміщення серверного

обладнання, новітній дата-менеджмент вимагають значної кількості гідросферних ресурсів, необхідних в першу чергу для охолодження роботи обладнання, а це веде до їх теплового і навіть в деяких випадках радіоактивного забруднення. Гіпотеза про метангідратний стрибкоподібний ріст температури у водах Світового океану неминуче веде до глобального потепління, а значить і до однієї з ключових глобальних проблем сучасності.

Список використаних джерел

1. Вазинський Ф.А. Зарубіжний досвід розвитку територіально-виробничих систем / Ф.А. Вазинський, О.О. Жовтанецька, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.3. – С. 141–145.
2. Вазинський Ф.А. Іноземний капітал: екологічний аспект / Ф.А. Вазинський, В.М. Черторицький, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.3. – С. 89–94.
3. Тайфун Нина в Китає 1975 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geo-storm.ru/priroda-i-klimat/stihii/tajfun-nina-v-kitae-1975-goda/>
4. MACS3 loading computer [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interschalt.com/software/macs3-loading-computer.html>
5. Zeitbomben in den Weltmeeren [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bernerzeitung.ch/wissen/natur/.../29030937>

References

1. Vazhynsky, F. A., Zhovtanetska, O. O., & Kolodiychuk, A. V. (2007). Zarubizhnyy dosvid rozvytku terytorial'no-vyrobnychykh system [Foreign experience in the development of territorial production systems]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 17.3 (pp. 141–145). [in Ukrainian].
2. Vazhynsky, F. A., Chertoryzhsky, V. M., & Kolodiychuk, A. V. (2008). Inozemnyy kapital: ekolohichnyy aspekt [Foreign capital: ecological aspect]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 18.3 (pp. 89–94). [in Ukrainian].
3. Tayfun Nina v Kitaye 1975 goda [Typhoon Nina in China in 1975] (2013, May 18). Website Magnetic storms today. Retrieved from <http://geo-storm.ru/priroda-i-klimat/stihii/tajfun-nina-v-kitae-1975-goda/>
4. MACS3 loading computer (2018). Website of INTERSCHALT Software. Maritime systems. Retrieved

from <http://www.interschalt.com/software/mac3-loading-computer.html>

5. Zeitbomben in den Weltmeeren (2017, July 5). Website Berner Zeitung. Retrieved from <https://www.bernerzeitung.ch/wissen/natur/zeitbomben-in-den-weltmeeren/story/29030937>

Дані про автора

Колодійчук Анатолій Володимирович,

к.э.н., доцент, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Данные об авторе

Колодийчук Анатолий Владимирович,

к.э.н., доцент, Ужгородский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Data about authors

Anatoly Kolodiychuk,

PhD, Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

УДК 338.46

DOI: 10.5281/zenodo.1400800

ТКАЧУК С.В.,
СТЕЦЕНКО В.А.,
СТАХУРСЬКА С.А.,
СТАХУРСЬКИЙ В.О.

Практичні підходи до формування якості послуг

Проаналізовані проблеми якості послуг із врахуванням чотирьох головних специфічних рис послуг, таких як невідчутність, невіддільність від джерела, мінливість та непридатність до зберігання. Визначено, що роль людського чинника є однією з головних проблем ефективної організації процесу обслуговування. Визначені можливі дії, за допомогою яких можна мінімізувати негативний вплив людського чинника на якість послуги. Перша група таких дій пов'язана із встановленням чітких вимог до обслуговуючого персоналу та ефективно організованим внутрішнім маркетингом. Останнє передбачає дієву систему мотивації, яка б забезпечила високу якість обслуговування в процесі взаємодії обслуговуючого персоналу з клієнтом. Друга група дій пов'язана із залученням споживача до процесу надання послуги.

Проаналізовані та систематизовані існуючі погляди на якість послуги. Поняття якості послуг розглядається як поєднання двох складових: якість процесу обслуговування та якість результату від придбання послуги. Визначені чинники впливу на кожну складову. Якість процесу обслуговування залежить від якості інтерактивної взаємодії між обслуговуючим персоналом та клієнтом, ефективності організації процесу обслуговування в часі та в просторі та атмосфери надання послуги. Якість результату пов'язана із рівнем професійної кваліфікації персоналу, якістю обладнання та матеріалів і рівнем інноваційності технологій. Якість процесу запропоновано розглядати як психологічну та гедоністичну якість, в той час як якість результату є раціоналістичною якістю.

Запропоновано поділ існуючих послуг на дві групи: послуги, для яких якість результату та якість процесу можна чітко розмежувати, та послуги, для яких саме якість процесу визначає якість результату.

Ключові слова: маркетинг послуг, якість послуги, якість процесу обслуговування, якість результату обслуговування, внутрішній маркетинг, інтерактивний маркетинг.

ТКАЧУК С.В.,
СТЕЦЕНКО В.А.,
СТАХУРСЬКА С.А.,
СТАХУРСЬКИЙ В.О.

Практические подходы к формированию качества услуг

Проанализированы проблемы качества услуг с учетом четырех главных специфических черт услуг, таких как неосязаемость, неотделимость от источника, изменчивость и непригодность,

к хранению. Определено, что роль человеческого фактора является одной из главных проблем эффективной организации процесса обслуживания. Определены возможные действия, с помощью которых можно минимизировать негативное влияние человеческого фактора на качество услуги. Первая группа таких действий связана с установлением четких требований к обслуживающему персоналу и эффективно организованным внутренним маркетингом. Последнее предусматривает действенную систему мотивации, которая бы обеспечила высокое качество обслуживания в процессе взаимодействия обслуживающего персонала с клиентом. Вторая группа действий связана с привлечением потребителя к процессу предоставления услуги.

Проанализированы и систематизированы существующие взгляды на качество услуги. Понятие качества услуг рассматривается как сочетание двух составляющих: качество процесса обслуживания и качество результата от приобретения услуги. Определены факторы влияния на каждую составляющую. Качество процесса обслуживания зависит от качества интерактивного взаимодействия между обслуживающим персоналом и клиентом, эффективности организации процесса обслуживания во времени и в пространстве и атмосферы предоставления услуги. Качество результата связано с уровнем профессиональной квалификации персонала, качеством оборудования и материалов и уровнем инновационности технологий. Качество процесса предложено рассматривать как психологическое и гедонистическое качество, в то время как качество результата является качеством рационализма.

Предложено разделение существующих услуг на две группы: услуги, для которых качество результата и качество процесса можно четко размежевать, и услуги, для которых именно качество процесса определяет качество результата.

Ключевые слова: маркетинг услуг, качество услуги, качество процесса обслуживания, качество результата обслуживания, внутренний маркетинг, интерактивный маркетинг.

TKACHUK S.V.,
STETSENKO V.A.,
STAHURSKA S.A.,
STAHURSKIY V.O.

Practical approaches to forming of services quality

The problems of service's quality are analyzed, considering four main specified features of services, such as impalpability, inseparability from the source, inconstancy, non-suitability for storage. The role of subjective and human factors is considered to be the one of main problems in effective organization of service. The possible actions of minimization of negative influence of the human factor on service quality are determined. The first group of actions is connected with establishing clear requirements to the service staff and also with the effectively organized of internal marketing. The last one is connected with the effective system of motivation, which must ensure high quality of service process during interaction between service staff and client. The second group of actions is associated with involvement of the consumer in the process of providing the service.

The existing approaches to the service quality are analyzed and systematized. The concept of service quality is considered as the combination of two components: quality of service process and quality of service result. The factors of influence on each component are determined. Quality of service process depends on the quality of interaction between service staff and client, the effectiveness of service process organization in time and space and the atmosphere of service provision. Quality of service result deals with the level of professional qualification of staff, quality of equipment and materials and level of innovativeness of technologies. The quality of process is considered as the psychological and hedonistic quality, while the quality of result is considered to be the rational quality.

The existing services are proposed to be divided into two groups: the services, for which the quality of result and the quality of process can be clearly delineated, and the services, for which the quality of process makes the quality of the result.

Key words: marketing of services, quality of service, quality of service process, quality of service result, internal marketing, interactive marketing.

Постановка проблеми. Сфера послуг в Україні розвивається швидкими темпами і займає значну частку у структурі національного виробництва. Розвиток нематеріальної сфери, за умови ефективної організації цього процесу, повинен принести значний економічний та позаекономічний ефект (поповнення державного бюджету, підвищення добробуту населення, зниження безробіття, зростання якості життя тощо). Не можна забувати про часовий розрив між розвитком сфери послуг в Україні та у інших країнах Європи із розвинутою ринковою економікою. Йдеться саме про маркетинговий клієнтоорієнтований підхід до надання послуг, заснований на комплексному розумінні якості послуг. Важливим є усвідомлення поняття сукупної якості послуг з урахуванням інструментальної та функціональної складових, виділення чинників впливу на обидві складові з метою їх практичного застосування. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати вплив особливостей послуг на їх якість, сформулювати можливості підвищення якості послуг в аспекті їх специфічних характеристик;
- систематизувати існуючі погляди на поняття якості послуги, виокремити складові якості процесу та результату надання послуг з погляду споживача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню якості послуг присвячені праці багатьох вчених [1 – 8]. Так, у працях С.С. Абрамова сформульовані основні цілі підвищення якості послуг та конкретизовані показники, які характеризують якість послуги [1], а також виокремлені елементи, що характеризують якість результату від надання послуги та елементи, які стосуються якості сервісу [1]. У працях Т.А. Оруч охарактеризовані основні проблеми, які мають місце в процесі оцінки якості обслуговування споживачів та запропонована методика оцінки якості обслуговування споживачів послуг [5]. Вчений Г. Саймон виокремлює поняття суб'єктивної та об'єктивної якості послуг [2]. Відомий представник Північної школи маркетингу послуг К. Грьонрос розробив функціонально-інструментальну модель якості обслуговування, де виокремив якість процесу обслуговування та якість результату від споживання послуги [3; 4], а також сформулював поняття інтерактивного маркетингу, який багато в

чому визначає якість сервісу, та внутрішнього маркетингу.

З метою глибшого розуміння резервів збільшення якості послуг існує необхідність більш детального розгляду чинників, які формують сукупну якість послуги, а також систематизації існуючих підходів до якості послуг з урахуванням їх особливостей.

Мета статті: систематизація існуючих підходів щодо розуміння поняття якості послуг, виокремлення та конкретизація складових якості послуги.

Виклад основного матеріалу. Якість послуги є складнішим та абстрактнішим поняттям, ніж якість матеріальних товарів. Це пов'язано із специфікою продукції сфери нематеріального виробництва [3; 4; 6]:

- невідчутність послуг, їх нематеріальність призводить до підвищення ролі суб'єктивного чинника сприйняття якості зі сторони клієнта;
- невіддільність послуг від джерела підвищує роль людського чинника в процесі обслуговування: від кваліфікації та здібностей контактного персоналу значною мірою залежить якість послуги, зростає значення ключових контактів із клієнтами;
- мінливість послуг також пов'язана із людським чинником, що вимагає ефективно організованого інтерактивного та внутрішнього маркетингу, встановлення чітких стандартів обслуговування для контактного персоналу;
- непридатність послуг до зберігання може провокувати збої в якості обслуговування у період надмірного попиту та значні постійні витрати у періоди його дефіциту.

Із особливостей послуг стає очевидним, що якість послуги, по-перше, тісно пов'язана із людським фактором, по-друге, на відміну від чітких стандартів якості матеріальних товарів, якість послуг є більш абстрактним поняттям.

Метою фірми-виробника послуги є досягнення високої якості у наданні послуги та усунення її мінливості. Оскільки мінливість передусім пов'язана із людським фактором, доцільними будуть наступні дії:

- встановлення чітко регламентованих стандартів та вимог до обслуговуючого персоналу;
- створення ефективної системи внутрішнього маркетингу із таким мотиваційним механізмом, який би максимально враховував потреби та цінності обслуговуючого персоналу і стимулював би його до якісного виконання обов'язків та,

як результат, підвищував би рівень організації інтерактивного маркетингу;

- залучення клієнта до процесу надання послуги: організація процесу обслуговування таким чином, щоб споживач максимально брав у ньому участь. Прикладами, які мали місце на українському ринку послуг за останні десятиліття, можуть слугувати створення значної кількості магазинів самообслуговування, в тому числі кас самообслуговування, впровадження системи віддаленого банківського обслуговування, часткове впровадження дистанційної освіти у вищих навчальних закладах та школах, можливість запису до лікаря он-лайн тощо.

Однозначним є той факт, що якість послуги пов'язана із якістю обслуговування. Втім потрібно чітко розмежовувати ці два поняття і розуміти взаємозв'язок між ними. Розглянемо ці категорії детальніше.

Якість обслуговування – це якість процесу надання послуги, функціональна якість (згідно моделі К. Грьонроса) [3; 4]. Ключовим словом тут є процес, якість процесу. До якості процесу обслуговування слід включити такі складові:

- якість взаємодії обслуговуючого персоналу із клієнтом;
- ефективність організації процесу обслуговування в часі та просторі;
- атмосфера, у якій перебуває клієнт під час споживання послуги.

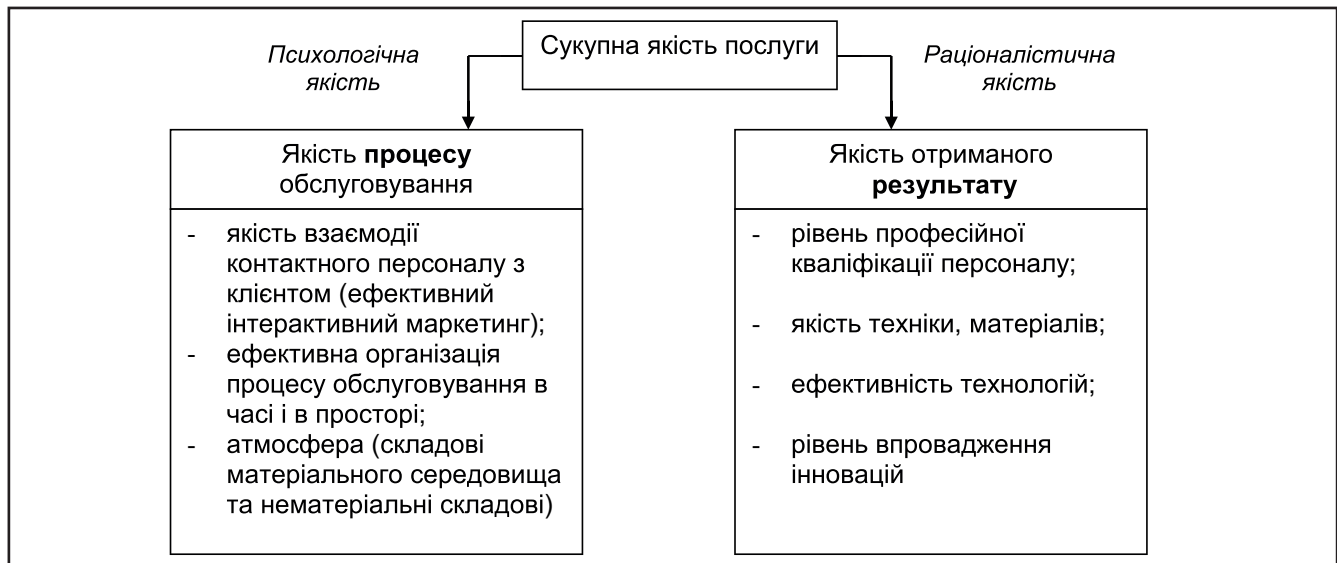
Щодо якості взаємодії контактного персоналу із клієнтом, то тут окремо варто виділити професійну якість (визначається рівнем професійної компетентності персоналу, вмінням працювати із відповідним обладнанням, програмним забезпеченням, наявністю достатніх знань для консультування клієнтів тощо) та психологічну якість (пов'язана із особистими рисами персоналу, вмінням спілкуватись з людьми, повагою до клієнта, гнучкістю, здатністю врахувати індивідуальні особливості споживача). Недостатній рівень професійної якості погіршує не лише процес, але і результат від обслуговування, а також може спричинити простої у роботі фірми. Низький рівень психологічної якості не менш негативно вплине на лояльність клієнтів, а в деяких сферах послуг (дошкільні, довузівські навчальні заклади, медичні установи тощо) може мати руйнівний вплив на індивідуума та в майбутньому негативний соціальний ефект.

Важливість питання організації обслуговування в часі та просторі пов'язана, зокрема, із непридатністю послуг до зберігання. Умовним прикладом не вдалої організації такого процесу можуть слугувати значні черги та скупчення клієнтів у магазинах, коридорах медичних закладів, банківських та будь-яких інших установ, що надають послуги. Дедалі більша кількість фірм-виробників спрямовують зусилля на оптимізацію процесу обслуговування в часі та в просторі. У сфері послуг роздрібної торгівлі удосконаленню простої організації обслуговування сприятимуть грамотне планування торгової зали, забезпечення безперешкодного руху потоку споживачів, створення зручної системи навігації. Вірна організація процесу обслуговування ритейлером у часі забезпечується наявністю відповідної кількості касових вузлів, кас самообслуговування, застосуванням інструментів регулювання відвідування магазину у години-пік та у періоди мінімального потоку споживачів. У медичних послугах дієва організація потокового обслуговування забезпечується налагодженою системою он-лайн записів, можливістю отримання результатів чи виписки на електронну адресу, забезпеченням паралельно-послідовного процесу проведення пацієнтам процедур тощо.

Атмосфера, в якій перебуває клієнт під час надання йому послуги, багато в чому визначається двома попередніми складовими. Крім того, важливу роль у формуванні атмосфери відіграє матеріальне середовище обслуговування (чистота приміщень, інтер'єр, кольорова гама тощо) та нематеріальні складові (акустичні, світлові, ароматичні ефекти і т.ін.), які впливають на самопочуття людини.

Вище йшлося про якість обслуговування. Що ж тоді являє собою якість послуги і чи є ці два поняття тотожними? Не зовсім. Вони є взаємопов'язаними, при цьому якість послуги виступає ширшим поняттям, ніж якість обслуговування. Більшість послуг, які пропонуються на ринку, купуються з метою отримання результату. Таким чином, якість обслуговування є лише однією складовою якості послуги. Інша складова – це якість результату, який отримує споживач від придбання послуги. У сукупності якість обслуговування разом з якістю результату від купівлі послуги являють собою сукупну якість послуги (див. рисунок).

Якість обслуговування здебільшого пов'язана із психологічними та гедоністичними аспекта-

Складові сукупної якості послуги [систематизовано авторами за джерелами: 1 – 4]

ми і визначає якість процесу надання/споживання послуги. Якість результату носить більш раціоналістичний характер і пов'язана із кінцевою якістю послуги. При цьому обидві складові є взаємопов'язаними і чинять вплив одна на одну. Наприклад, у медичній послугі споживач оцінює якість процесу з погляду ввічливості персоналу, мінімізації часу очікування, знеболення процедур, охайності приміщень, комфортабельності сидінь (для очікування, для проходження процедур). На нього позитивно впливатимуть заспокійливі відтінки інтер'єру, свіже повітря, наявність кулерів з водою, відсутність сторонніх шумів, озеленення зон очікувань, кабінетів лікарів та, по можливості, маніпуляційних приміщень. Все це покликано створити комфорт для тіла та душі і визначає якість процесу споживання послуги. Інша складова – якість результату – у медичній послугі визначається результативністю від проведеного лікування. Останнє значною мірою залежить від рівня професійної кваліфікації персоналу. Важливим чинником також є якість матеріалів і обладнання, які застосовуються під час лікування. Інколи навіть висококваліфікований персонал не в змозі якісно провести необхідні діагностику чи маніпуляційні дії через відсутність обладнання належної якості. Не менш важливими є й технології, які застосовуються при лікуванні чи діагностиці, а також врахування постійного розвитку науки і техніки та впровадження результатів цього розвитку на підприємстві, що надає послугу.

Однозначно є й те, що якість процесу значною мірою впливає на якість результату. У прикладі із

медичною послугою все ж таки якість результату є вагомішою для споживача, ніж якість обслуговування. Втім існує ряд послуг, для яких значимість цих складових є рівноправною, або якість процесу і визначає сам результат.

Це стосується здебільшого тих видів послуг, які купуються заради процесу, і задоволення від процесу являє собою кінцевий результат послуги. До таких послуг можна віднести більшість туристичних послуг (класичний, езотеричний, екологічний, екстремальний, фестивальний туризм), ресторани послуги, послуги кінотеатрів, парків атракціонів та інші розважальні послуги. Тут, як правило, немає іншого цільового результату, окрім задоволення, отримання приємних вражень та емоцій у процесі споживання послуги. Тобто якість процесу по суті визначає якість результату від придбання послуги.

Висновки

Досліджені основні особливості послуги як специфічного продукту, проаналізований вплив наявних особливостей на якість послуги. Визначено, що ключовою специфічною рисою послуги є її невіддільність від джерела надання, тобто від контактного персоналу та, здебільшого, від матеріального середовища. Це спричиняє значний вплив людського фактору та суб'єктивного чинника на якість послуги. З огляду на це з метою підвищення якості послуги на підприємствах необхідно вславлювати чітко регламентовані вимоги до обслуговуючого персоналу, налагодити дієвий механізм внутрішнього маркетингу із належною системою мотивації, та, по можливос-

ті, сприяти частковому залученню споживача до процесу надання послуги.

Систематизовані існуючі погляди щодо складових якості послуги. Визначено, що якість послуги поєднує в собі якість процесу обслуговування та якість кінцевого результату від придбання послуги. Визначені фактори впливу на якість обслуговування (психологічну, гедоністичну якість) та якість результату від придбання послуги (раціоналістичну, кінцеву якість). Так, на якість процесу чинять вплив якість організації інтерактивної взаємодії клієнта та персоналу, ефективність організації процесу надання послуги в просторі та в часі та атмосфера надання послуги. На якість результату головним чином впливають рівень професійної компетентності персоналу, якість матеріалів та обладнання, інноваційність технологій.

Визначено, що для різних видів послуг співвідношення якостей процесу та результату від обслуговування є неоднаковою. Виокремлені послуги, які купуються з метою отримання певного результату, для яких важливими є обидві якості, та послуги, результатом яких є задоволення клієнта від процесу споживання послуги (в основному послуги сфери розваг та туризму).

Список використаних джерел

1. Абрамов С.С. Оценка качества услуг с учетом позиции потребителя / С.С. Абрамов // Вестник Адыгейского Государственного университета. – 2011. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-kachestva-uslug-s-uchetom-pozitsii-potrebitelya>.

2. Бушуев А. Стратегия, маркетинг и бережливое производство / А. Бушуев // Библиотека компании Business Matrix. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.econfin.ru>.

3. Grunroos C. Adopting a Service Logic for Marketing / C. Grunroos // Marketing Theory. – 2006. – № 6 (3). – P. 317 – 333.

4. Grunroos C. Service Management and Marketing: Customer Management in Service Competition, 3rd Edition / C. Grunroos. – 2011. – [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.wiley.com/en-us/Service+Management+and+Marketing%3A+Customer+Management+in+Service+Competition%2C+3rd+Edition-p-9780470727485>.

5. Орuch Т.А. Исследование качества обслуживания потребителей услуг: проблемы и методология / Т.А. Орuch // Современные исследования социальных

проблем (электронный научный журнал), № 9 (29). – 2013. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-kachestva-obslyzhivaniya-potrebiteluy-uslug-problemy-i-metodologiya>.

6. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент: экспресс-курс // Ф. Котлер, К.Л. Келлер. – Санкт-Петербург: Питер: Мир книги, 2012. – 479 с.

7. Красовська О. Ю. Моделі маркетингу послуг в системі управління сервісними організаціями / О. Ю. Красовська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2009. – Вип. 1 (6). – С. 52–58.

8. Лавлок К. Маркетинг услуг: персонал, технология, стратегия, 4-е изд. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 108 с.

Reference

1. Abramov S.S. Ocenka kachestva uslugh s uchetom pozycyyu potrebitelja / S.S. Abamov // Vestnyk Aдыгейского Ghosudarstvennogho unyversyteta. – 2011. – [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-kachestva-uslug-s-uchetom-pozitsii-potrebitelya>.

2. Bushuev A. Strateghyja, marketyngh y berezhlyvoe proyzvodstvo / A. Bushuev // Byblyoteka kompanyy Business Matrix. – [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: <http://www.econfin.ru>.

3. Grunroos C. Adopting a Service Logic for Marketing / C. Grunroos // Marketing Theory. – 2006. – № 6 (3). – P. 317 – 333.

4. Grunroos C. Service Management and Marketing: Customer Management in Service Competition, 3rd Edition / C. Grunroos. – 2011. – [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.wiley.com/en-us/Service+Management+and+Marketing%3A+Customer+Management+in+Service+Competition%2C+3rd+Edition-p-9780470727485>.

5. Oruch T.A. Yssledovanye kachestva obslyzhivanyja potrebiteluy uslugh: problemy y metodologhyja / T.A. Oruch // Sovremennyye yssledovanyja sotsyalnykh problem (электронный научный журнал), № 9 (29). – 2013. – [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-kachestva-obslyzhivaniya-potrebiteluy-uslug-problemy-i-metodologiya>.

6. Kotler F. Marketyngh. Menedzhment: ekspress-kurs // F. Kotler, K.L. Keller. – Sankt-Peterburgh: Pyter: Myr knygh, 2012. – 479 s.

7. Krasovsjka O. Ju. Modeli marketynghu poslugh v systemi upravlinnja servisnymy orghanizacijamy /

O. Ju. Krasovs'jka // Jevropejs'kij vektorekonomichnogho rozvytku. – 2009. – Vyp. 1 (6). – S. 52–58.

8. Lavlok K. Marketyngh uslugh: personal, tekhnologhija, strateghija, 4–e yzd. – M.: Yzdatel'skij dom «Vyljams», 2005. – 108 s.

Дані про автора

Ткачук Світлана Валеріївна,

доцент, к.е.н., Національний університет харчових технологій

e-mail: info@nuft.edu.ua

Стеценко Вікторія Анатоліївна,

доцент, к.е.н., Національний університет харчових технологій

e-mail: info@nuft.edu.ua

Стахурська Світлана Антонівна,

доцент, к.е.н., Національний університет харчових технологій

e-mail: info@nuft.edu.ua

Стахурський Валерій Олександрович,

старший викладач, Національний університет харчових технологій

e-mail: info@nuft.edu.ua

Данные об авторе

Ткачук Светлана Валерьевна,

доцент, к.э.н., Национальный университет пищевых технологий

e-mail: info@nuft.edu.ua

Стеценко Виктория Анатольевна,

доцент, к.э.н., Национальный университет пищевых технологий

e-mail: info@nuft.edu.ua

Стахурская Светлана Антоновна,

доцент, к.э.н., Национальный университет пищевых технологий

e-mail: info@nuft.edu.ua

Стахурский Валерий Александрович,

старший преподаватель, Национальный университет пищевых технологий

e-mail: info@nuft.edu.ua

Data about the author

Svetlana Tkachuk,

PhD in Economics, associate Professor, National University of Food Technologies

e-mail: info@nuft.edu.ua

Victoria Stetsenko,

PhD in Economics, associate Professor, National University of Food Technologies

e-mail: info@nuft.edu.ua

Svetlana Stahurska,

PhD in Economics, associate Professor, National University of Food Technologies

e-mail: info@nuft.edu.ua

Valery Stahurskiy,

senior lecturer National University of Food Technologies

e-mail: info@nuft.edu.ua

DOI: 10.5281/zenodo.1400803

БОДЮК А.В.

Геолого–вартісні оцінки вивчення родовищ залізних руд

Обґрунтовано систему понять і вартісних аспектів геологічного вивчення надр, оцінок корисних копалин, проведення пошуково–розвідувальних досліджень і робіт за потребностно–ресурсної концепції економічної геології.

Теоретично геологічне вивчення надр обґрунтовується як багатофакторні процеси, які здійснюються за потребами з використанням технічних засобів і творчої праці в цілому і по конкретних напрямках діяльності геологічних підприємств, в системі понять і вартісних оцінок корисних копалин, проведення пошуково–розвідувальних досліджень і робіт за потребностно–ресурсною концепцією економічної геології.

ГІН пропонується розглядати за принципом двоїстості як процеси дослідження в часі і просторі об'єкта за потребами в ньому або продукті його переробки і оцінки як абстрактної категорійної виділеної пари: 1) «натуральний об'єкт – вартість об'єкта» або конкретно «геологічний об'єкт – геолого–вартісна оцінка об'єкта»; 2) натуральні та інформаційні об'єкти тобто інформаційне відображення геології; 3) інформаційне і вартісне відображення геологічних об'єктів. Але природна оцінка об'єкта повністю є геологічною.

Паралельно з поняттям ЕГ можна застосовувати поняття: економіка геологічного вивчення родовищ, економіка геологічних підприємств і ін.

Ключові слова: потреби, ресурси, надра, геологія, корисні копалини, руди, вартості, фахівці.

БОДЮК А.В.

Геолого–стоимостные оценки изучения месторождений железных руд

Обоснована система понятий и стоимостных аспектов геологического изучения недр, оценок полезных ископаемых, проведения поисково–разведывательных исследований и работ за потребностно–ресурсной концепцией экономической геологии.

Теоретически геологическое изучение недр обосновывается как многофакторные процессы, осуществляемые за потребностями с использованием технических средств и творческого труда в целом и по конкретным направлениях деятельности геологических предприятий, в системе понятий и стоимостных оценок полезных ископаемых, проведения поисково–разведывательных исследований и работ за потребностно–ресурсной концепцией экономической геологии.

ГИН предлагается рассматривать за принципом двойности как процессы исследования во времени и просторе объекта за потребностями в нем или продукте его переработки и оценки как абстрактной категорией выделенной пары: 1) «натуральный объект – стоимость объекта» или конкретно «геологический объект – геолого–стоимостная оценка объекта»; 2) натуральные и информационные объекты т.е. информационное отображение геологии; 3) информационное и стоимостное отображение геологических объектов. Но естественная оценка объекта полностью является геологической.

Паралельно с понятием ЭГ можно применять понятия: экономика геологического изучения месторождений, экономика геологических предприятий и др.

Ключевые слова: потребности, ресурсы, надра, геологія, полезные ископаемые, руды, стоимости, специалисты.

BODYUK A.V.

Geologo–cost aspects of study deposits of iron–stones

Grounded systems of concepts and cost aspects of geological study of bowels of the earth, estimations of minerals, leadthrough, searching–reconnaissance researches and works after by a necessities–resource by conception of economic geology.

Theoretically, the geological study of the subsoil is justified as multifactorial processes carried out when needed with the use of technical means and creative work in general and in specific areas of geological enterprises activity, in the system of concepts and cost estimate of mineral resources, conducting prospecting and exploration research and work basing on the need and resource concept of economic geology.

The geological study of the subsoil is proposed to be considered under the principle of duality as the processes of research in time and space of the object depending on the need in it or the product of its processing and evaluation as an abstract category–separated pair: 1) «natural object – the cost of the object» or specifically «geological object – geological and cost estimation of the object»; 2) natural and information objects, that is information reflection of geology; 3) information and cost reflection of geological objects. But the natural estimation of the object is completely geological.

In parallel with the concept of economic geology, one can apply the concepts of economics of geological exploration of deposits, economics of geological enterprises and others.

Keywords: necessities, resources, bowels of the earth, geology, minerals, iron–stones, costs, specialists.

Постановка проблемы. Железные руды встречаются лишь на ограниченных пространствах и только в известных местностях. Однако их запасы на нашей планете оцениваются приблизительно в 140 млрд т [1, с. 15] или 150 млрд т [6]. Наибо–

лее богаты на руды в пересчете на железо Россия, Бразилия, Австралия, Украина, Китай, Индия, США, Казахстан. Украина занимает шестое место за объемами добычи руды и производит 5% мировых объемов железорудной продукции [1, с. 16 – 17].

В России, Украине и Австралии сосредоточено 46 % мировых разведанных запасов железа. А в Украине запасы этого металла самые большие в мире и составляют 12 млрд т, более 16 % мировых разведанных запасов [1, с. 15]. Разведано 58 месторождений железных руд. Они представлены тремя основными типами: богатыми мартитовыми и магнетитовыми рудами, железистыми кварцитами (магнетитовыми, окисленными), бурыми железняками (осадочными морскими в Керченском железорудном бассейне). Из них эксплуатируется только 22 месторождения [1, с. 18]. На наш взгляд, за проблему следует выдвинуть необходимость разработки новых критериев и методик оценки перспективности эксплуатации и этих месторождений, по новым технологиям. Они принадлежат к проблемам экономической геологии (ЭГ).

В процессе исследования месторождений железных руд специалисты каждой из причастных геологических наук осуществляют научно-производственную деятельность, формируют определенные научные и хозяйственные результаты, обосновывают новые проблемы, потребности у технических средствах исследований и т.д. Следовательно, логично рассматривать технические, технологические, экономические и другие стороны и соответственно им проблемы недропользования, в том числе месторождений железных руд. В частности, перспективно исследовать проблему информационного и стоимостного отображения геологического изучения недр (ГИН) как исследовательских и производственных процессов, что нами относится к экономической геологии (ЭГ). За проблему также необходимо, в частности, выдвинуть и формирование системы ее показателей.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы и результаты ГИН, недропользования, его экономики освещены в трудах известных научных работников, в частности И.Д. Андриевского, О.Б. Боброва, С.А. Вижвы, С.В. Гошовского, М.Н. Коржнева, М.Д. Красножона, М.Н. Курило, А.И. Левченка, В.С. Мищенко, В.А. Михайлова, А.В. Плотникова, Г.И. Рудька и др. [1; 2; 3; 4]. Однако мы считаем, что в их исследованиях не уделялось надлежащего внимания освещению теоретико-стоимостных отображений ГИН. В литературных источниках распространены исследования так называемых

геолого-экономических оценок месторождений, описаны исследования геологического содержания, частично экономического, финансового, в информационной форме.

Проблемы ЭГ месторождений железных руд, в частности, железистых кварцитов, наиболее широко освещены М.Н. Курило, А.В. Плотниковым, С.В. Радовановым, Г.И. Рудьком и другими учеными [1]. На наш взгляд, ими основной акцент сосредоточен на геолого-экономических оценках месторождений, финансовых показателях их эксплуатации. Таким образом, ими освещены исследования, относящиеся к проблемам оценки показателей эксплуатации месторождений горными предприятиями. Но предметом ЭГ, за нашими разработками, является экономическое отражение процессов и результатов ГИН, в том числе и месторождений железных руд.

Целью написания статьи является разработка системы понятий и показателей, которые позволяют характеризовать стоимостно-ресурсные аспекты и оценки процессов изучения месторождений железных руд соответственно потребностям в них в процессе изучения ресурсов недр, проведения поисково-разведывательных исследований и работ. Поскольку нами обосновывается потребностно-ресурсная концепция ЭГ.

Изложение основного материала. Для достижения цели необходимо прежде всего проанализировать теоретические положения, регламентирующий понятийный аппарат ГИН. По официальному определению, геологическая деятельность рассматривается как производственная, научная и другая деятельность, которая связана с ГИН [2, с. 159]. Это определение, по нашему мнению, кроме высказывания относительно «производственной деятельности», достаточно не обоснованное. Так, понятие «геологическая деятельность», на наш взгляд, не может применяться вообще. Поскольку она свойственна человеку, коллективу людей, руководителям геологических предприятий и т.д. Процессы в земной коре проходили миллиарды лет, то есть в далеком прошлом, без участия человека. Другое дело, когда речь идет о современной деятельности человека, выполнения им конкретных работ по изучению содержащихся у земной коре веществ, в том числе минеральных. Поэтому и логично применять понятие ГИН, как виду деятельности специалистов у геологической отрасли.

ли. Но имеет право на применение традиционное понятие «геологоразведочные работы» (ГРП) в официальном определении как комплексу специальных работ и исследований, которые осуществляются с целью изучения недр [2, с. 160]. Однако это определение суживает виды, содержание, объемы, значимость специфической деятельности специалистов по изучению ресурсов земли на научно-техническом уровне.

Итак, суть и границы применения понятия ГРП нуждаются в структурном и содержательном уточнении. Поэтому рассмотрим другое определение, которое приводится в литературе. Официально дано определение геологоразведочному процессу (ГРП) как «...совокупность последовательно и целеустремленно осуществляемых все более детально геологоразведочных работ из картования, прогнозирования, выявления и геолого-экономической оценки все более локальных рудоносных (производительных) участков недр методом последовательного приближения от рудных районов (полей) к рудным залежам (блокам)» [2, с. 160]. Данное определение регламентирует процесс, но в более широком значении, чем конкретный технологический, непосредственного изучения недр. Потому что, например, только картование или прогнозирование являют собой комплексы разнородных технологических или информационных процессов. Но, по нашему убеждению, приведенное определение ГРП также слишком узкое. Поскольку ГИН охватывает систему ГРП, потому за масштабностью его целесообразно рассматривать как отраслевое производство в недрах и на поверхности.

По словарному определению, недра являют собой «...глубины земли и все то, которое содержится под земной поверхностью» [5, с. 423]. На наш взгляд, такое определение расплывчато и не может рассматриваться как совершенное. Поскольку, например, принадлежащие к «все то» современные живые организмы или кости мамонтов, другие продукты археологических раскопок нельзя называть геологическими объектами в недрах. По официальному определению, недра – это «...часть земной коры, которая расположена под поверхностью суши и дном водоемов и протягивается к глубинам, доступным для геологического изучения и освоения» [2, с. 171]. А «геологическое изучение недр – специальные работы и исследования, направленные на получение ин-

формации о недрах с целью удовлетворения потребностей общества» [2, с. 159]. Заметим, что определение ГРП содержит цель, но не ориентирует на их результаты, то есть упомянутого получения информации об изученных недрах.

Из приведенных определений вытекают логические выводы: 1) ГИН следует рассматривать как более широкое понятие, чем ГРП; 2) ГИН принадлежит к понятиям научно-производственного содержания; 3) по официальному определению изучение недр осуществляется с целью удовлетворения потребностей общества, хотя эти потребности не названы.

Следовательно, геологическое изучение месторождений железных руд следует трактовать: комплекс организованно проводимых все более углубленных за геологическими результатами процессов за определенными технологиями с регионального изучения, прогнозирования, выявления, картования, геолого-экономической та экологической оценки месторождений железных руд за потребностями в них. Итак, следует считать, что ГИН осуществляется за потребностями в сырье, энергетическими, научными, лечебными, военно-техническими, учебными, внешнеэкономическими, торговыми и др.

Сейчас конкурентною является железорудная продукция, если она содержит 67 – 68 % железа и 4 – 5 % кремнезема. Цены на эту продукцию зависят от содержания железа и вредных примесей. Самые большие требования к качеству этой продукции предъявляет качественная металлургия [1, с. 30 – 32]. Таким образом, явно прослеживается зависимость потребностных и экономических показателей руд от их естественных.

Удовлетворение потребностей в сырье, товарах минерального происхождения, в том числе железорудных, базируется и на применении стоимостных оценок. Такие оценки формируются по затратах на разных процессах геологического изучения месторождений руд. ГИН можно рассматривать как реализацию за потребностями процессов, что в соединении охватывают такие составляющие: а) естественно-ресурсную (удовлетворяет потребности в рудах из подземной среды); б) функциональную, что совмещает: производственную (потребности бурения, раскопок); научные исследования, включая подготовку геологических отчетов (потребности за разными направлениями, в частности, исторической ге-

ологии, гидрогеологии); в) трудовую (потребности в создании рабочих мест, занятости специалистов, их труде, с применением определенных средств, ее организации, техническом обеспечении и т. д.); г) стоимостную (оценочные показатели стоимости разработки месторождений); д) социальную и др.

Геологическая оценка месторождений железных руд выражается такими показателями: а) горно-геологическими (объем промышленных запасов, глубина залежей, угол падения залежей, форма размещения рудных тел, мощность залежей и перекрывающих пород, прочность руды и боковых пород, стойкость руды и вмещающих пород, степень трещиноватости пород, равномерность распределения в залежах полезных компонентов и их скоплений); б) вещевой состав полезных ископаемых (химический состав – содержание главного компонента, сопутствующих полезных компонентов, вредных примесей); минеральный состав; текстурные и структурные особенности полезных ископаемых; физические и химические свойства (влажность, плотность, твердость, магнитные свойства) [1, с. 46].

Отдельно от них предлагается выделять группы показателей характеризующие: гидрогеологические условия месторождений железных руд; физико-географические особенности района месторождений руд; территориальную обеспеченность водными ресурсами, необходимых для потребностей горных предприятий; транспортную инфраструктуру и др.

Гидрогеологические условия месторождения влияют на способы и средства его изучения и разработки, на достоверность оценки. Эти условия определяются степенью обводнения рудовмещающих пород, фильтрационными свойствами пород и руд, режимом подземных и поверхностных вод, и в, конечном итоге, влияют на эксплуатационные показатели изучения и использования месторождения.

Как пример, рассмотрим физико-географические особенности района месторождений железных руд в окрестностях Кривого Рога. Они залегают среди прослоек кварцито-железистых сланцев, которые протягиваются из северного запада на юго-восток вдоль реки Саксагани, а затем Ингулец, вдоль их слияния. Среди этих сланцев залежи руды сформировались не пластоподобно, а в виде неправильных стоячих штоков и гнезд, с на-

слоением и напластованием, который включает и сланцы. Падение залежей составляет меньше 45°. Отдельные штоки или гнезда руды размещены четко в направлении общего распространения пластов, иногда соединяются тонкими прослойками руды. Но чаще всего они выклиниваются или обрываются, заменяясь кварцитами. Выклинивание месторождений наблюдается не только в направлении распространения, но и в направлении их падения и они временами такие неопределенные, что их бывают очень трудно, а иногда невозможно предвидеть [8, с. 71].

В отдельную группу, исходя из значимости руд железа для экономики, также предлагается выделять показатели потребностей в руде и продуктах ее переработки: потребности геологических предприятий в ГИН на предмет наличия руд железа; горных предприятий в разработке месторождений железных руд; уровень потребностей экономики страны в рудах железа и продуктах их переработки (поточных, перспективных); сравнение показателей потребности в рудах и фактической обеспеченности ими.

Стоимостная оценка геологического изучения месторождений руд нами рассматривается за такими потребностями: экологическими, финансовыми, научными, эксплуатационными, политическими, социальными и другими, соответственно применяется системы показателей.

За основные экономические показатели для оценки месторождения и определения балансовой надлежности его запасов авторы называют: денежный поток, ставку (норму) дисконтирования, чистый дисконтированный денежный поток от производственной деятельности или чистая современная стоимость, индекс прибыльности, термин окупности капиталовложений [1, с. 56 – 57]. На наш взгляд, эти показатели являются чисто финансовыми, результативными от эксплуатации в перспективе месторождений. К ним также следует относить годовой доход (выручка) от реализации товарной продукции (по годам), прибыль. Нами также выделяются финансовые затратные показатели (по годам): эксплуатационные затраты; амортизационные отчисления; налоги, которые не включаются у эксплуатационные затраты; капитальные вложения в строительство, проведение последующих мероприятий по ГИН. Исчисляются также часовые показатели: период ГИН, срок эксплуатации оцениваемого месторождения

для добычи полезных ископаемых (до выведения из эксплуатации) и др.

А до экономических показателей нами относятся: балансовые запасы полезных ископаемых, в частности, железных руд; годовая мощность и продуктивность геологического объекта (горного предприятия); число созданных рабочих мест; численность работников; их производительность труда; цены на добытую руду. Отдельно нами выделяется доход государства как «владельца» недр, у разных составляющих: налоги, сборы, платежи за разрешительные документы и др.

В результате ГЭО месторождения руды исчисляются такие группы показателей: годовая производственная мощность горного предприятия, тыс. т (за горной массой, рудой, концентратом); обогащения минерального сырья, тыс. т; годовое производство и объемы реализации готовой продукции [1, с. 58 – 59]. Нами отдельно выделяются обусловленные геологическими факторами показатели потребности в: капиталовложениях у промышленное строительство; инвестициях (в рудник, фабрику, вспомогательные объекты, в частности, энергетические, транспортные, жилищно-бытовые); технических средствах для ГИН; подготовке специалистов и др.

Итак, анализированная двуединость геологического изучения недр выражается в системе его показателей: геолого-товароведных, геолого-экономических, геолого-стоимостных. В числе других можно назвать геологические (натурально-количественные, качественные), экономические, финансовые, фискальные, трудовые и др.

Приведенное выше в пунктах а) и б) содержание представляет собой отображение производственной (экономической) деятельности специалистов в ГИН, то есть изучение естественных (геологических) объектов. Поэтому ГИН следует рассматривать за принципом двуединости как геолого-производственный или шире как геолого-экономический, двуединый процесс. Причем естественная составляющая полностью принадлежит к геологии. Экономическая сторона процессов ГИН отражает естественную в стоимостях, подчиненную потребностям геологического изучения, геологический процесс как естественный, разведывательный процесс, но в денежных оценках. А в целом ГИН – научно-производственный процесс, организованный за комплексом потребностей: изучения наличия та определения харак-

теристик руд и последующих потребностей их использования – в организации нового, развития или поддержания действующего производства, в занятости работой, в налогах и др.

В соответствии с признаком степени изученности месторождений могут проводиться такие ее экономико-геологические, в частности стоимостные, оценки: изначальная оценка участка месторождения; предварительная оценка месторождения руд; предварительная оценка месторождений руд, подготовленных к промышленному освоению; эксплуатационная оценка месторождений руд, т.е. которые находятся в эксплуатации и др. Аналогично проводятся финансовые и фискальные оценки.

К примеру проведем анализ геологических показателей железорудных запасов на примере Криворожского месторождения в районе г. Кривой Рог. Тут железная руда залегает на глубине до 500 м, но кварциты выходят на поверхность. Поэтому разработка ведется как открытым, так и закрытым способами. Запасы богатых руд (гематитов и мартитов) оцениваются в 1,2 млрд т, а кварцитов (магнетитовых и гематитовых окисленных) – до 18 млрд т [6]. В руде содержится железа в среднем около 55 %, а в добываемых магнетитовых кварцитах – 35 – 37 %, не имеется вредных примесей. Пустая порода практически только кремнеземная. Благодаря таким природным свойствам и параметрам имеется возможность богатую руду дробить на месте и сортировать по крупности частиц. Затем фракции 0 – 10 мм направляют на агломерацию, а больше 10 мм – прямо в доменные цехи. Для обогащения магнетитовых кварцитов применяется метод магнитной сепарации. Концентрат, содержащий около 65% железа, используется в производстве агломерата, окатышей или его направляют на металлургические заводы [6]. Анализированные показатели в геологической науке относятся к геологическим. На наш взгляд, их логичнее называть количественно-натуральными, поскольку ими отражаются природно-ресурсные оценки месторождений.

Курская магнитная аномалия в России является самым крупным железорудным районом мира (ширина 50 – 100 км, длина 400 – 600 км). «Она вызывается мощной толщей крутопадающих пластов кварцитов, которые представляют практически неисчерпаемые запасы железа. Пласты руды находятся на глубине 35 – 580

м. Ученные запасы Курской магнитной аномалии превышают 40 млрд т, а перспективные – до 200 млрд т. Основные запасы месторождения представлены кварцитами, главным образом магнетитовыми, содержащими 35 – 40 % Fe, и богатыми гематит–мартиновыми рудами, содержащими 50 – 61 % Fe. Кроме того, в состав руд входят 0,1– 0,6 % S, 0,02 – 0,09 % P и 10 – 20 % гигроскопической влаги» [6].

Выводы

ГИН в ограниченных рамках можно рассматривать, объединенно охватывающее базовые составляющие: 1) естественную (руды и их среду – месторождение, наземная поверхность), искусственную (применяемые технические и нетехнические средства, то есть как объекты, что изучаются у процессе эксплуатации); 2) деятельность специалистов (с применением определенных средств или без них); 3) производственные процессы (бурение, раскопки и т. п.); 4) научно–исследовательскую; 5) информационные процессы (составление геологических карт, отчетов, рекомендаций); 6) ожидаемые финансовые показатели эксплуатации недропользователями месторождений; 7) ожидаемые фискальные показатели эксплуатации недропользователями месторождений. Аналогичные показатели применяются по стоимостных оценках запасов полезных ископаемых. Данные оценки могут производиться по отдельных месторождениях, группах месторождений отдельных полезных ископаемых, по двух и более рудах.

Теоретически ГИН осуществляется за потребностями с использованием многофакторных процессов, привлечением технических средств и труда, в целом и по конкретных направлениях деятельности геологических предприятий. Его предлагается рассматривать за принципом двоистости, используя абстрактную категорийную пару: «натуральный объект – стоимость объекта» или конкретно «геологический объект – геолого–стоимостная оценка объекта» во времени и просторе за потребностями в нем или продуктов переработки.

Конкретно и обобщенно ГИН рассматривается как охватывающее исследованиями составляющие недропользования: натуральные объекты (руды, подземная среда, породы, вода, сопутствующие вещества), внутриземные процессы с ними (1) и стоимостное их отображение (2). Но естественная составляющая полностью при-

надлежит к геологии. Ее логично называть базовой, первичной. На производственных процессах, соединенных с исследованиями в ГИН, специалисты создают информационную продукцию, которая отображает геологические объекты и процессы у стоимостных показателях, то есть является вторичной, имеет стоимость, цену реализации. За принципом двоистости железорудные объекты рассматриваются также как натуральные и информационные т.е. информационное отражение геологии (например, месторождения у форме геологических карт). Параллельно с понятием ЭГ можно применять понятия: экономика геологического изучения месторождений руд, геологических предприятий и др.

Список использованных источников

1. Рудько Г.І., Плотніков О.В., Курило М.М. и др. Економічна геологія родовищ залізистих кварцитів. – К.: Вид–во «Академпрес», 2010. – 272 с.
2. Малюк Б.І., Бобров О.Б., Красножон М.Д. Надрокористування у країнах Європи і Америки: Довідкове видання. – К.: Географіка, 2003. – 197 с
3. Основи економічної геології: Навч. посіб. для студ. геол. спец. вищ. закл. освіти / М.М. Коржнев, В.А. Михайлов, В.С. Міщенко та ін. – К.: «Логос», 2006. – 223 с.: іл. – Бібліогр.: С. 218 – 222.
4. Рудько Г.І., Литвинюк С.Ф., Ловінюков В.І. Геолого–економічна оцінка вугільних родовищ України. Мінеральні ресурси України. – 2012, № 2. – С. 23 – 28.
5. Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів/ За заг. ред. д–ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – 832 с.
6. <http://uas.su/allmet/1ore/ironore/005.php>
7. Чорнобай П.О. Дискусія про доцільність розробки родовищ залізної руди на Криворіжжі наприкінці ХІХ ст. на шпальтах «Горно–заводського Листка» / П.О. Чорнобай // Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – Вип. 9. – С. 40 – 44. Режим доступу: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/969/6.pdf?sequence=1>
8. Шимановский М. Железные руды и рудники Кривого Рога [Текст] / М. Шимановский // ГЗЛ. – 1888. – № 6. – С. 69 – 75.

References

1. Rudko H. I., Plotnikov O. V., Kurylo M.M., Radovanov S. V. Ekonomichna heolohiia rodovyshch zalizystykh kvartsytiv. – K.: Vyd–vo «Akadempres», 2010. – 272 s.

2. Maliuk B. I., Bobrov O. B., Krasnozhan M. D. Nadrokorystuvannya u krainakh Yevropy I Ameryky: Dovidkove vydannia. – K.: Heohrafika, 2003. – 197 s

3. Osnovy ekonomichnoi heolohii: Navch. posib. dlia stud. heol. spets. vshch. navch. zakl. osvity / M.M. Korzhnev, V. A. Mykhailov, V. S. Mishchenko ta in. – K.: «Lohos», 2006. – 223 s.: il. – Bibliohr.: S. 218 – 222.

4. Rudko H. I., Lytvyniuk S. F., Loviniukov V. I. Heoloho–ekonomichna otsinka vuhilnykh rodovyshch Ukrainy. Mineralni resursy Ukrainy. – 2012, № 2. – S. 23 – 28.

5. Suchasnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: 50 000 sliv / Za zah. red. d–ra filol. nauk, prof. V. V. Dubichynskoho. – X.: VD «SHKOLA», 2006. – 832 s.

6. <http://uas.su/allmet/1ore/ironore/005.php>

7. Chornobai P.O. Diskusiia pro dotsilnist rozrobky rodovyshch zaliznoi rudy na Kryvorizhzhii naprykintsi XIX st. na shpaltakh «Hornozavodskoho Lystka» / P.O. Chornobai // Istoriiia i kultura Prydniprovia: nevidomi ta malovidomi storinky: Naukovyi shchorichnyk. – D.: Natsionalnyi hirnychiy universytet, 2012. – Vyp. 9. – S. 40 – 44. Rrezhym dostupu: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/969/6.pdf?sequence=1>

8. Shimanovskiy, M. Zheleznyie rudy i rudniki Krivoho Roha [Tekst] / M. Shimanovskiy // HZL. – 1988. – № 6. – S. 69 – 75.

Дані про автора

Бодюк Адам Васильович,

к.е.н., с.н.с., в.о. зав. кафедри Київського університету управління та підприємництва.

e-mail: g2030@ukr.net

Данные об авторе

Бодюк Адам Васильевич,

к.э.н., с.н.с., и.о. зав. кафедры Киевского университета управления и предпринимательства.

e-mail: g2030@ukr.net

Data about authors

Adam Bodyuk,

c.e.s., s. r. w., head of department of the Kyiv university of management and enterprise.

e-mail: g2030@ukr.net

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 332.59:316.77

DOI: 10.5281/zenodo.1400805

ГРУЗИНА І.А.,
МОЛОДЧЕНКО Т.Г.

Соціально–економічний розвиток регіонів в умовах формування інформаційного ринку

Трансформаційні процеси в економіці України, зміни економічних умов та мислення, а також інституціонального середовища обумовили необхідність формування нового підходу до вирішення важливих життєвих задач та проблем стійкого соціально–економічного розвитку регіонів. Суттєво змінюється характер взаємодії фізичних осіб та організацій, трансформуються ціннісні орієнтації людей, їхнє ставлення до бізнесу, система управління, мотиви й методи прийняття рішень. Розуміння інформаційних систем та технологій як дієвого засобу підвищення виробництва та ефективності праці обумовлює світовий розвиток сфери інформаційних послуг, комп'ютерного виробництва та комп'ютеризації, як провідних технологій автоматизованої обробки інформації, відчутний прогрес у галузі телекомунікації, що надає величезні можливості транспортування інформації та взаємозв'язок її споживачів. Зазначені процеси обумовлюють постійне зростання питомої ваги інформаційного сектору економіки, що безпосередньо впливає і на звичайне життя суспільства у процесі взаємодії фізичних осіб, організацій та суспільних інститутів. В роботі визначено зміст та сутність інформатизації економіки та її впливу на сталий розвиток регіонів. Результати дослідження сутності й основних характеристик ІР, його впливу на соціальний та економічний розвиток регіону, особливостей функціонування підприємств на етапі інтенсивного розвитку інформаційного середовища надає можливість обґрунтувати напрями забезпечення якісного рівня управління підприємствами з урахуванням необхідності трансформації основних підходів до менеджменту в умовах інформатизації.

Ключові слова: інформатизація економіки, соціально–економічний розвиток регіонів, інформаційний ринок, інформаційні продукти і послуги, електронна інформація.

ГРУЗИНА І.А.,
МОЛОДЧЕНКО Т.Г.

Социально–экономическое развитие регионов в условиях формирования информационного рынка

Трансформационные процессы в экономике Украины, изменения экономических условий и мышления, а так же институциональной среды обусловили необходимость формирования нового подхода к решению важных жизненных задач и проблем устойчивого социально–экономического

розвиття регіонів. Существенно змінюється характер взаємодії фізических осіб та організацій, трансформуються ціннісні орієнтації людей, їх відношення до бізнесу, система управління, мотиви та методи прийняття рішень. Розуміння інформаційних систем та технологій як ефективного засобу підвищення виробництва та ефективності праці обумовлює світове розвиття сфери інформаційних послуг, комп'ютерного виробництва та комп'ютеризації, як передових технологій автоматизованої обробки інформації, помітний прогрес в області телекомунікації, що надає великі можливості транспортування інформації та взаємозв'язу «зв'язок її споживачів». Зазначені процеси обумовлюють постійний ріст частки інформаційного сектору економіки, безпосередньо впливає на звичайне життя суспільства в процесі взаємодії фізических осіб, організацій та громадських інститутів. В роботі визначено зміст та сутність інформатизації економіки та її впливу на стійке розвиття регіонів. Результати дослідження сутності та основних характеристик ІІР, його впливу на соціальне та економічне розвиття регіону, особливостей функціонування підприємств на етапі інтенсивного розвиття інформаційного середовища дозволяють обґрунтувати напрямки забезпечення високого рівня управління підприємствами з урахування необхідності трансформації основних підходів до менеджменту в умовах інформатизації.

Ключеві слова: інформатизація економіки, соціально-економічне розвиття регіонів, інформаційний ринок, інформаційні продукти та послуги, електронна інформація.

GRUZINA I.A.,
MOLODCHENKO T.G.

Socio-economic Development of Regions in the Conditions of Formation of the Information Market

Transformation processes in the economy of Ukraine, changes in economic conditions and thinking, and the institutional environment have caused the necessity of forming a new approach to solving important life problems and problems of sustainable socio-economic development of the regions. The nature of the interaction of individuals and organizations varies significantly, the value orientations of people, their attitude to business, the system of management, motives and decision-making methods are transformed. Understanding of information systems and technologies as an effective means of increasing production and labor efficiency determines the world development of information services, computer manufacturing and computerization as the leading technologies of automated information processing, tangible progress in the field of telecommunications, providing enormous opportunities for transporting information and interconnection its consumers. These processes determine the constant growth of the proportion of the information sector of the economy, which directly affects the ordinary life of society in the process of interaction of individuals, organizations and public institutions. The content and essence of informatization of the economy and its influence on the sustainable development of regions are determined in the work. The results of the study of the essence and main characteristics of the IP, its impact on the social and economic development of the region, the peculiarities of the functioning of enterprises at the stage of intensive development of the information environment provides an opportunity to justify the directions of ensuring a high level of management of enterprises, taking into account the need to transform the main approaches to management in the conditions of information.

Keywords: informatization of economy, socio-economic development of regions, information market, information products and services, electronic information.

Постановка проблеми. Процес інформатизації обумовив нову ситуацію у соціально-економічному житті суспільства. Суттєво змінюється характер взаємодії фізических осіб та організацій, трансформуються ціннісні орієнтації людей, їхнє ставлення до бізнесу, система управління, мотиви й методи прийняття рішень. Змінилися економічні умови та мислення, інституціональне серед-

овище, що обумовило необхідність формування нового підходу до вирішення важливих життєвих задач та проблем стійкого соціально-економічного розвитку регіонів. Формування глобальних інформаційних мереж та систем, сучасні досягнення інформатики, обчислювальної техніки, оперативної поліграфії, поява інноваційних телекомунікаційних технологій та їх постійний роз-

воток, що надають можливість у найкоротший термін пов'язати окремих людей з різних частин Світу, поєднати інформаційні ресурси, забезпечити, у разі необхідності, вільний доступ до них, створили міцне підґрунтя для виникнення нової галузі знань, що названа теоретиками та практиками сучасності інформаційною індустрією [5; 6]. Розуміння інформаційних систем та технологій як дієвого засобу підвищення виробництва та ефективності праці обумовлює світовий розвиток сфери інформаційних послуг, комп'ютерного виробництва та комп'ютеризації, як провідних технологій автоматизованої обробки інформації, відчутний прогрес у галузі телекомунікації, що надає величезні можливості транспортування інформації та взаємозв'язок її споживачів.

Зазначені процеси обумовлюють постійне зростання питомої ваги інформаційного сектору економіки, що безпосередньо впливає і на звичайне життя суспільства у процесі взаємодії фізичних осіб, організацій та суспільних інститутів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання формування інформаційного ринку (ІР) як передумови соціально-економічного розвитку регіону, особливості його функціонування та вплив на життя суспільства розглядали у своїх роботах такі вчені: Г. Маслово, Л. Мельник, Т. Лепейко, О. Пушкар, Л. Федулова та багато інших [2–4; 7], однак і дотепер у літературних джерелах майже неможливо знайти єдиний погляд на природу, сутність та основні характеристики цього виду ринку.

Мета статті полягає в визначенні змісту та сутності інформатизації економіки та її впливу на сталий розвиток регіонів.

Виклад основного матеріалу. Світова практика свідчить, що ефективно функціонування ринку інформаційних продуктів та послуг (ІПП) дозволяє максимально адекватно визначити суспільно-економічні потреби, необхідний рівень техніко-технологічного оснащення продуктивних сил, рівень освіти та інформаційної культури населення, а також тенденції розвитку економіки. Прискорення процесу інформатизації суспільства, визначальна роль ІПП у виробничих відносинах обґрунтовують об'єктивну необхідність та створюють умови для розвитку та функціонування даного виду ринку і в Україні.

Поняття «інформаційний ринок» сформувалося з появою ринкових відносин й набуття ІПП статусу товару. Інформаційним, на думку науковців у

[2], можна вважати ринок, де основним об'єктом купівлі–продажу є інформація, а операції з нею приносять прибутки та збитки. Чубукова О. Ю. [8] під ринком ІПП розуміє систему товарно–грошових відносин, що виникають між виробниками та споживачами ІПП у державно визначеному законодавчому просторі.

Більш повне тлумачення даного поняття наведено у [1], згідно до якого, інформаційний ринок являє собою сферу товарного обміну, де виникають і реалізуються відносини, пов'язані з процесом купівлі–продажу, і має місце конкретна діяльність з організації руху інформаційних продуктів від виробників до споживачів. Він характеризується певною номенклатурою продуктів і послуг, умовами та механізмами їх надання, цінами. Предметами продажу або обміну на інформаційному ринку виступають інформаційні системи, інформаційні технології, ліцензії, патенти, товарні знаки, інженерно–технічні послуги, різного роду інформація та інші види інформаційних ресурсів.

При дослідженні сегментів ринку інформаційних продуктів і послуг доцільним вважається класифікувати їх за двома основними ознаками – за типом споживачів інформаційної продукції й за видом дій, виконуваних за допомогою елементів ІТ зі створення інформаційної продукції.

Споживчий сегмент інформаційного ринку передбачає передавання й споживання інформації та розваг приватними особами; сегмент взаємодії – це взаємодія фірм–розробників інформаційних продуктів з приводу створення та експлуатації мереж для поширення своєї продукції, розроблення стандартів; сегмент забезпечення бізнесу об'єднує споживачів інформаційної продукції та інформаційних технологій під час реалізації різних видів діяльності, а саме: закупівлі, виробництва, обслуговування, маркетингу, розповсюдження продукції. Сегмент інтелектуальної роботи – це передавання і споживання інформації менеджерами та іншими фахівцями підприємств.

За другою ознакою – видом дії, що виконуються за допомогою елементів інформаційних технологій зі створення інформаційних продуктів і послуг, – у рамках виділених за типом споживачів сегментів інформаційного ринку пропонується вирізняти: транспортування, тобто організацію фізичного потоку інформаційного продукту різними засобами; перенесення інформаційного продукту з одного носія на інші; зберіган-

ня інформаційного продукту електронними або традиційними засобами; його оброблення, тобто перетворення у зручну для споживача форму; сегмент інформації, під яким розуміється вид інформаційного продукту (дані, знання, програмні засоби) та його оброблення, переважно, для пізнавальних цілей; сегмент розваг – вид інформаційного продукту, призначений для забезпечення дозвілля та отримання задоволення.

Ефективне функціонування ринку інформаційних продуктів та послуг дозволяє максимально адекватно визначити суспільно-економічні потреби, необхідний рівень техніко-технологічного оснащення продуктивних сил, рівень освіти та інформаційної культури населення, а також тенденції розвитку економіки [7]. Прискорення процесу інформатизації суспільства, визначальна роль ІПП у виробничих відносинах обґрунтовують об'єктивну необхідність та створюють умови для розвитку та функціонування даного виду ринку і в Україні.

Спираючись на результати попередніх наукових досліджень, правомірним буде розуміння ІР як системи економічних взаємовідносин, що виникають з приводу купівлі, продажу та обміну інформаційних продуктів або надання інформаційних послуг. Як і будь-який інший тип ринку інформаційний формують загальновідомі складові (товар, послуги, виробники і споживачі, об'єкти інфраструктури, нормативно-правове поле й т. і.), однак специфічні особливості деяких з них виокремлюють його серед інших.

Ринок ІПП розвивається значно швидше за будь-які інші сектори як внутрішнього, так і зовнішнього ринку, безпосередньо впливає на розвиток виробничих відносин та регулювання конкурентності середовища, не може бути замкнений у межах офіційних кордонів однієї держави. Структура інформаційного ринку обумовлюється наявними інформаційними потребами та відображає рівень розвитку інформаційних технологій.

Сектори ІР представлені сукупністю однотипних, однорідних, подібних ІПП, що виступають предметом продажу та обміну на даному секторі. Сегмент ринку об'єднує користувачів, які мають подібні потреби, схожу поведінку або використовують ІПП у аналогічному напрямі. На відміну від більшості літературних джерел, що виділяють, зазвичай, 5 основних секторів інформаційного ринку, у ході дослідження виявлено необхідність більш детального його розподілу.

Так, сектори апаратних засобів обробки інформації та телекомунікаційного обладнання являють так звану технічну складову ринку, що забезпечує успішну реалізацію процесу вироблення ІПП та своєчасне задоволення інформаційної потреби суспільства.

Не менш важливим сектором ІР є сектор інформаційних послуг, що включає їх різноманітну сукупність у сферах інформатизації, навчання та перепідготовки, інформаційних мереж та комунікацій, спрямовану на забезпечення споживача необхідною інформаційною продукцією.

Особливу увагу науковці приділяють сектору електронної інформації, що пояснюється як зростанням значущості інформації у політичному, соціальному та економічному житті суспільства, так і складністю структурних елементів сектору.

Доцільним є виділення у окремий сектор юридичної інформації, адже вона споживається майже усіма членами суспільства, отже, оперативний доступ до неї, особливо під час активної діяльності законодавчих органів у період реформ, набуває особливого значення.

Сектор масової споживчої інформації містить різноманітні, найбільш популярні серед користувачів відомості про: новини і літературу, що надаються службами новин, пресою, електронними журналами, довідниками, енциклопедіями.

Сектор електронних угод представлений системами банківських і міжбанківських операцій, електронних торгів, резервування квитків, замовлення товарів і послуг. Його формування та розвиток надає можливість впровадження безпаперового, автоматизованого обігу офіційних документів як всередині підприємств, так і між ними.

Сектор інтегрованих інформаційних систем призначений для забезпечення ефективного управління підприємством.

Висновки

Результати дослідження сутності й основних характеристик ІР, його впливу на соціальний та економічний розвиток регіону, особливостей функціонування підприємств на етапі інтенсивного розвитку інформаційного середовища надає можливість обґрунтувати напрями забезпечення якісного рівня управління підприємствами з урахуванням необхідності трансформації основних підходів до менеджменту в умовах інформатизації.

Список використаних джерел

1. Лазарева С. Економіка та організація інформаційного бізнесу: Навчальний посібник / Світлана Лазарева; М–во освіти і науки України, Київ. нац. економ. ун–т. – К.: КНЕУ, 2002. – 667 с.

2. Лепейко Т.І. Концептуальні засади менеджменту в інформаційній економіці: монографія / Т.І. Лепейко, О.І. Пушкар, О.М. Миронова та ін.; за загальною редакцією доктора економічних наук, професора Лепейко Т.І. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. – 252 с.

3. Маслова Г. Система информатизации и ее применение в управлении регионом / Г. Маслова, В. Усольцев // Экономика Украины. – 2009. – С. 21–22.

4. Мельник Л.Г. Информационная экономика / Л.Г. Мельник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.

5. Роговский Е.А. Развитие информационного сектора в США к началу XXI столетия / Е.А. Роговский // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №8. – С. 89–98.

6. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Фрэнк Уэбстер; Пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной; Под ред. Е.Л. Вартановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.

7. Федулова Л.І. Актуальні проблеми менеджменту в Україні / Л.І. Федулова. – К.: «Фенікс», 2005. – 320 с.

8. Чубукова О. Ю. Економіка інформації: ринок продуктів і послуг / О.Ю. Чубукова. – К.: Нора–прінт, 2001. – 334 с.

References

1. Lazarkva S. Yekonomika ta organizatsiya informatsiyного biznesu: Navchal'niy posibnik / Svitlana Lazarkva,; M–vo osviti i nauki Ukraini, Kiiv. nats. konom. un–t. – K.: KNEU, 2002. – 667 s.

2. Lepeyko T.I. Kontseptual'ni zasadi menedzhmentu v informatsiynyi yekonomitsi: monografiya / T.I. Lepeyko, O.I. Pushkar, O.M. Mironova ta in.; za zagal'noyu redakziyeyu doktora yekonomichnyh nauk, profesora Lepeyko T.I. – Kharkiv: Vid. KHNEU, 2010. – 252 s.

3. Maslova G. Sistema informatizatsii i yeye primeneniye v upravlenii regionom / G. Maslova, V. Usol'tsev // Ekonomika Ukrainy. – 2009. – S. 21–22.

4. Mel'nik L.G. Informatsionnaya ekonomika. – Sumy: ITD «Universitetskaya kniga», 2003. – 288 s.

5. Rogovskiy Ye.A. Razvitiye informatsionnogo sektora v SSHA k nachalu XXI stoletiya // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya. – 2002. – №8. – S. 89–98

6. Uebster F. Teorii informatsionnogo obshchestva / Frenk Uebster; Per. s angl. M.V. Arapova, N.V. Malykhinoy; Pod red. Ye.L. Vartanovoy. – M.: Aspekt Press, 2004. – 400 s.

7. Fedulova L.I. Aktual'ni problemi menedzhmentu v Ukraini. – K.: «Feniks», 2005. – 320 s.

8. Chubukova O. YU. Yekonomika informatsii: rинok produktiv i poslug. – K.: Nora–print, 2001. – 334 s.

Дані про автора

Грузина Інна Анатоліївна,

к.е.н., доцент, Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця
e-mail: gruzinaia@gmail.com

Молодченко Таїсія Геннадіївна,

к.е.н., доцент, Національний фармацевтичний університет
e-mail: t.molodchenko@gmail.com

Данные об авторе

Грузина Инна Анатольевна,

к.э.н., доцент, Харьковский национальный экономический университет им. Семена Кузнеця
e-mail: gruzinaia@gmail.com

Молодченко Таисия Геннадьевна,

к.э.н., доцент, Национальный фармацевтический университет
e-mail: t.molodchenko@gmail.com

Data about the author

Inna Gruzina

PhD, Associate Professor of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics;
e-mail: gruzinaia@gmail.com

Taïsiya Molodchenko

PhD, Associate Professor of National University of Pharmacy
e-mail: t.molodchenko@gmail.com

Технологія прогнозування основних показників економічного і соціального розвитку на рівні регіону

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні засади прогнозування показників економічного та соціального розвитку на рівні регіону.

Метою дослідження є розроблення моделі для прогнозу кількісної оцінки потенційно можливих результатів розвитку регіону на прогнозний період з урахуванням варіантів зовнішніх та внутрішніх умов для розвитку, ефективності економічної політики, поточного стану та сценарних умов, ресурсних обмежень, які накладатимуть зовнішні та внутрішні умови функціонування економіки регіону та його наявний потенціал для розвитку.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи: економіко-математичні, наукової абстракції, аналіз та синтез; аналітичний; системний.

Результати роботи. У статті розроблена технологія прогнозування основних показників економічного і соціального розвитку на рівні регіону.

Галузь застосування результатів. Економіка та управління національним господарством, у частині державних систем та механізмів управління економікою на галузевому, міжгалузевому та регіональному рівнях у сфері стратегічного планування соціально-економічного розвитку на рівні регіону.

Висновки. Технологія прогнозування основних показників економічного та соціального розвитку регіону здійснено на основі використання економіко-математичних методів і на засадах використання багатьох методів розрахунків і вибору з них найбільш достовірного і логічного прогнозу. Практично, побудована імітаційно-економетрична модель, яка використовує однофакторні, багатфакторні, часові залежності показників і методи прямого розрахунку.

Ключові слова: розвиток на рівні регіону, комплекс прогнозних розрахунків, однофакторні рівняння, багатфакторні рівняння, фактори, функціональна залежність.

ШАБРАНСКАЯ Н.И.

Технология прогнозирования основных показателей экономического и социального развития на уровне региона

Предметом исследования являются теоретические и методологические основы прогнозирования показателей экономического и социального развития на уровне региона.

Целью исследования является разработка модели для прогноза количественной оценки возможных результатов развития региона на прогнозный период с учетом вариантов внешних и внутренних условий для развития, эффективности экономической политики, текущего состояния и сценарных условий, ресурсных ограничений, которые будут накладываться внешние и внутренние условия функционирования экономики региона и его имеющийся потенциал для развития.

Методы исследования. В работе использованы общенаучные и специальные методы: экономико-математические, научной абстракции, анализ и синтез; аналитический; системный.

Результаты работы. В статье разработана технология прогнозирования основных показателей экономического и социального развития на уровне региона.

Область применения результатов. Экономика и управление национальным хозяйством, в части государственных систем и механизмов управления экономикой на отраслевом, межотраслевом и региональном уровнях в сфере стратегического планирования социально-экономического развития на уровне региона.

Выводы. Технология прогнозирования основных показателей экономического и социального развития региона осуществлено на основе использования экономико-математических методов и на основе использования многих методов расчетов и выбора из них наиболее достоверного и логичес-

кого прогноза. Практически построена имитационно–эконометрическая модель, которая использует однофакторные, многофакторные, временные зависимости показателей и методы прямого расчета.

Ключевые слова: развитие на уровне региона, комплекс прогнозных расчетов, однофакторные уравнения, многофакторные уравнения, факторы, функциональная зависимость.

SHABRANSKA N.I.

Technology of forecasting of basic indicators economic and social development at the regional level

The subject of the study is the theoretical and methodological principles of forecasting the indicators of economic and social development at the regional level.

The purpose of the study is the developing model for forecasting the quantitative assessment of potentially possible outcomes of the region's development for the forecast period, taking into account the options for external and internal conditions for development, the effectiveness of economic policies, current state and scenario conditions, resource constraints that will impose external and internal conditions for the functioning of the region's economy, and its existing potential for development.

Methods of research. In the work general scientific and special methods were used: scientific abstraction, analysis and synthesis; analytical; system.

Results of work. The article develops the technology of forecasting the main indicators of economic and social development at the regional level.

The field of application of results. Economics and management of the national economy, in the part of state systems and mechanisms of economic management at the sectoral, interindustrial and regional levels in the field of strategic planning of socio–economic development at the regional level.

Conclusions. The technology of forecasting the main indicators of economic and social development of the region is based on the use of economic and mathematical methods and on the basis of the use of many methods of calculations and the choice of the most reliable and logical forecast. In practice, a simulation–econometric model is constructed that uses one–factor, multi–factor, time dependence of indicators and direct calculation methods.

Keywords: regional level development, complex forecast calculations, single–factor equations, multifactorial equations, factors, functional dependence.

Постановка проблеми. В сучасному суспільстві кожній країні ставлять нові вимоги до обґрунтування вибору шляхів розвитку майбутнього, які відображаються в політиці, стратегіях, програмах і планах розвитку як на рівні країни, так і на рівні регіону. Важливе місце належить методам прогнозування, які ґрунтуються на створенні якісної і всебічної інформаційно–аналітичної бази даних про сучасний стан і попередні тенденції змін економічних, соціальних, екологічних та інших процесів у внутрішньому і зовнішньому середовищі країни. Отримання прогнозів динаміки соціально–економічних показників є однією з найважливіших задач математичного моделювання в економіці. Основними найпоширенішими методами прогнозування є статистичні методи, методи експертних оцінок і методи нелінійної динаміки – теорії хаосу.

Внаслідок неповної інформації в соціально–економічній системі може виникнути проблема побудови прогнозу. В цьому випадку актуальним

є представлення результативного показника у вигляді зв'язаних соціально–економічних показників та обґрунтування детермінованих рівнянь зв'язку. Це обумовлює необхідність перегляду й удосконалення змістовної сутності механізмів, технологій і процедур прогнозування.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченню питань методів і методології прогнозування в умовах ринкової економіки присвячені праці багатьох учених: Т. Бабич [1], І. Козьєва [1], Ю. Вертакова [1], Э. Кузьбожев [1], О.Баженова [2], В.Геець [3], М. Скрипниченко [3], Т. Лебеда [6], І. Лук'яненко [7], О. Фарина [7]; проте залишаються проблемними і остаточно не вирішеними питання, які пов'язані з обґрунтуванням Концепції прогнозування соціально–економічного розвитку, зокрема, регіонів після скасування макроекономічного планування і прогнозування та розширення повноважень місцевої влади і самостійності самоврядування.

Метою статті є розроблення технології прогнозування основних соціально-економічних показників розвитку на рівні регіону.

Виклад основного матеріалу. Для прогнозу основних показників економічного та соціального розвитку на рівні регіону будується модель, яка складається з 5 етапів. На першому етапі досліджується умови регіонального розвитку, на чотирьох наступних етапах формується певний алгоритм послідовного використання різних методів для розрахунку майбутнього значення показника і його узгодження з іншими. В результаті цього поступово формуються на методичному рівні та використовується на практиці прогнозно-розрахунковий комплекс розрахунків для регіону.

При розробці прогнозу використовувалась технологія декількох методів розрахунку на основі врахування багатьох факторів потенційного впливу та наступного вибору найбільш обґрунтованих результатів прогнозу показника. В першу чергу, розраховувались показники темпів зростання, номінальні обсяги розраховувались через відповідні темпи фізичного обсягу (реальні) та дефлятори. Загальна технологічна схема моделі прогнозування наведена на рис. 1. на якій представлені блоки, які мають наступні функції:

- блок розрахунків 1 — однофакторні залежності;
- блок розрахунків 2 — багатофакторні залежності;
- блок розрахунків 3 — розрахунок по динамічному ряду;
- блок розрахунків 4 — прямі розрахунки (по темпу зростання, по питомій вазі, або по функціональній залежності, наприклад, обсяг номінального ВРП, кількість малих підприємств на десять тисяч населення).

Більшість показників розраховувались максимально комплексно, на основі методик, закладених в усі 4 блоки. Шістнадцять показників розраховувались більш спрощеними методами (блок 3 і блок 4); ця можливість впливала з їх економічного і методичного змісту. На завершальному етапі розрахунків, при формуванні «кінцевого» прогнозу на основі результатів багатьох прогнозних розрахунків кожного із 42 показників соціально-економічного розвитку регіону виконувався експертний аналіз логічності та адекватності отриманої прогнозової тенденції зміни показника, результатів прогнозування і вибір «кінцевого прогнозу» (коригування, уточнення ви-

хідної інформації, вибір оптимального варіанту прогнозу на підставі порівняльного аналізу з іншими прогнозними оцінками, при потребі – перерахунок з іншими варіантами факторів).

При необхідності проводилась наступна ітерація розрахунків по сформованій чотирьохблоковій моделі.

Таким чином, в моделі були використані наступні методи розрахунку прогнозних рівнів показників з подальшим їх узгодженням в один кінцевий результат:

- однофакторні, двофакторні і динамічні статистичні залежності;
- багатофакторні статистичні залежності;
- залежності показників розвитку регіону від зміни аналогічних показників всієї економіки (загальнонаціональні аналоги існують для більшості показників прогнозу розвитку регіону);
- виробничі функції для галузевих прогнозів;
- загальноприйняті функціональні залежності між показниками (реальні темпи, дефлятори, номінальні обсяги);

зведення прогнозних оцінок одного показника, отриманих різними методами, в один прогнозний кінцевий результат.

В залежності від методичних особливостей розрахунку всі показники були структуровані наступним чином (див. таблиця 1–2).

Для прогнозних розрахунків використовувались статистичні залежності між показниками прогнозованого регіону та України, від реального валового регіонального продукту, доходів населення, цінних змін і фінансових результатів діяльності підприємств. Загальна черговість розрахунків наведена нижче.

1. Розрахунок показників, які є річними темпами змін в порівняних умовах обліку (група показників 1 «показники реальних темпів зміни»).

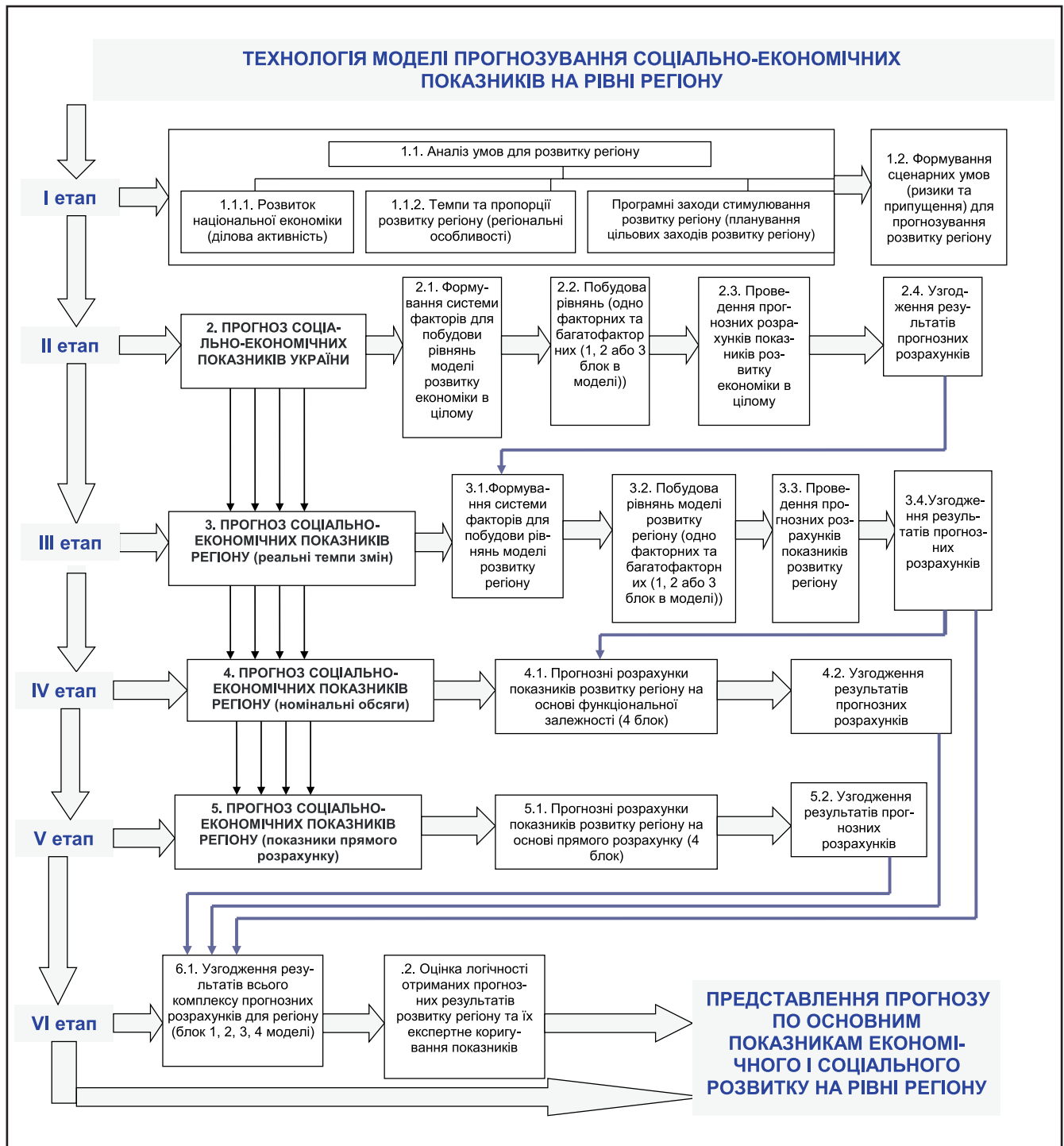
2. На основі показників першої групи розрахунок показників групи 2 («номінальних обсягів») з використанням відповідного дефлятора (цінової зміни щодо даного показника).

3. Розрахунок показників групи «прямого розрахунку» (три показника).

4. Розрахунок показників кількості підприємств (два показника).

5. Розрахунок показників фінансових результатів (п'ять показників).

6. Розрахунок показників малих підприємств (три показника).

Рисунок 1. Структура технології прогнозування

7. Розрахунок показників інноваційної діяльності (два показника).

На основі відомого прогнозу показників по Україні в цілому прогнозувалась «базова група» показників, в тому числі реальний ВРП регіону, доходи, заробітна плата, індекс споживчих цін. На їх основі на другому етапі розраховувались інші показники у відповідності з наведеною черговістю. Як правило, кращі результати показували три типи статистич-

ної залежності (від зміни ВРП, часу, середньомісячної зарплати, фінансових результатів, доходів). Методичні засади прогнозування показників соціально-економічного розвитку регіону в розрізі блоків і факторів наведено в таблиці 2–3.

Висновки

В роботі розроблена технологія прогнозування основних показників економічно-соціально-

Таблиця 1. Методичні засади прогнозування показників економічного та соціального розвитку на рівні регіону по першому, другому та третьому блоках моделі

№	Показники	Одиниця виміру	БЛОК 1	БЛОК 2	БЛОК 3
			Фактори для однофакторних рівнянь	Фактори для багатфакторних рівнянь	Розрахунок на основі динамічних рядів
1	2	3	4	5	6
1.	Реальний ВРП (у цінах попереднього року)	%	1. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні 2. Середньорічний індекс споживчих цін по Україні 3. Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року по Україні	1. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні, ІСЦ (%) у середньому до попереднього року по Україні 2. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні, Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року по Україні	Час (індекс року)
2.	Індекс промислової продукції, % до попереднього року	%	1. Індекс промислової продукції, % до попереднього року по Україні, 2. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 3. Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року регіону	1. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону, Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року регіону 2. Індекс промислової продукції, % до попереднього року, по Україні, Реальний ВРП (у цінах попереднього року), регіону	Час (індекс року)
3.	Темп зростання (зменшення) фонду оплати праці працівників, % до попереднього року	%	1. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 2. Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року регіону	1. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) м. Києва, Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року регіону	Час (індекс року)
4.	Середньорічний індекс споживчих цін	%	1. Середньорічний індекс споживчих цін по Україні 2. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні 3. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону	1. Середньорічний індекс споживчих цін по Україні, Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 2. Середньорічний індекс споживчих цін по Україні Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні	Час (індекс року)
5.	Індекс споживчих цін, грудень до грудня попереднього року	%	1. Індекс споживчих цін, грудень до грудня попереднього року по Україні 2. Середньорічний індекс споживчих цін регіону		Час (індекс року)
6.	Фінансовий результат підприємств до оподаткування	млн. грн.	1. Фінансовий результат підприємств до оподаткування по Україні 2. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 3. ІСЦ, грудень до грудня попереднього року регіону 4. Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року регіону,	1. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону, ІСЦ, грудень до грудня попереднього року регіону, Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року регіону 2. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону, ІСЦ, грудень до грудня попереднього року регіону	Час (індекс року)
7.	Фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток	млн. грн.	1. Фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток по Україні 2. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 3. ІСЦ, грудень до грудня попереднього року регіону 4. Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року регіону	Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону ІСЦ, грудень до грудня попереднього року регіону, Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року регіону	Час (індекс року)
8.	Кількість підприємств за їх розмірами (великі, середні, малі)	од.	1. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні 2. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 3. ІСЦ, грудень до грудня попереднього року регіону	1. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні, Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону, ІСЦ, грудень до грудня попереднього року регіону 2. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні, Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону	Час (індекс року)
9.	Темп зростання (зменшення) обороту роздрібною торгівлі, % до попереднього року	%	1. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні 2. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 3. Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року, регіону,	1. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону, Індекс споживчих цін, грудень до грудня попереднього року регіону 2. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні, Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону	Час (індекс року)
10.	Реальний наявний дохід населення	%	1. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні 2. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону	1. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні, Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону	Час (індекс року)

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

№	Показники	Одиниця виміру	БЛОК 1	БЛОК 2	БЛОК 3
			Фактори для однофакторних рівнянь	Фактори для багатфакторних рівнянь	Розрахунок на основі динамічних рядів
1	2	3	4	5	6
11.	Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року	%	1. Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року по Україні 2. Темп зростання продуктивності праці по регіону 3. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону	1. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону, Темп зростання продуктивності праці регіону	Час (індекс року)
12.	Заборгованість із виплати заробітної плати (на кінець року)	млн. грн.	1. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 2. Індекс реальної зарплати % до попереднього року регіону 3. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону	1. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону, Індекс реальної зарплати % до попереднього року регіону	Час (індекс року)
13.	Рівень безробіття населення у віці 15–70 років (за методологією МОП), % до економічно активного населення відповідного віку	%	1. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 2. Рівень безробіття населення у віці 15–70 років (за методологією МОП), % до економічно активного населення відповідного віку по Україні		Час (індекс року)
14.	Чисельність безробітних осіб у віці 15–70 років (за методологією МОП)	тис. осіб	1. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 2. Рівень безробіття населення у віці 15–70 років (за методологією МОП), % до економічно активного населення відповідного віку по Україні		Час (індекс року)
15.	Чисельність прийнятих на нові робочі місця	од.	1. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 2. Кількість працівників у віці 15–70 років, зайнятих економічною діяльністю регіону	1. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону Кількість працівників у віці 15–70 років, зайнятих економічною діяльністю регіону Капітальні інвестиції	Час (індекс року)
16.	Кількість працівників у віці 15–70 років, зайнятих економічною діяльністю	тис. осіб	1. Кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15–70 років по Україні		Час (індекс року)
17.	Темп зростання (зменшення) обсягу капітальних інвестицій, % до попереднього року	%	1. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні 2. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 3. ІСЦ грудень до грудня попереднього року по Україні 4. Індекс реальної зарплати % до попереднього року регіону	Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні, Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону, ІСЦ грудень до грудня попереднього року по Україні, Індекс реальної зарплати % до попереднього року регіону	Час (індекс року)
18.	Темп зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій, % до попереднього року	%	1. Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні 2. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону 3. ІСЦ грудень до грудня попереднього року по Україні 4. Індекс реальної зарплати % до попереднього року регіону 5. ІСЦ, грудень до грудня попереднього року регіону	Реальний валовий регіональний продукт (у цінах попереднього року) по Україні, Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону, ІСЦ, грудень до грудня попереднього року регіону	Час (індекс року)
19.	Темп зростання (зменшення) обсягу експорту товарів, % до попереднього року	%	1. Темп зростання (зменшення) обсягу експорту товарів, % до попереднього року та послуг по Україні 2. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону	1. Темп зростання (зменшення) обсягу експорту товарів та послуг, % до попереднього року по Україні, Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону	Час (індекс року)
20.	Темп зростання (зменшення) обсягу імпорту товарів, % до попереднього року	%	1. Темп зростання (зменшення) обсягу імпорту товарів та послуг, % до попереднього року по Україні 2. Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону	1. Темп зростання (зменшення) обсягу імпорту товарів та послуг, % до попереднього року по Україні, Реальний ВРП (у цінах попереднього року) регіону	Час (індекс року)

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2. Методичні засади прогнозування показників економічного та соціального розвитку на рівні регіону в четвертому блоці моделі

№	Показники	Одиниця виміру	БЛОК 4
			Розрахунок на основі функціональної залежності
1	2	3	4
1	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах)	млрд. грн.	= Номінальний обсяг (t-1) Ч Темп зміни (t) Ч Дефлятор (t)
2.	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (у фактичних цінах)	тис. грн.	На основі номінального ВРП і чисельності населення
3	Питома вага ВРП регіону в загальному обсязі ВДВ по Україні	%	= Номінальний ВРП м. Києва(t) Ч на одиницю номінального ВВП по Україні (t)
4.	Середньорічна чисельність наявного населення	тис. осіб	= Середньорічна чисельність наявного населення(t-1) Ч Середньорічний темп зростання (t)
5.	Фонд оплати праці працівників	млн. грн.	= Номінальний обсяг (t-1) Ч Темп зміни (t) Ч Дефлятор (t)
6.	Середньорічний індекс споживчих цін	%	
7.	Підприємства, які одержали прибуток, у % до загальної кількості підприємств	%	= (Фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток(t) Ч 100%) ч (Фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток(t) + Фінансовий результат підприємств, які одержали збиток(t))
8.	Фінансовий результат підприємств, які одержали збиток	млн. грн.	= Фінансовий результат підприємств до оподаткування (t) – Фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток(t)
9.	Підприємства, які одержали збиток, у % до загальної кількості підприємств	%	= 100% – Підприємства, які одержали прибуток, у % до загальної кількості підприємств (t)
10.	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу	млн. грн.	= Номінальний обсяг (t-1) Ч Темп зміни (t) Ч Дефлятор (t)
11.	Оборот роздрібною торгівлі	млн. грн.	= Номінальний обсяг (t-1) Ч Темп зміни (t) Ч Дефлятор (t)
21.	Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника	грн.	= Номінальний обсяг (t-1) Ч Темп зміни (t) Ч Дефлятор (t)
12.	Темп зростання (зниження) середньомісячної номінальної заробітної плати одного штатного працівника, % до попереднього року	%	= Реальний темп зміни(t) Ч ІСЦ Ч Номінальний обсяг (t-1) Ч 100%
13.	Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	од.	= (Кількість підприємств за їх розмірами (мали) (t) ч Середньорічна чисельність наявного населення (t))
14.	Кількість зайнятих працівників малих підприємств	тис. осіб	= Кількість зайнятих працівників малих підприємств (t-1) Ч Середньорічний темп зміни кількості підприємств за їх розміром (малих) (t)
15.	Кількість найманих працівників малих підприємств	тис. осіб	= Кількість зайнятих працівників малих підприємств (t) Ч Середній коефіцієнт співвідношення найманих і зайнятих працівників на малих підприємствах в звітному періоді
16.	Кількість інноваційно-активних промислових підприємств	од.	= Номінальний обсяг (t-1) Ч Середньорічний темп зростання(t)
17.	Питома вага інноваційно-активних підприємств у загальній кількості обстежених промислових підприємств	%	На основі середньорічного темпу зростання в звітному періоді
18.	Обсяг реалізованої інноваційної продукції	млн. грн.	= Обсяг реалізованої інноваційної продукції (t-1) Ч Середньорічний темп зміни питомої ваги інноваційно-активних підприємств в загальній кількості підприємств(t)
19.	Обсяг капітальних інвестицій, в т.ч. за видами економічної діяльності	млн. грн.	= Номінальний обсяг (t-1) Ч Темп зміни (t) Ч Дефлятор (t)
20.	Обсяг прямих іноземних інвестицій, всього нарастаючим підсумком на кінець року	млн. дол. США	= Номінальний обсяг (t-1) Ч Середньорічний темп зростання(t)
21.	Обсяг експорту товарів	млн. дол. США	= Номінальний обсяг (t-1) Ч темп зростання(t)
22.	Обсяг імпорту товарів,	млн. дол. США	Номінальний обсяг (t-1) Ч темп зростання(t)

Джерело: розроблено автором

ного розвитку на рівні регіону, яке виконано на основі використання відповідних економіко-математичних методів і на засадах використання декількох методів розрахунків і вибору з них найбільш достовірного і логічного прогнозу. Побудована імітаційно-економетрична модель, яка використовує однофакторні, багатфакторні, часові залежності показників і методи прямого розрахунку. Також, майбутні результати прогнозних розрахунків показників розвитку регіону мають доповнюватися їх експертним аналізом (а саме коригування, уточнення вихідної інформації, вибір оптимального варіанту майбутнього прогнозу на підставі порівняльного аналізу).

Список використаних джерел

1. Бабич Т. Н. Прогнозирование и планирование в условиях рынка : учеб. пособие / Т. Н. Бабич, И. А. Козьева, Ю. В. Вертакова, Э. Н. Кузьбожев. – М. : ИНФРАМ, 2013. – 336 с.
2. Баженова О.В. Дослідження факторів динаміки економічного зростання: SVAR підхід / О.В.Баженова // Наукові праці НДФІ. – 2014. – №3(68). – с.57–65.
3. Геєць В.М., Скрипниченко М.І. Макроекономічне моделювання за секторами національної економіки у програмно-аналітичному інструментарії «Макропрогноз економіки України» / В.М. Геєць, М.І. Скрипниченко // Математичне моделювання в економіці: зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 1. – С. 116–129.
4. Донченко В.С. Матрична множинна регресія / В.С. Донченко, О.В. Тарасова // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія: фіз.-мат. науки. – 2015. – № 2. – С. 133–138.
5. Колбасинський С. С. Аналіз економіко-математичного апарату для моделювання і прогнозування показників виконання державного бюджету та макроекономічних показників / С. С. Колбасинський. // Економічний вісник НТУУ КПІ. – 2015. – № 12.
6. Лебеда Т.Б. Макроекономічне моделювання перерозподілу ВВП через бюджет : монографія / Тетяна Борисівна Лебеда ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». – К., 2014. – 296 с.
7. Лук'яненко І.Г. Макрофінансова стабільність: моделі та методи оцінки: моногр. [Електронний ресурс] / І.Г. Лук'яненко, О.І. Фарина. – К.: НаУКМА, 2016. – 185 с. – Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10878>
8. Микушева А. Оценивание динамических стохастических моделей общего равновесия / А.Микушева // Квантиль. – 2014. – №12. – С.1–21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://quantile.ru/12/12-AM.pdf>.
9. Rex B. Kline Principles and Practice of Structural Equation Modeling. 2nd Edition – New York: Guilford Press, 2004. – 366 p.

References

1. Babich T. N. Forecasting and planning in market conditions: study. allowance / T. N. Babich, I. A. Kozyeva, Yu. V. Vertakova, E. N. Kuzbozhev. – M.: INFRAM, 2013. – 336 p.
2. Bazhenova O.V. Investigation of the factors of the dynamics of economic growth: SVAR approach / O. V. Bazhenov // Scientific works of SRFI. – 2014. No. 3 (68). – p.57–65.
3. Geets V. M, Skrypnichenko M. I Macroeconomic modeling by sectors of the national economy in the programmatic analytical toolkit «Macroprognosis of the economy of Ukraine» / V.M. Heyets, M.I Skrypnichenko // Mathematical modeling in economics: Sb. sciences Ave – 2013. – Issue 1. – P. 116–129.
4. Donchenko V.C. Matrix Multiple Regression / VS Donchenko, O.V. Tarasova // Bulletin of the KNU by the Taras Shevchenko. Series: Phys.-Math. science – 2015. – No. 2. – P. 133–138.
5. Kolbasinsky S. S Analysis of the Economics and Mathematics Facility for Modeling and Forecasting the Performance of the State Budget and Macroeconomic Indicators / S. S. Kolbasinsky. // Economic Herald of NTUU KPI. – 2015 – № 12.
6. Lebed T.B. Macroeconomic modeling of GDP redistribution through budget: monograph / Tatiana Borisovna Lebed; National Academy of Sciences of Ukraine, GA «Institute of Economics. and predicting». NAS of Ukraine». – K., 2014. – 296 p.
7. Lukyanenko I.G. Macroeconomic Stability: Models and Methods of Evaluation: Monogr. [Electronic resource] / I.G. Lukyanenko, OI Farina – K. : NaUKMA, 2016. – 185 p. – Access mode: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10878>
8. Mikusheva A. Estimation of dynamic stochastic models of general equilibrium / A. Mikushev // Quantum. – 2014 – № 12. – P.1–21. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://quantile.ru/12/12-AM.pdf>.
9. Rex B. Kline Principles and Practice of Structural Equation Modeling. 2nd Edition – New York: Guilford Press, 2004. – 366 p.

Дані про автора

Шабранська Наталія Ігорівна,

к.е.н, с.н.с, провідний науковий співробітник відділу модернізації механізмів управління економікою Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

б-р Дружби народів, 38, м. Київ, 01103, Україна
e-mail: tasha.stanker@gmail.com

Данные об авторе

Шабранская Наталия Игоревна,

к.э.н., с.н.с, ведущий научный сотрудник отдела модернизации механизмов управления экономикой Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики

Министерство экономического развития и торговли Украины.

б-р. Дружбы народов, 38, г. Киев, 01103, Украина
e-mail: tasha.stanker@gmail.com

Data about the author

Nataliia Shabranska,

Ph.D., Senior Researcher, Leading Researcher, Department of Modernization of Economic Management Mechanisms and State Research Institute of Informatization and Modeling of the Economy Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine.

b-r Friendship of Peoples, 38, Kyiv, 01103, Ukraine
e-mail: tasha.stanker@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 332.01+711.1

DOI: 10.5281/zenodo.1400810

ГАБРЕЛЬ М.М.,
ЛИСЯК Н.М.,
ХРОМ'ЯК Й.Я.

Соціально-еколого-економічне здоров'я міста: діагностика стану та прогнозування розвитку

Предметом дослідження є обґрунтування основи діагностики стану та прогнозування розвитку здорового міста.

Метою дослідження. Розроблена модель соціальних, екологічних та економічних процесів у містах, визначено методи дослідження та прогнозування його здоров'я на основі аналізу сучасних концепцій.

Методи дослідження. Виділено важливі елементи і чинники, що впливають на міське здоров'я; систематизовано показники його оцінки.

Результати роботи. Визначено актуальність дослідження здоров'я міст як самостійної категорії у нових геополітичних і соціально-економічних умовах для обґрунтування засад нової містобудівної політики та розвитку міст.

Галузь застосування результатів. Сьогодні в урбаністичній науці активно застосовуються категорії та розробляються концепції: сталого розвитку, якості життя, атракційності й конкурентності міст, якості умов проживання, ревіталізації деградованих територій тощо.

Висновки. Запропоновано методи й систему показників для аналізу проблем і діагностування здоров'я міст. Аналіз окремих вимірів і їх взаємодій за відношенням сумісності, узгодженості, конфліктності дозволяє структурувати масиви інформації про стан і динаміку ситуації, оцінити просторову ситуацію в місті, системно діагностувати стан і прогнозувати наслідки для міста.

ГАБРЕЛЬ Н.М.,
ЛИСЯК Н.М.,
ХРОМ'ЯК Й.Я.

Социально-эколого-экономическое здоровье города: диагностика состояния и прогнозирование развития

Предметом исследования является обоснование основы диагностики состояния и прогнозирования развития здорового города.

Целью исследования. Разработана модель социальных, экологических и экономических процессов в городах, определены методы исследования и прогнозирования его здоровья на основе анализа современных концепций.

Методы исследования. Выделены важные элементы и факторы, влияющие на городское здоровье; систематизированы показатели его оценки.

Результаты работы. Определена актуальность исследования здоровья городов как самостоятельной категории в новых геополитических и социально–экономических условиях для обоснования основ новой градостроительной политики и развития городов.

Область применения результатов. Сегодня в урбанистической науке активно применяются категории и разрабатываются концепции: устойчивого развития, качества жизни, аттракционности и конкурентности городов, качества условий проживания, ревитализации деградированных территорий и тому подобное.

Выводы. Предложены методы и систему показателей для анализа проблем и диагностики здоровья городов. Анализ отдельных измерений и их взаимодействий по отношению совместимости, согласованности, конфликтности позволяет структурировать массивы информации о состоянии и динамике ситуации, оценить пространственную ситуацию в городе, системно диагностировать состояние и прогнозировать последствия для города.

GABREL M.M.,
LYSIK N.M.,
KHROMYAK Yu.Ya.

Socio–economic–economic health of the city: diagnostics of the state and forecasting development

The subject of the study is the substantiation of the basis for diagnosing the condition and forecasting the development of a healthy city.

The purpose of the study. The model of social, ecological and economic processes in cities is developed, methods of research and forecasting of its health are determined on the basis of analysis of modern concepts.

Methods of research. The important elements and factors influencing the city health are highlighted; the indicators of its evaluation are systematized.

Results of the work. The relevance of studying the health of cities as an independent category in the new geopolitical and socio–economic conditions for substantiating the foundations of the new urban planning policy and urban development is determined.

Application of results. Today in the field of urban science, categories are actively used and concepts are developed: sustainable development, quality of life, attractiveness and competitiveness of cities, quality of living conditions, revitalization of degraded territories, etc.

Conclusions. The methods and the system of indicators for the analysis of problems and diagnostics of city health are offered. The analysis of individual measurements and their interactions on the basis of compatibility, consistency, conflict allows us to structure the arrays of information about the state and dynamics of the situation, to evaluate the spatial situation in the city, systematically diagnose the state and predict the consequences for the city.

Постановка проблеми. Поняття здоров'я міста як стану міських процесів характеризується множиною кількісних і якісних властивостей, що відображають соціальні, економічні, функціональні процеси та їх взаємодії в просторі міста. Саме в міських процесах приховані чинники, які визначають здоров'я міста, а відповідно, міс-

то слід розглядати як систему–процес (комплекс процесів).

Сьогодні в урбаністичній науці активно застосовуються категорії та розробляються концепції: сталого розвитку, якості життя, аттракційності й конкурентності міст, якості умов проживання, ревіталізації деградованих територій тощо. До-

слідження проблематики міського здоров'я в Україні не ведуться цілісно, хоч опосередковано зосереджені навколо сучасних концепцій: сталого розвитку, трактування міста як ергатичної системи та розумного міста.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Важливе значення відіграють вітчизняні й зарубіжні дослідження:

загальної теорії урбаністики — Ю. Білокінь (2001), М. Габрель (2004; 2016), М. Дьомін (1991; 2005), Є. Ключніченко (1999), І. Смоляр (1989), В. Тімохін (2004), Г. Фільваров (2013), Т. Borys, P. Rogala (2008), S. Gzell (2008), J. Chmielewski (2001), P. Lorens, I. Mironowicz (2013), T. Sumien (1992);

визначення якості життя в містах — Т. Markowski (1999), K. Gawlikowska–Hueckel, S. Uminski (1999), A. Holub (2002), S. Liszewski (2007), Z. Rykiel, K. Zerebecka (2004), Z. Ziobrowski (1992);

атракційності й конкурентності міст — О. Дида, В. Нудельман (2015), А. Плешкановська (2014), W. Bonenberg (2010), S. Kozlowski, A. Wojnarowska (2011), Z. Zuziak (2008);

екологічності — А. Вергунов (1991), В. Гуцуляк (2002), В. Кучерявий (2001), Б. Солуха, Г. Фукс (2004), М. Голубець (2006), О. Яніцький (1987).

Для розкриття суті здорового міста корисною є методологія системного підходу. У більшості урбаністичних концепцій місто розглядається як система–об'єкт. У випадку розгляду міста як системи–процесу дослідники головно акцентують увагу на окремих із них, наприклад, на оцінці екологічних (оцінка впливу об'єктів на навколишнє середовище ОВОС), криміногенних, соціальних, економічних тощо процесів, їх взаємодії з простором. Проте саме у взаємодії процесів зосереджені основні проблеми й резерви, пов'язані зі здоров'ям міста. Методологія системного підходу дозволяє розглянути процеси в місті в усій повноті їх зв'язків і взаємодій, вивчаючи місто як систему, а не як реалізацію окремих функцій.

Метою публікації є обґрунтувати методичні основи діагностики стану та прогнозування розвитку здорового міста.

Завдання:

- уточнити поняття «здоров'я міста»;
- розробити модель процесів у містах та їх пов'язаність зі станом його здоров'я;
- виділити показники, які впливають на міське здоров'я, систематизувати їх і обґрунтувати критерії оцінки;

- обґрунтувати методичні основи аналізу, діагностики стану та прогнозування розвитку здоров'я міста;

- перевірити розроблений підхід для діагностування стану здоров'я вибраного міста.

Виклад основного матеріалу. Вихідними умовами дослідження є твердження:

- здоров'я міста виділяється як фундаментальна категорія соціально–економічної науки та урбаністики і потребує самостійного вивчення;

- основні чинники, які впливають на здоров'я міста, зосереджені в процесах, що відбуваються в містах, а відповідно, доцільно розглядати місто як систему–процес;

- при дослідженні проблем «здоров'я міста» багато задач важко формалізувати, а нематематичні методи зменшують ефективність; виходом є об'єднання логічного і чуттєвого в сприйнятті й оцінці стану систем;

- характеристика міст та оцінка стану їх здоров'я здійснюється на багатокритеріальній основі за узагальненими критеріями в межах однорідних груп характеристик.

І. Категоріально–понятійний апарат та умови формування здорового міста. Багато з понять урбаністики неоднозначні, значною мірою абстрактні й загальні. Такими, зокрема, є поняття якості життя та якості міського простору.

Якість життя визначає пов'язаність між об'єктивними й суб'єктивними складовими життя, характеризується об'єктивними (соціально–економічними) й суб'єктивними показниками — насамперед психологічними (задоволення від життя в спільноті, використання суспільних благ, проведення вільного часу і т.д.).

Якість міського середовища пов'язана передусім із характеристиками просторового впорядкування: сфера послуг, транспорту, інформатизації, технологій, стану зелених територій, історична спадщина, громадські простори, культурні цінності, атракційність і естетика простору.

Здорове місто — це місто з соціально й екологічно безпечними процесами, в яких ефективно використовується потенціал та реалізуються механізми самоорганізації.

Концепція сталого розвитку (sustainable development) трактує «розвиток як забезпечення потреби сьогоденних поколінь без обмежень можливостей у задоволенні потреб майбутніх поколінь і без шкоди для природного довкілля». Сто-

совно міст це здатність містобудівних систем забезпечувати виконання функцій на рівні вимог щодо якості життя, яке задовольняє суспільство, без обмеження можливостей теперішнього і майбутніх поколінь, а також без негативних наслідків для системи та її оточення. Включає середовищні, суспільні й економічні елементи та розглядає їх у єдності й взаємозалежності, передбачає покращення якості життя мешканців з урахуванням культурних, екологічних, суспільних, економічних, політичних та інституційних чинників без шкоди і негативних наслідків для майбутніх поколінь.

Концепція розумного міста (Smart City) розглядає насамперед інформаційний та комунікаційний аспекти. «Розумне місто» більш підготовлене до вирішення проблем і швидше реагує на складні задачі й виклики. Технології, пов'язані з ним, скеровані на управління містом і його транспортною системою, використання енергії, охорону здоров'я, використання води та утилізацію відходів. Проте з'являються загрози ігнорування інших важливих складових розвитку міст, проблеми обробки великих масивів даних, орієнтованість моделі на бізнес і функціональну раціональність.

Ергатичні концепції міста передбачають умовне його наближення до живого організму (системи з поведінкою), тобто місто, яке пристосовується до зміни умов та містить нечіткі характеристики й функції, що погано піддаються формалізації. Такий погляд доцільний, оскільки урбосистеми формуються людьми і для людей. В людині біологічне закладено природою, а соціальне набуває в результаті розвитку.

Порівняння принципів побудови й функціонування біо- й урбосистем виявляє цікаві збіжності й залежності. Біосистеми становлять не сукупність окремих елементів, а їх органічну єдність, тобто кожен виконує власну функцію, при цьому маючи програму цілої організації, а отже, і здатність підстраховувати та навіть переспеціалізуватись. У випадку, коли система досягає «ідеальної функціональної чистоти», розпочинається її деградація й руйнування. Окрім того, для біосистем характерна циклічність у розвитку: зародження – зрілість – старіння – смерть, що проявляється в часі. Міським системам притаманна просторово–часова циклічність, коли зародження й розвиток відбуваються не лише в часі, а й територіально. Для ергатичних систем важливий період оптимуму функціонування (найпродуктив-

ніші періоди для певних функцій). Якщо ж для живих організмів оптимальним є конкретний вік, то для міських – характеристики: кількості населення, розміру, структури території, функцій тощо.

Методологія системного підходу служить основою дослідження здоров'я міст, їх просторової організації та розвитку. Містобудівні системи віднесені нами до класу ергатичних систем, характерними ознаками яких є наявність інтелектуальної складової, велика складність і динамізм. Складність міст обумовлює необхідність урахування їх соціальних, економічних, технологічних, екологічних, естетичних, історичних та інших характеристик, взаємодій і зв'язків. Для всебічного їх дослідження слід оперувати великими масивами різноманітної інформації. Важливим є також широке залучення методів багатокритеріальної оцінки властивостей систем і методів суміжних наук.

Таким чином, уточнення понять та стислий аналіз сучасних концепцій, які мають відношення до порушеної проблеми, дозволяють стверджувати, що основні чинники, які формують і впливають на здоров'я міста, зосереджені в процесах життя й діяльності міських систем.

II. Структура процесів у містах. Важливою умовою для осмислення здоров'я міста є виділення та класифікація процесів у містах. Інтегральним критерієм стану міста нами визначено соціально–еколого–економічну ефективність життя і діяльності. Цим критерієм можна характеризувати й оцінювати різні системи та процеси в містах, у т.ч. здоров'я міста.

1. Соціальні процеси. Головною складовою творення й функціонування міст є людина. Можна виділити різні аспекти цього виміру міського простору – місцеві жителі, приїжджі, інвестори та особи, що приймають містобудівні рішення, а також система цінностей, рівень освіти, характеристики сімей, матеріальний стан мешканців та ін. У нашій задачі вимір «людина» розглядається як спільнота, для якої твориться середовище життєдіяльності. Відповідно, соціальні процеси у містах можуть поділятися залежно від рівня ієрархії, вікових груп, національних і політичних характеристик. У містах реалізуються процеси, що забезпечують комфорт проживання, безпеку людей, духовні й культурні запити, фізіологічні потреби, соціальні комунікації тощо.

2. Зовнішні умови та процеси. На стан міст визначально впливають політико–правові умови,

багато з яких є результатом зовнішніх процесів і явищ. Такими умовами є: політика державної та регіональної влад щодо розвитку території, вибору пріоритетних напрямів діяльності, створення правових умов розвитку міст. Доцільно виділити також умови розміщення міста, наявні ресурси (природні, фінансові), нормативні вимоги й обмеження, умови інвестування, у т.ч. в екологічні процеси.

3. *Екологічні процеси* безпосередньо пов'язані зі шкідливими наслідками життєдіяльності, зі споживанням ресурсів, у т.ч. непоновлюваних, а також з інженерною інфраструктурою (очистка побутових відходів, стоків, електричні мережі). Якщо система неефективно використовує ресурси, вона не може вважатись здоровою.

4. *Економічні процеси* традиційно пов'язані з функціями систем, які розділяються на зовнішні, внутрішні та функції узгодження. Щодо міст слід підкреслити, що їх зовнішні функції пов'язані передусім із місцем у надсистемі. Внутрішня складова міської функції зумовлена потребами людей, охоплює стан місцевої галузі міста, ринок нерухомості тощо. Функції узгодження (управління, координації) пов'язані з послугами та будівництвом у місті (житлового, громадського, об'єктів соціальної й інженерної інфраструктури). Таким чином, економічні процеси пов'язані з діяльністю людини і спрямовані на створення матеріальних цінностей, можуть бути поділені на виробничі, процеси в обслуговуючій сфері, транспорті.

5. *Територіальні процеси* — це насамперед характеристики розпланування, розташування, структури та розміру територій (конфігурація, масштаб, структура). Процеси, пов'язані з цим виміром міста, характеризуються розбудовою інженерної й транспортної інфраструктур, змінами розмірів і структури розпланування.

6. *Історичні процеси* охоплюють минуле, сучасність і перспективи міста, включають вікові характеристики наявних об'єктів, часові характеристики об'єктів, що проектується. Більшість міст України історичні, що створює певні проблемні ситуації та процеси, пов'язані з історичним середовищем, — модернізацією, реконструкцією (ревіталізацією) історичних територій. Сучасність у часовому вимірі визначається також часовими характеристиками проєктованих об'єктів і тривалістю реалізації проєктів.

Таким чином, трактуючи здоров'я міста як ефективні процеси в ньому, зробимо класифіка-

цію загальноміських процесів за: 1) ієрархією (загальноміські процеси — технологічні комплекси — технології — операції — дії — обміни); 2) впливом на здоров'я — негативні чи позитивні результати, або які є нейтральними у впливі на здоров'я міста; 3) динамікою — процеси протікають у часі (низька, середня, висока динаміки). Групування процесів зроблено для того, щоб при виникненні несприятливих відхилень була можливість запобігання їм на відповідних рівнях та в межах певних типів.

III. Показники здорового міста. Обґрунтування показників для аналізу й оцінки стану здоров'я міста здійснено за двома підходами: вибір із системи показників уже існуючих, обґрунтованих у різних наукових концепціях; обґрунтування показників з використанням моделі людина — функції — умови — геометрія — час.

Здорове місто тісно пов'язане з концепцією сталого розвитку. Європейська комісія (2001 р.) запропонувала такі показники сталого розвитку міст:

- 1) задоволення мешканців від життя в спільноті;
- 2) участь міста в глобальних змінах клімату;
- 3) міська мобільність і громадський транспорт;
- 4) доступність послуг і громадського простору;
- 5) якість локального повітря;
- 6) доступність до освітніх закладів;
- 7) якість управління локальної влади і локального бізнесу;
- 8) шумове забруднення;
- 9) ефективне господарювання територіями;
- 10) продукти, що просувають на ринок сталий розвиток;
- 11) споживання непоновлюваних ресурсів та відновлюваної енергії.

В іншому європейському документі (1999) запропоновано 15 показників сталого розвитку міст, які розділені в три групи:

- 1) глобальне середовище (глобальний клімат; закислення ґрунтів; токсичність екосистеми; стан води; споживання енергії);
- 2) локальна якість життя (якість повітря; локальні зміни середовища; управління відходами; міська мобільність);
- 3) інші показники (суспільна справедливість; житлові умови; громадська безпека; економічний розвиток; якість громадського простору та озеленення; залучення мешканців до міських процесів).

У Канаді, США, Австралії особливе значення надається зв'язку способу загосподарювання середовища і його якості. Підкреслює-

ся зв'язок між організацією міського простору та здоров'ям і самопочуттям мешканців. Це виводиться з твердження, що міське середовище впливає на людські емоції, думки, формування суспільної свідомості. Підкреслюється роль культурної спадщини у сталому розвитку міст. У Німеччині виділяються дві групи показників сталого розвитку: 1) діяльність людей — суспільна, політична, культурна, економічна активність; 2) середовищний вимір, що відображає зв'язки між людською активністю й середовищем. В Англії практикується більша націленість на людину в проблематиці сталого розвитку міст. Особлива увага приділяється суспільній безпеці та задоволенню від праці, культури, естетики простору. N. Rosales (2010) виділяє п'ять головних атрибутів сталого розвитку міста: безпечне; здорове; атракційне візуально й культурно; ефективне і функціональне; соціальної рівності.

В Україні з 2007 р. складається власний «Рейтинг найкращих міст України», який проводять журналісти журналу «Фокус» та до якого входять 55 міст України. Основними критеріями для оцінювання міст є: економічне становище, рівень криміногенної безпеки, рівень розвитку інфраструктури, якість комунальних послуг, стан екологічного середовища, рівень мобільності населення, міжнародні транспортні сполучення.

Відповідно до означених атрибутів доцільно сформулювати певні вимоги до показників здоров'я міста. Показники здоров'я міста мають включати вплив міста на середовище в глобальному масштабі, а також пов'язання реакцій людини на впливи оточення — фізичних, суспільних і духовних аспектів, що впливають на здоров'я. Здоров'я міста означає також доступ до діяльності, що забезпечує суспільну інтеграцію й узгоджені пов'язання між розвитком і середовищем. Ці показники відносяться до якості проживання в міському середовищі, міського метаболізму (реакції на зміни в елементах міського середовища), а також узгодженості з положеннями сталого розвитку конкретного міста.

Використовуючи обґрунтовану модель п'ятивимірного простору (Габрель, 2004), сформулюємо показники здорового міста. Традиційно показники поділяються на середовищні, економічні й соціальні (людина — середовище — діяльність). Інколи пропонуються інституційні показники, але найчастіше їх включають у групу соціальних. Мо-

дель п'ятивимірного містобудівного простору (людина — функції — умови — геометрія — час) найповніше характеризує міський простір, дозволяє обґрунтувати систему показників не лише в межах окремих вимірів, а й їх дво-, три-, чотири- та п'ятивимірних поєднань; дає можливість визначити всю множину характеристик здоров'я міста.

Кожна з перелічених складових містить певну множину кількісних і якісних характеристик. У цих координатах формуються показники здоров'я міста:

- 1) соціально–політичний стан міста;
- 2) економічна активність мешканців;
- 3) якість міського середовища для проживання;
- 4) стан ринку нерухомості;
- 5) упорядкованість простору міста;
- 6) ефективність використання ресурсів;
- 7) якість інвестиції в місто відповідно до соціальних, екологічних та економічних ефектів;
- 8) відношення до спеціальних соціальних груп (неповносправні, довготривалі безробітні, безхатченки, самотні старіючі особи, багатодітні сім'ї, мігранти та інші категорії, визначені за критеріями прибутків, віку, цивільного стану, стану здоров'я, походження тощо);
- 9) стан і темпи розбудови соціальної й інженерної інфраструктур;
- 10) просторово–композиційні ефекти нового будівництва в просторі міста;
- 11) збереження, використання та охорона історичного середовища.

IV. Аналіз здоров'я міста Львова. Використовуючи обґрунтовані показники, наведемо їх значення та здійснимо аналіз проблем зі здоров'ям Львова.

1) Соціально–політичний стан міста Львова обумовлений процесами і соціально–політичними й економічними умовами, які склалися в державі (військовий конфлікт на Сході країни, нерозв'язаність структурних проблем української економіки, перехід до системи децентралізованого управління). На тлі означених процесів спостерігаємо зниження усіх макроекономічних показників, що виступають індикаторами поточної соціальної ситуації. Зростання ВВП склало 2% і не характеризує динаміку зростання економіки. Цей показник повинен бути значно вищим, щоб компенсувати падіння, яке відбулося в 2014–2015 рр. Рівень ВВП на одну особу в 2017–му склав 2641,4 дол. США; рівень інфляції в 2016–му — 12,4%, 2017 р. — 13,7%. Соціальні стан–

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

дарті (зарплати, пенсії) зростають, проте надто повільними темпами.

Проблеми міста головно збігаються з загальноукраїнськими: зниження зайнятості працездатного населення, падіння рівня життя, поступовий занепад соціальної інфраструктури, відсутність робочих місць, зниження рівня особистої безпеки створюють підґрунтя для невдоволення, розчарування і суспільних напруг. Разом із тим місто Львів як найбільше на теренах західних областей України має свої переваги:

- умови розміщення в системі розселення й основних транспортних комунікацій, а також природного оточення є важливими стосовно перспектив розвитку і безпеки. Наприклад, у сьогоднішніх умовах конфлікту на сході України значна частина заможних людей розглядає «безпечні» регіони й міста як привабливі для інвестування в будівництво та придбання нерухомості;

- зростання індексу соціально–політичного стану міста. В останні десятиліття, а особливо після проведення у Львові Євро–2012, розвинулись функції, які підвищують цей індекс (розбудовано міжнародний аеропорт; закладено й успішно функціонують 18 консульств різних країн; зросла туристична атрактивність міста);

- близькість до кордону, високий потенціал Львівської області у розвитку санаторно–курортних і рекреаційних послуг.

2) Економічна активність мешканців. Кількість працівників Львова, за даними Головного управління статистики у Львівській області, які зайняті в усіх сферах економічної діяльності, за станом на 01.01.2017 р. склала 232,0 тис. осіб (38% населення міста). Структура зайнятості характеризується зменшенням частки зайнятих у суспільному виробництві, що обумовлено економічними й демографічними (старінням населення) чинниками. Нестабільність політичної ситуації в державі завдала значного удару основам підприємливості, спостерігається значне зниження кількості малих підприємств та зменшення числа зайнятих на них. Наявний трудовий потенціал головно формують незайняте населення працездатного віку й безробітні.

3) Якість міського середовища для проживання оцінімо об'єктивними показниками, що трактують його як систему умов життєдіяльності людини: стан природного й культурного середовища; рівень матеріальних умов життя, суспільні умови, а також

характеристиками якості життя: рівень матеріальних умов; стан власного здоров'я, стан природного і культурного середовища; суспільні умови, рівень безпеки (екологічна, криміногенна та ін.).

Матеріальний стан є однією з найгостріших проблем серед усіх складових якості життя мешканців міста. На це вказують статистичні дані й соціологічні дослідження. Середньомісячна заробітна плата у м. Львові 2016 року склала 5028 грн, 2017–го – 6836 грн; середній розмір призначеної місячної пенсії у 2017 р. – 2240 грн. Незважаючи на підвищення середнього рівня заробітної плати, існує значне відхилення між рівнем реальної заробітної плати і рівнем інфляції. У структурі витрат вагомою залишається частка витрат на харчування і комунальні послуги – понад 50% (Головне управління статистики у Львівській області, 2017).

Стан навколишнього природного середовища міста. Основними видами забруднення середовища є:

- викиди в атмосферне повітря від автомобільного транспорту, рівень якого за останні 20 років зріс у 5 разів. Ситуацію ускладнюють компактність і висока щільність забудови міста, рівень розвитку і пропускну здатність вуличної мережі, невирішеність питань об'їздів, паркувань і обмеження в'їзду в центральну частину, низький рівень функціонування громадського електро–транспорту. Найбільш загазованою вважається центральна частина міста і зони навколо транспортних вузлів;

- шум, спричинений високою інтенсивністю руху автомобільного й залізничного транспорту, аеропорт;

- побутові відходи; питання, пов'язані з санітарною очисткою, належать до найгостріших через невирішеність проблеми з закриттям існуючого сміттєзвалища (стало активним джерелом забруднення навколишнього середовища), будівництва сміттепереробного заводу. Ситуація викликає протести не лише мешканців навколишніх сіл, які вимагають закриття сміттєзвалища та оголошення цієї території зоною надзвичайної екологічної ситуації, а й населення інших областей, які забруднюють львівським сміттям.

Стан здоров'я мешканців, за даними міськздороввідділу, характеризується незначними відхиленнями від середніх показників по захворюваності органів дихання і травлення. Фактичний

матеріал щодо стану навколишнього середовища дозволяє пов'язати його із забрудненням повітряного басейну, питної води і харчових продуктів внаслідок забруднення сільськогосподарських земель приміської зони (Кучерявий, 2001). В центральній частині міста констатують підвищену захворюваність нервовими й серцево-судинними хворобами, причинами чого визнано надмірний шум і високу щільність розселення, що породжує стреси.

Експертні дослідження, зокрема проведені Львівським медичним університетом (2018), вказують, що жителів Львівщини, які визнають здоров'я найбільшою цінністю у житті, найгостріше турбує проблема «доступності» медичних послуг, зокрема рівень цін на медикаменти, надмір висока вартість послуг лікування, рівень забезпечення безкоштовними ліками.

Рівень криміногенної безпеки. Статистичні дані фіксують різке збільшення рівня злочинності у місті: з 2015 р. коефіцієнт злочинності зріс у 2 рази порівняно з попередніми роками.

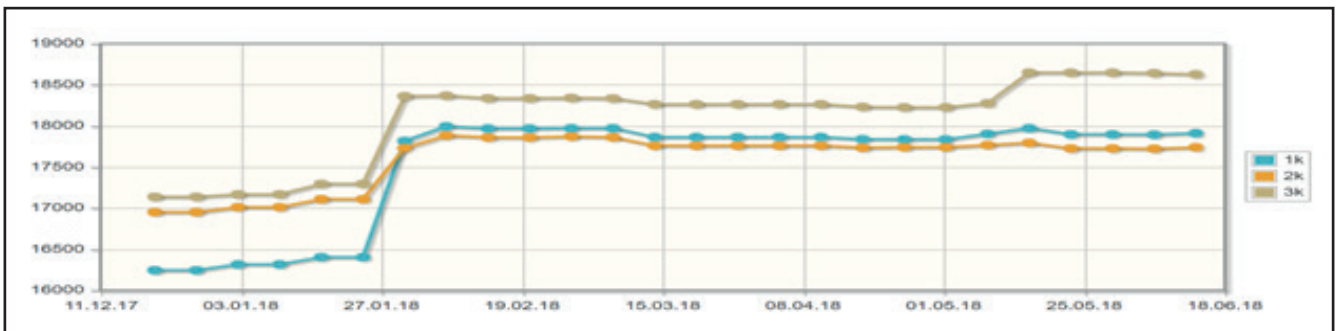
Характеризуючи якість життя у місті, відзначимо, що відносини між характеристиками різняться — один і той самий матеріальний стан для однієї людини може викликати задоволення, а для іншої бути незадовільним. Для хворої людини

найважливішим показником якості життя є стан її власного здоров'я. Для людей з різним рівнем культури неоднакове значення має стан природного й культурного середовищ. Отже, якість життя людини слід сприймати з позицій власної перспективи, суб'єктивності оцінки ситуації, а почуття комфорту — дискомфорту залежить від структури потреб, індивідуальної системи цінностей та розуміння сенсу життя.

4) Стан ринку нерухомості. За ціновими показниками і рівнем дохідності нерухомості м. Львів посідає друге місце в Україні. На первинному ринку збільшилась пропозиція житла й комерційної нерухомості. Середня вартість житла на первинному ринку у м.Львові складає 175000 грн/м.кв., комерційної нерухомості — 15000–20000 грн/м.кв. (рис.1). Споруджується житло двох типів: багатоповерхові житлові комплекси й котеджні містечка — співвідношення, відповідно, 80% і 20%.

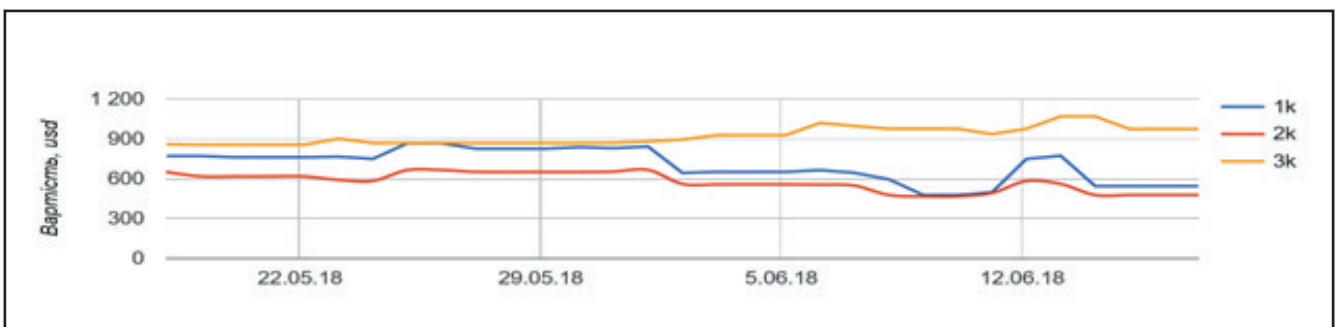
На вторинному ринку незначне зниження попиту і цін на житло. Вартість житла складає в середньому 15750–18000 грн/м.кв. (рис. 2).

Вартість землі коливається в межах від 15 до 50 тис. дол. за сотку. На рівень цін впливають: наближеність до рекреаційних територій, наявність інфраструктури, транспортної розв'язки. Доцільно також розмежувати ділянки, придатні під забудову

Рисунок 1. Динаміка цін на житло на первинному ринку в м.Львові

Джерело: <https://zabudovnyk.com.ua>

Рисунок 2. Динаміка цін на житло на вторинному ринку в м.Львові

Джерело: <https://zabudovnyk.com.ua>

індивідуальну житлову (особняки) і багатоповерхову (багатоквартирні житлові будинки). Для перших ціни коливаються в межах 15–30 тис. дол. за сотку, в другому — від 30–ти і вище.

На подальший розвиток ринку нерухомості впливатиме рівень інвестиційної привабливості міста, рівень доходів населення та особливості просторової ситуації, зокрема обмеженість територіальних ресурсів внаслідок міста.

5) Упорядкованість простору міста. Простір Львова характеризується надкомпактністю. Територія міста має радіально–кільцеву структуру, відповідно до якої сформована й вулично–транспортна мережа (найкоротші маршрути, які з'єднують більшість масивів міста, проходять через його центр). Щільність населення в межах Львова становить 4500 чол./км² території і є однією з найвищих серед великих міст України. Характеристику простору міста здійснимо у напрямку «центр – периферія».

а) Центр міста займає площу 1811,76 га (10% території міста). Частка забудованих земель — 97%. Характеризується найвищою щільністю забудови, майже повною відсутністю територіальних резервів. Тут сконцентровано 60% кредитно–фінансових установ, 40% установ державної влади, 30% готелів, 80% закладів освіти, науки і культури, 45% закладів торгівлі й громадського харчування. Історична частина міста площею 140,0 га належить до культурної спадщини ЮНЕСКО, тут налічується 1276 пам'яток архітектури, у т.ч. 216 пам'яток загальнодержавного значення.

б) Середина — зона розміщення різноманітних форм забудови, характеризується середньою щільністю забудови; значна частина зони зайнята промисловими й комунально–складськими територіями, розвинутими головню у міжвоєнний період та в перші роки радянського періоду.

в) Периферія — територія на стику міста з приміськими формами забудови; характеризується високою щільністю забудови нових житлових районів, наявністю значної кількості вільних від забудови ділянок. Є територією для розміщення функцій, які потребують великих площ: промислової, транспортної, логістичної.

Окремо виділимо рекреаційні зони (парки, сквери, лісопарки та лісосмуги), які відіграють домінуюче значення у формуванні здорового міста. У Львові приблизно 30 основних рекреаційно–паркових зон. Цей простір переважно в

занедбаному стані. Упродовж останніх 20–ти років роботи з благоустрою ведуться епізодично й фрагментарно, фактично не оновлюються зелені насадження, середовище парків і скверів візуально «засмічено» клаптиковими замощеннями, на недостатньо фаховому рівні виконані й розташовані рекламні щити, художньо не узгоджені за масштабом, кольором, матеріалом, стилістикою, малими архітектурними формами і міським устаткуванням. Назріла гостра потреба в діях з формування і розвитку взаємопов'язаної системи впорядкування зелених просторів міста на основі комплексного підходу до їх облаштування й упорядкування. Озеленення стало першою жертвою на шляху розширення міської забудови, про що свідчать приклади Львова, де, незважаючи на громадські протести, вирубується зелені смуги для капітального будівництва.

Аналіз показав, що за наявності значних територій для розширення рекреаційно–паркових просторів фактично погіршилися умови для масового відпочинку населення в лісопарковій зоні Львова. Найцінніші природні компоненти місцевості стали основними об'єктами масової неорганізованої рекреації, мають виражені ознаки деградації природного ландшафту. Намітилися й інші негативні тенденції в освоєнні й використанні мешканцями озелених територій: захоплення ландшафтно–цінних ділянок під самовільне будівництво, спорудження гаражів і автомобільних стоянок, перетворення тальвегів у сміттєзвалища, облаштування на важливих візуальних зв'язках природного довкілля маловиразних архітектурних об'єктів.

6) Ефективність використання ресурсів. Місто не має достатніх внутрішніх ресурсів для соціально–економічного розвитку, інфраструктури, розвантаження центральної частини від транспорту. Наявні внутрісистемні ресурси для розвитку функцій міста як центру міжнародних зв'язків.

Територіальні ресурси обмежені. Загальна площа земель міста Львова становить 17101 га, у т.ч. 66% території міста складають забудовані землі, 20% займають ліси, 11% — інше. Проблема використання земельних ресурсів міста сьогодні постала надзвичайно гостро. Відсутність відповідальності за їх використання призвела до незбалансованості існуючої земельної структури міста з потребами функцій. У місті брак територій для його ефективного функціонуван-

ня, зокрема недостатню кількість територій міста займає транспортна функція, має місце дефіцит територій для розміщення міських об'єктів. Одночасно окремі промислові й спеціальні підприємства мають надлишкові території, які використовуються малоефективно. Співвідношення між сформованими ландшафтами міста змінюється на користь торгово-розважальних, житлових і транспортних функцій (при зменшенні промислових) та рекреаційно-паркових територій. Місто функціонує в умовах ринкової економіки, що не могло бути враховане діючим генпланом (2008). Зростає функціональна різноманітність і невпорядкованість міського простору.

Брак територіальних ресурсів всередині міста та надкомпактність Львова обумовлюють вимогу принципового перегляду відносин міста з приміськими територіальними громадами. Регулювання таких відносин має відбуватись на засадах рівноправності й взаємної вигоди.

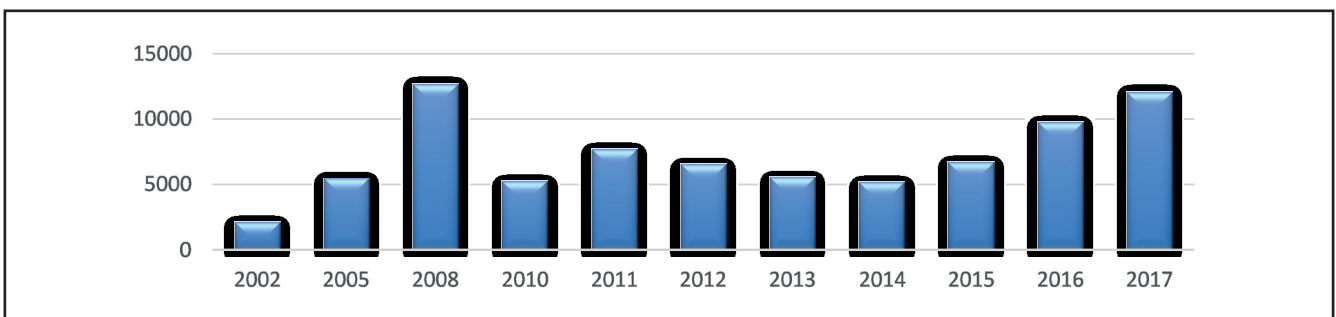
7) Якість інвестиції в місто відповідно до соціальних, екологічних та економічних ефектів. Динаміка інвестування економіки Львова впродовж 2005–2017 рр. характеризується нарощуванням обсягів інвестицій з 2005-го та зниженням темпів зростання у 2010–2014 рр. (рис.

3). У 2008 р. підвищення надходжень інвестицій зумовлено підготовкою Львова до чемпіонату з футболу Євро-2012: в економіку міста тоді спрямовано 10,5 млрд грн, з яких 77% (8,1 млрд грн) — державні кошти, 2,0% (0,28 млрд грн) — місцевий бюджет, 21% (2,2 млрд грн) — кошти інвесторів. У 2015–2017 рр. рівень капітальних інвестицій підвищується, що пов'язано з активізацією житлового будівництва у місті.

Основними джерелами інвестицій є власні кошти підприємств, кошти населення та кредити банків, частка яких у загальній структурі інвестицій становила 80% (рис. 4).

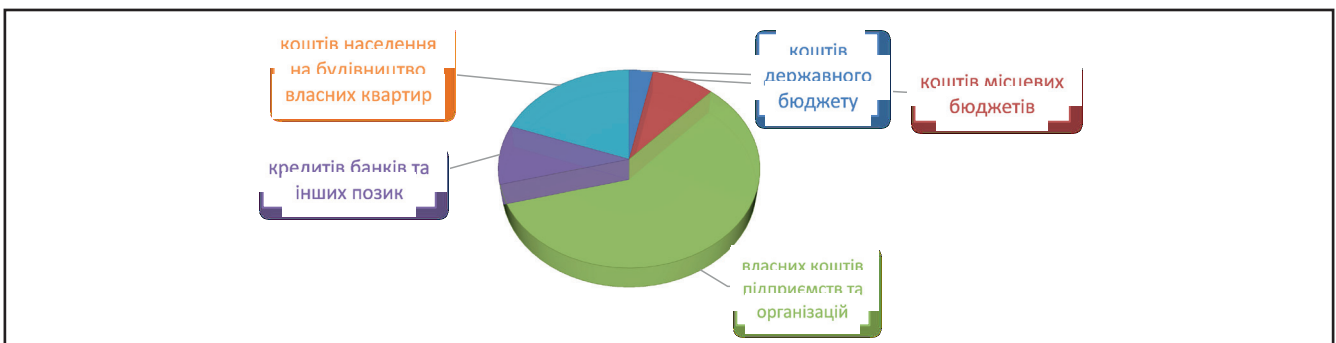
Стосовно соціальних ефектів виділимо основні типи об'єктів інвестування та їх просторову локалізацію в місті. Йдеться про: нові центри торгівлі й послуг; об'єкти, побудовані в рамках підготовки міста Львова до Євро-2012; житлове будівництво.

Нові центри торгівлі, розваг та послуг у Львові, активне будівництво яких почалося після 2000 р.: з'явилися нові торгово-виробничі комплекси («Південний», ряд супермаркетів «Арсен», «ВАН», «Метро», «Епіцентр»); розважальні комплекси з новим набором функцій (King Cross Leopoldis, «Форум», Viktoria Gardens). Вони зайняли важливе місце у міському середовищі, стали

Рисунок 3. Динаміка капітальних інвестицій в економіку м. Львова за період 2002–2017 рр.

Джерело: Головне управління статистики у Львівській області

Рисунок 4. Структура інвестицій за джерелами фінансування, що надійшли в економіку м. Львова 2016 р.

Джерело: Головне управління статистики у Львівській області

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

центрами локалізації не лише торгівлі і послуг, а й нових стилів життя і соціальних відмінностей; це зручне, безпечне і цікаве середовище для проведення дозвілля мешканців міста.

Об'єкти, побудовані в рамках підготовки Львова до чемпіонату з футболу. Інвестиції спрямовані у розбудову інфраструктури міста: побудовано аеропорт, проведено реконструкцію і ремонт комунальних доріг та доріг загального користування, збудовано новий стадіон, розширено готельну інфраструктуру. Проект став унікальною можливістю для Львова розв'язати деякі соціально–економічні проблеми, у т.ч. у сфері транспортної і технічної інфраструктур, проте не врахував уже апробованих цікавих і корисних для міста рішень. Було вибрано підхід на задоволення вимог УЄФА і забезпечення потреб гостей і туристів чемпіонату, але не зорієнтовано на внутрішні проблеми Львова.

Житлове будівництво набуло особливої динаміки протягом 2015–2018 рр. і сьогодні Львів займає друге місце в Україні за обсягами спорудження житла (після м.Києва). Слід відзначити збільшення пропозицій на ринку житла в місті (рис. 5) та покращення загального показника забезпеченості житлом, який за станом на 01.01.2018 р. склав 20,6 кв.м./люд. (2008–го – 17,8 кв.м./люд).

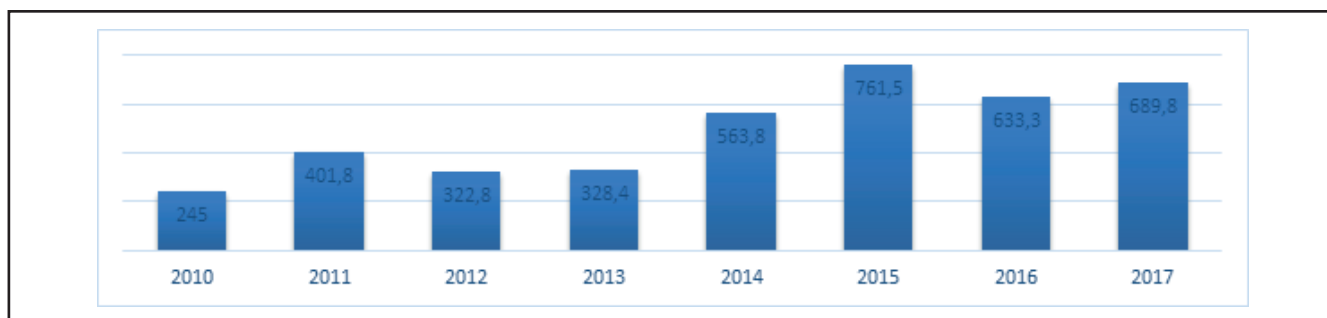
Проблемними залишаються «доступність» житла і низький рівень участі держави у соціальних програмах. Ринок житла зорієнтований на ту частину населення, яка власноруч спроможна вирішити свої житлові потреби. Для порівняння, для розвинених країн Західної Європи (а також США і Канади) нормально вважається ситуація, коли вартість житла дорівнює дво– або трирічному сукупному валовому доходу сім'ї. Якщо остання орендує житло або виплачує за нього іпотечний кредит, щомісячні витрати на такі ці-

лі не повинні перевищувати 20–30% місячного доходу. Соціальна ефективність державних програм щодо забезпечення житлом окремих категорій населення, затверджених урядом у різні періоди, є низькою із–за високої вартості житла та недостатнього обсягу коштів, що виділяються на фінансування. Аналіз показав, що серед усіх соціальних програм найбільш «лояльною» щодо кредитування виявилася «Програма молодіжного кредитування», проте зменшилися темпи її фінансування з державного і місцевого бюджетів.

Приміське житлове будівництво, пов'язане з переміщенням населення міста в передмістя на постійне місце проживання, є позитивним явищем і частково вирішувало проблему покращення житлових умов населення міста. Проте відсутність цілісної планувальної концепції приміських територій і схеми організації процесу урбанізації створила проблеми для подальшого розвитку міста, ускладнила відносини з приміськими територіями. Спостерігається наростаючий конфлікт між урбанізаційними процесами, що відбуваються в просторі прилеглих до міста територій, і майбутніми потребами самого міста. Ці території місто розглядає з позицій вирішення власних проблем та як можливість покращення інфраструктурного облаштування.

Екологічні ефекти інвестицій. Оцінка обсягів і просторової локалізації інвестицій вказує на ряд проблем, серед яких:

- транспортна, що проявляється у перевантаженні транспортної мережі через щільну забудову й невідповідність історично сформованої вуличної мережі новим транспортним навантаженням;
- збереження історичного середовища, де великий старий житловий фонд вимагає не тільки збереження, а й модернізації для поліпшення побутових зручностей;

Рисунок 5. Динаміка прийняття в експлуатацію житла (кв.м загальної площі) у розрахунку на 1000 осіб

Джерело: Головне управління статистики у Львівській області

– посилення антропогенного тиску на природні комплекси території міста і збільшення ущільнення його забудови. Нове житлове будівництво ведеться в межах міста на інфраструктурно обласшованих ділянках.

7) Відношення до спеціальних соціальних груп (неповносправні, довготривалі безробітні, безхатченки, самотні старіючі особи, багатодітні сім'ї, мігранти та інші категорії, визначені за критеріями прибутків, віку, цивільного стану, стану здоров'я, походження тощо). Дані категорії мешканців мають більшу за інших ймовірність зазнати соціальних збитків від дії економічних, екологічних, техногенних та інших чинників сучасного життя, є найуразливішою соціальною групою, що потребує підвищеної уваги з боку суспільства та держави. На рівні держави визначено форми і заходи соціального захисту даних категорій: для працездатного населення – створення належних умов праці і робочих місць; для пенсіонерів та інвалідів – соціально гарантований рівень життя та підтримка держави; для деяких особливо вразливих верств населення – розробка і впровадження спеціальних програм соціальної підтримки, соціальні нормативи (мінімальний рівень заробітної плати, соціальної допомоги, прожиткового мінімуму). Гострою є проблема працевлаштування людей з фізичними вадами.

Окрема група – ветерани АТО, військовослужбовці, переселенці з окупованих територій. Кількість ветеранів АТО, військовослужбовців становить приблизно 335 тис. осіб, з яких близько 80% – військовослужбовці Збройних сил України. Державна політика соціальної підтримки ветеранів АТО передбачає грошове, продовольче, речове, житлове тощо забезпечення (перелік визначено Законом України за рахунок коштів Державного бюджету України на відповідний рік).

Переселенці з окупованих територій. Згідно з інформацією Мінсоцполітики, за станом на 19.01.2017 р. підрозділами соцзахисту населення обласних та Київської міської держадміністрацій взято на облік 1 млн 648 тис. 852 переселенців, або 1 млн 327 тис. 687 сімей з Донбасу та Криму. Найбільше внутрішніх мігрантів осіло в Донецькій області – 551 тис. 458 осіб, та на Луганщині – 293 тис. 542 особи; Київ (163 тис. 132 особи), Харківська область (126 тис. 536 осіб), Львівська область – 1 1768 осіб [43а].

8) Стан і темпи розбудови соціальної й інженерної інфраструктури. Існуюча система обслуговуван-

ня характеризується контрастними диспропорціями: показники об'єктів торгівлі й громадського харчування істотно перевищують потребу згідно з ДБН 360–92** всіх інших, особливо охорони здоров'я, культури і спорту, на рівні 40–60% нормативного забезпечення. Характерною є нерівномірність розбудови соціальної й інженерної інфраструктур міста. При незначному збільшенні місткості шкіл і поліклінік спостерігається різке зростання закладів торгівлі, громадського харчування, готелів – комерційно привабливих сфер, і суттєве зменшення місткості дитячих дошкільних установ, будинків культури, санаторіїв, спортивних споруд. Така ситуація обумовлена насамперед негативними демографічними процесами: зменшення народжуваності, скорочення кількості дітей молодшої вікової групи, нерентабельність функціонування інших об'єктів, внаслідок чого здійснюється масова передача їх приміщень в оренду або викуп сторонніми комерційними структурами. У підсумку майже по всіх видах обслуговування забезпеченість нижче нормативної.

У технічній інфраструктурі, яка є однією з найскладніших сфер комунального господарства міста, більшість мереж вичерпала свій нормативний термін експлуатації, перебуває в незадовільному стані. В умовах інтенсивної забудови в місті, зокрема великих житлових будинків, гостро постає питання відповідності між існуючими потужностями інженерних систем і потребами нового будівництва. Враховуючи факт, що проблема технічної інфраструктури вирішувалась екстенсивним шляхом – зростало місто і паралельно, але з великим відставанням від потреб, будували технічні мережі, необхідного розширення і збільшення інфраструктурних мереж не відбулося. Сьогодні питання про те, що технічну інфраструктуру необхідно удосконалювати інтенсивним шляхом на засадах впровадження передових технологій виробництва і досягнень науково-технічного прогресу, які б забезпечили економію, якість, зростаючі потреби міста у ресурсах, особливо актуальне.

Транспортна інфраструктура: зручне транспортне сполучення, наявність автомобільної, залізничної та авіаційної інфраструктури, що забезпечує високий рівень зовнішніх і міжнародних сполучень, особливо актуальні на фоні введення безвізового режиму в Україні. Через місто проходять 7 міжнародних трас, із залізничного вокзалу відправляються поїзди у 36 пунктів призна-

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

чення. За кількістю авіаційних сполучень Львів займає друге місце після Києва.

Разом із тим відмова в пострадянській період від розвитку громадського транспорту високої пропускної здатності обернулася величезними втратами для Львова. Вулична мережа міста відображає планувальні характеристики й обумовлена історично. Її недоліки обумовлені як радянським минулим, так і діями останніх років. Зростаючі транспортні потоки, що направляються в місто, переважantlyюють вулиці, особливо в північній частині, через відсутність північної ділянки об'їзної дороги. Найбільші навантаження припадають на вулиці центральної частини міста. Щільна історична забудова не дозволяє здійснювати радикальні зміни, проте перехід на систему одностороннього руху й локальні зміни вуличної мережі (зокрема за оперним театром, на проспекті Чорновола) не лише вдосконалюють транспортний рух, а й покращують естетичні характеристики комунікаційного простору цієї частини міста.

9) Просторово–композиційні ефекти нового будівництва в просторі міста характеризуються відповідними ознаками (рис. 6):

– нові центри торгівлі, розваг та послуг (рис. 6, а) у Львові стали важливою складовою міського середовища, є багатофункціональними, загальна площа часто перевищує 0,25 га. Такі об'єкти потребують великих площ, зокрема для облаштування автомобільних стоянок, зорієнтовані на масового споживача з власним автомобілем, для якого фактор віддаленості не є домінуючим. Існує об'єктивна тенденція локалізації торгових функцій

у периферійній частині міста. Роботи активізувалися в південній частині міста у зв'язку з будівництвом тут нового стадіону та розбудови аеропорту до Євро–2012, а також з розширенням відповідної транспортної інфраструктури. Ця частина території має потенціал для створення нових центрів: спорт, бізнес, торгівля, освіта, розваги;

– поглиблення суспільної фрагментації простору, зокрема житла (рис. 6, б). Підтверджується це сусідством у різних частинах міста зон «оазис багатства» та «анклавів бід». Їх виникнення обумовлене попередніми фазами розвитку. «Анклави бід» репрезентують старі будинки у зовнішніх до залізничної частини міста (зокрема райони Підзамче), які виникли на зламі XIX–XX ст. «Оазис багатства» виникали ще в дорадянську епоху, отримують свій розвиток у соціалістичний і постсоціалістичний періоди. З міжвоєнного часу виникали і зберегли до сьогодні свій високий соціальний статус райони вул. Ген. Чупринки та Личаківської у Львові;

– поглиблення соціальних контрастів, що пов'язується з точковою локалізацією нових житлових апартаментів у старій частині міста та в найатракційніших у містобудівному й ландшафтному відношенні місцях;

– посилення просторового хаосу міста, де в останні десятиліття відбувається змішування стилів, а проєктанти змагаються з використанням нових, інколи абсурдальних архітектурних форм. Просторовий безлад комунікаційного середовища вносить і нове житлове будівництво у Львові, де між старі будинки вставляють немасштабні «пломби» незвичних форм і деталей.

а) Нові центри торгівлі, розваг

б) Житлова забудова

Рисунок 6. Приклади нового будівництва у просторі м. Львова

Очевидно, що така архітектура може бути вартісною, але в іншому сусідстві й у інакшому місці;

- активна розбудова системи автозаправних станцій, об'єктів автосервісу як у межах міста, так і його близького оточення. Вони принципово змінили архітектуру вуличного простору, яка викликає певні претензії через свою типовість і агресивністю до існуючого простору. Проте одночасно впорядковано значні фрагменти цього простору, їх благоустрій та наповнення об'єктами обслуговування.

10) Збереження, використання й охорона історичного середовища. У Львові знаходиться приблизно 11% історичних архітектурних пам'яток України. Унікальністю центральної частини Львова є збережена планувальна структура, архітектура комплексів і фонові забудови. Історичний центр займає територію 140,0 га, налічує 1276 пам'яток архітектури, у т.ч. 216 пам'яток загальнодержавного значення. Аналізуючи стан історичної спадщини Львова та діяльність з її охорони, виділимо:

- не проводились системні реставраційні й ремонтні роботи, центр, у якому налічується понад 2700 історичних будівель, перебуває в поганому стані. Реставрація здійснювалася здебільшого в будівлях, які виконують громадську функцію. Збереження історичної архітектурної спадщини під загрозою, зокрема через неправильний ремонт або застосування несумісних з пам'ятками архітектури будівельних конструкцій і матеріалів;

- зростання інвестиційної активності спричинило великий тиск на ринок нерухомості в центрі міста і веде до соціальних змін в економічно й соціально атракційних місцях центральної частини міста; зміна форм власності на історичні об'єкти цієї частини обумовлює посилення протистояння й неузгодженості різних форм власності при роботах з реконструкції;

- інтенсивна автомобілізація пострадянського періоду обумовила зростання потоків індивідуального автотранспорту й транзиту, що загострило ситуацію з транспортним рухом і паркуванням в історичній частині та прилеглих районів, а відповідно, суттєво знижує якість цього простору;

- відсутні ефективні механізми проведення реставраційних робіт у місцях загального користування житлових будинків (підвали, горища, сходові клітки). Незважаючи на культурну цінність, оздоба фасадів руйнується. Коли постає небезпека, що її елементи можуть упасти, — їх демонтують. При цьому частина оздоби руйнується і втра-

чається назавжди. Поганий стан частин веде до значної втрати вартості будинку загалом.

Останніми роками обрано підхід просторової концентрації бюджетних і приватних інвестицій, щоб у стислі терміни досягти помітного ефекту в оновленні саме центральної частини міста. Це вимушено, оскільки наявних фінансових можливостей міста бракує для одночасного проведення потрібних заходів з модернізації на більших територіях.

V. Діагностика стану здоров'я Львова. У містах виникають проблемні ситуації, причини яких не завжди очевидні й вимагають побудови причинно–наслідкових зв'язків і методів детермінованої логіки. Ставиться запитання: «Чому виникла така ситуація?» (причини), а в протилежному напрямі — «що породила дана причина?» (наслідки). Відповідно до правил побудови причинно–наслідкових зв'язків здійснимо класифікацію основних проблем і відхилень від здорового міста на прикладі Львова, простежимо причинно–наслідкові зв'язки між характеристиками простору, проблемами в здоров'ї міста, їх причинами й наслідками.

1. Транспортні проблеми, що погіршують стан «здоров'я» міста. До причин слід віднести особливості геометричного функціонального та вимірів умов Львова, зокрема, складену структуру й недоліки розпланування міста (радіально–кільцева з недорозвинутістю кілець). Це обумовлює скерованість транспорту в центральну частину та його перерозподіл вузькими вулицями історичного центру міста. Невідповідність кількісних показників та якісних характеристик транспортної мережі й інфраструктури обумовлюють транспортну проблему в його центральній частині. Транспортна проблема тісно пов'язана з існуючою системою громадського транспорту (нераціональна організація переміщення людей). У місті недостатньо розвинуті системи громадського транспорту високої потужності перевезення пасажирів. Складена «мозаїчна» функціональна структура міста підкреслює доцільність перевезень мікроавтобусами, але не створено ефективних зв'язків між основними центрами притягання пасажирів транспортом із високою здатністю перевезення. Мікроавтобуси стають основними транспортними засобами, що переважують вулиці міста та ускладнюють рух. Конфлікт і дисбаланс зв'язків міста з оточенням є іншою важливою причиною транспортної проблеми міста. Кільцева дорога Львова переваж-

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

тажена і не справляється з навантаженнями, а зв'язок міста з регіональними й державними магістралями неефективний.

Наслідками причин є погіршення екологічної ситуації в місті (транспорт і його неефективність виступають головним джерелом забруднення середовища), зростає число дорожньо–транспортних випадків і погіршується безпека переміщення в місті, відбувається стихійне паркування автомобілів у непристосованих місцях, що погіршує естетичний стан міського простору.

2. Проблема деградованих територій середмість. У період капіталізму навколо частини середньовіччя, ренесансу чи бароко в їх безпосередньому сусідстві створилась нова міська тканина значно складнішої просторової структури — сформувався середмістя. На сьогодні ці території є реліктом цього періоду розвитку Львова, що відіграє важливу роль у структурі простору й має свої індивідуальні ознаки. Території середмістя включають найбільшу кількість проблем, з якими стикається місто. Їх можна поділити на функціональні (витіснення житла, проблеми комунікацій), суспільні (невпорядкованість громадського простору, конфлікт між громадським і приватним) та культурні (втрата історичної цінності, скерована на економічні інтереси діяльність).

Львів був значним промисловим центром Західного регіону України в радянський період. У пострадянський період відбулася зміна економічної структури міста й міського господарства, практично зруйнована традиційна радянська економіка, розвиток нових галузей здійснюється повільно. У місті залишилися значні промислові території та об'єкти, що деградовані й потребують переосвоєння, «повернення до життя» (ревіталізації) в нових умовах. Переосвоєння цих територій не має системного характеру і не враховує всіх площин і взаємодій цього процесу — соціальної, економічної, історичної.

Як наслідок несистемної політики з ревіталізації деградованих територій зростає просторовий хаос у місті, погіршуються умови зі станом соціальної інфраструктури. Ліквідація місць праці породжує ріст безробіття, збільшується функціональна сегрегація, підвищується роль приватних інвесторів і зменшується роль міських служб, які повинні визначати напрями перебудови середмість. Усе це негативно впливає на міське здоров'я.

3. Проблема реконструкції й збереження історичної забудови. Нове будівництво у Львові ведеться шляхом несистемного ущільнення забудови уже сформованих районів історичної й середньої частин міста, немає «виходу» на нові території, їх комплексну інженерну підготовку й розвиток ефективних транспортних зв'язків з іншими частинами міста. Висока історична цінність міста формує ряд проблем і вимог до поверховості й архітектури житлових будинків у межах, прилеглих до охоронних зон історичного центру міста. Відмічається погіршення стану історико–архітектурної спадщини й несистемність заходів із охорони, переінвестування в нове будівництво в охоронних зонах, недооцінка потенціалу наявної історичної спадщини, нераціональність розподілу ресурсів на розвиток окремих зон міста; неузгодженість діяльності в часі, високий рівень ризиків для інвестора. Втрати композиційної цілісності міського простору й збереження ідентичності міста викликані: нераціональним підходом до реконструкції об'єктів і зон, нехтуванням традицій; необґрунтованістю містобудівних рішень щодо перспектив розвитку; неврахуванням локальних особливостей просторових систем; умов щільності населення і функцій. Проблема проявляється передусім у порушенні масштабів нового будівництва.

Слід підкреслити необґрунтованість пропозицій з реконструкції та збереження історичної забудови в умовах обмежених матеріальних ресурсів на ці заходи. Центральним поняттям в обґрунтуваннях є «оцінка пам'ятки», визначення не лише її грошової (економічної), а й соціальної та національної вартості. Причиною варто визнати застарілість методик оцінки пам'яток в Україні — у методі затрат вводяться коригуючі показники на історичну, стильову й іншу вартості об'єкта, що не впливає на загальну вартість, яка завжди занижена й визначає відповідне відношення влади та інвесторів до об'єкта. Наслідками такої діяльності стає погіршення атрактивності міського середовища, а надмірна комерціалізація історичного центру обумовлює соціальні напруження.

4. Неузгодженість відносин міст і оточення. Надкомпактність просторової структури міста, брак територіальних ресурсів всередині міста, відсутність комплексно підготовлених ділянок для забудови виводить на особливе місце питання оптимізації відносин міста з прилеглими територіями. В меж-

ах даних територіальних ресурсів місто не може ефективно виконувати свої функції та відповідати ролі регіонального центру Західного регіону України. Останніми роками в Україні розгорнулася дискусія про метрополії, але досі не обґрунтовано ні системи планування, ні правових умов вирішення цієї задачі. Питання метрополізації пов'язується з системами управління містами, розширенням автономії органів місцевого самоврядування. Ми знаходимось на початковій стадії формування сучасної системи самоврядування.

Проблема відносин міста з оточенням — не лише розпорощене приміське будівництво без технічної й соціальної інфраструктур, вона багатогранніша й характеризується як територіальними особливостями, так і причинами соціально–економічних та інших відносин і взаємодій. Зокрема: необґрунтованість пріоритетів розвитку міста, неузгодженість у часі розвитку планувальних структур міста й оточення, неефективне використання транзитного потенціалу, конфліктність і дисбаланс зв'язків міста, необґрунтованість містобудівних рішень щодо перспектив розвитку, неврахування динаміки чисельності населення, недоліки в забезпеченні запитів приїжджих.

Наслідками такої ситуації є погіршення умов для інвестування, зменшення ефективності використання міських територій та приміських земель, руйнування складеної системи розселення, загострення соціальних конфліктів на приміських територіях. Адекватність цілей і засобів, достатність і узгодженість взаємодій визначає імперативи змін відносин міста з оточенням, переведення їх на ринкові відносини та пошуки нових форм соціальної підтримки й співпраці.

5. Проблеми забезпечення житлом соціально незахищених верств населення. Поява інвесторів на комерційну нерухомість для оренди чи продажу не покращила умови доступності житла і послуг для окремих суспільних груп. Причини і неузгодженість попиту й пропозицій, неоперативне надходження на ринок послуг і нерухомості міста інформації про потреби людей, складне структурне співвідношення житла різних типів, відсутність єдиної бази даних про нерухомість (ринком управляють різні пріоритети та потреби) — усе це ускладнює проблему розбудови соціально–орієнтованого житла й соціально–орієнтованих рішень. Причини цієї проблеми, що впливає на здоров'я міста, зосереджені також у

конфлікті інтересів і високому рівні ризиків для потенційних інвесторів, неадекватності цілей і засобів міста, недостатній орієнтованості рішень на функціональні потреби людей, необґрунтованості пріоритетів розвитку. Основною тут слід виділити низьку ефективність влади в цьому питанні, тобто осіб, які приймають рішення. Наслідки: зростання кількості бездомних, погіршення соціальної атмосфери та агресивності окремих груп міської спільноти. Місто володіє потенціалом для вирішення цієї соціально важливої складової здорового міста за умови ефективного задіяння ринкових і адміністративних важелів.

6. Неефективність систем переробки відходів і застарілість інженерної інфраструктури. Проблема має системний характер, на її виникнення й загострення вплинули: неефективність діяльності та корумпованість міських влад у її вирішенні; конфлікт інтересів потенційних інвесторів, влади та місцевих мешканців; неефективний моніторинг процесів у місті, у т.ч. екологічних; зміна соціально–економічних відносин міста з прилеглими територіями тощо. Причини конфлікту також у: часовому неузгодженні інвестицій у будівництво й витрат на підготовку території, їх довгостроковим характером, що слабо відображається в інвестиційних обґрунтуваннях; відсутності науково обґрунтованих відрахувань на розвиток інфраструктури; необґрунтованості містобудівних рішень щодо експлуатації міського середовища в перспективних документах розвитку міста.

Наслідки ситуації мають безпосередній вплив на характеристики здоров'я міста пов'язані з застарілістю інженерної інфраструктури, відставання розвитку якої веде до ускладнення інших проблем, зокрема транспортної й екологічної.

7. Екологічні проблеми йдуть від порушень у забудові та невпорядкованих транспортних навантажень, змінності умов і вичерпності ресурсів (зокрема територіальних); нераціонального використання природних особливостей і ресурсів міста; неконтрольованого зростання антропогенного впливу на природні комплекси; неадекватної оцінки наявного потенціалу в обґрунтуванні рішень; необґрунтованості масштабів містобудівних і архітектурних об'єктів; низького рівня утилізації й переробки відходів. Так, розміщення історичного центру Львова в улоговині та високі транспортні навантаження на цю частину міста обумовлюють потребу ефективної системи провітрювання

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

центральної частини. Природним «каналом» провітрювання служила незабудована долина річки Полтва. Сьогодні з порушенням усіх вимог і обмежень цей простір міста забудовується, в т.ч. високоповерховими будинками, створюючи таким чином перешкоди для руху повітряних мас і провітрювання Львівської улоговини.

Наслідки: озеленення в містах втрачає екологічну, культуротворчу й соціальну функції, а також естетичні якості, погіршується стан повітря.

8. Проблеми гуманізації забудови радянського періоду. Різке збільшення обсягів житлового будівництва у цей період пов'язувалось із деградацією історичного середовища, монотонністю забудови, появою специфічних типів соціальної патології, втратою ознак індивідуальності та культурної ідентичності. Причини зосереджені у: невідповідному рівні задоволення потреб мешканців; низькому рівні якісних стандартів компонентів міського середовища, фізичного та морального старіння нерухомості й інфраструктури; неконтрольованій зміні умов життєдіяльності; недостатності адаптаційних характеристик простору (висока транзитність внутріквартальних просторів, низька якість озеленення й благоустрою, відсутність облаштованих місць для відпочинку і спорту тощо). Це викликає погіршення ситуації в просторі, ідентифікації людей з місцем проживання, небажання участі в творенні середовища та зв'язків із громадським життям, естетичних та культурних ефектів, інтимності простору.

9. Проблема якості громадських просторів загальноміського призначення. Громадський простір міста розділено на: загальноміського центру, рекреаційний, комунікаційний, нових торгових центрів та громадських просторів нових житлових районів. Кожен із них має свої особливості й специфіку проблемних ситуацій. Проте виділяються спільні причини конфліктів і невідповідностей, зокрема: не досягнуто рівня функціональної достатності (ділової, побутової, культурної); низька якість транспортного сполучення; неврахування особливостей простору міста; нераціональний розподіл ресурсів на розвиток окремих зон, нераціональна організація переміщень людей. Особливо гостро постає проблема розширення загальноміських функцій центру, створення нового ділового й адміністративно–офісного центру міста.

Наслідки цієї проблеми пов'язані з погіршенням соціальних комунікацій для різних груп на-

селення, зменшенням активності мешканців та якості інвестицій у місто, зниженням упорядкованості простору.

Усі означені невідповідності обумовлені особливостями просторової ситуації в місті. До причин, які мають прояв на здоров'я міста, віднесемо також:

- низьку ефективність управління містом та володіння методами системного аналізу й обґрунтування рішень;

- неврахування зміни умов у сучасному циклі життя міста;

- неадекватність цілей і засобів, неузгодженість взаємодій та інтересів, корупцію;

- порушення законодавства й нормативів;

- нестабільність умов для інвестування;

- недостатній рівень перспективної активності мешканців і адаптаційних характеристик простору;

- негнучкість проектних матеріалів, що створює проблеми визначення територій під різні функції, обґрунтування механізмів, які сприяють переосвоєнню територій та ефективності забудови;

- незбалансованість потреб ринку, інвестиційних можливостей і ресурсів;

- недотримання вимог містобудівної документації (генеральні плани розвитку міст перестали бути основою збалансованого розвитку);

- низька поінформованість міських мешканців стосовно тенденцій просторового й соціально–економічного розвитку територіальної громади.

Характеристика обґрунтованих вимірів, аналіз їх взаємодій та причинно–наслідковий аналіз проблем дозволили оцінити просторову ситуацію у Львові. Доцільно здійснити систематизацію хвороб міста й причин їх виникнення:

- ті, що обумовлені особливостями історії, місцезосташування, природно–ландшафтних умов, складеного розпланування та функціональної структури;

- висока компактність простору міста знижує інвестиційні можливості із–за відсутності значних ділянок, вільних від забудови, та інших негативних наслідків. Місто виникло в одних умовах, а сьогоднішні процеси розвитку не відповідають умовам минулого (змінність умов у життєвому циклі людини та міста; вичерпність ресурсів);

- відставання розвитку соціальної інфраструктури, що виникло в радянський період, і особливо загострилась стосовно некомерційних об'єктів в умовах повернення до ринкових відносин розвитку міста.

- фізичне й моральне старіння матеріального фонду міста — будинків, споруд та інфраструк-

тури. Як правило, вирішення цієї групи проблем вимагає великих коштів і потребує професійного втручання в існуючий стан;

- трансформації останніх десятиліть в Україні пов'язуються з корупцією, зловживаннями й злочинним розкраданням власності, пов'язаних із містобудуванням і землегосподаруванням, зубожінням більшої частини суспільства, створення «оазів» багатства й загострення міських соціальних напружень. Усе це погіршує здоров'я міста;

- надмірне втручання в історичну забудову; несистемне ущільнення районів багатоповерхової забудови, що призводить до руйнування існуючих зв'язків, у т.ч. транспортних, погіршення умов проживання, загострення проблем каналізування та водовідведення, створення загроз для інженерної інфраструктури в цілому; зловживання і погані звички мешканців і приїжджих;

- неефективність фінансового забезпечення функціонування та розвитку міст. Можна виокремити такі складові цієї проблеми: недовіра до банків; очікування подорожчання ресурсів; зубожіння населення.

Можна стверджувати, що причини проблем зі здоров'ям міст обумовлюються неузгодженістю процесів у містах і їх взаємодій, саме вони є джерелом виникнення й ускладнення проблемних ситуацій. Відсутність системного підходу до організації й розвитку міст, необґрунтованість проєктних рішень і змін, коли вирішення якоїсь причини ускладнює існуючі або творить нові проблеми. Таким чином, причинно-наслідковий аналіз підтверджує, що міста не є самодостатніми й самостійними в соціально-економічній і містобудівній політиці, значна їх частина обумовлена зовнішніми чинниками. Але саме людина — мешканець, інвестор, проєктант, управлінець, служить джерелом і каталізатором міських проблем.

VI. Вимоги до прогнозування розвитку здоров'я міст та обґрунтування соціально-економічних і містобудівних рішень. Загальна схема включає алгоритм:

- ідентифікація конфліктних процесів у містах;
- обґрунтування показників та їх визначення;
- причинно-наслідковий аналіз проблемних ситуацій;
- комплексна оцінка стану здоров'я (причин і наслідків);
- обґрунтування містобудівних вимог оздоровлення міст;

- деталізація як розробка конкретних рекомендацій «лікування».

Визначення кожного показника, обґрунтованого нами для аналізу здоров'я міст, включає свої методи. З усієї множини доцільно використати методи: вимірювання; аналізу (експертні, кількісні); визначення пріоритетів; порівняння (встановлені показники порівнювати з нормативними); перевірки на прикладах (аналогах); синтезу.

Рішення з розвитку здорових міст обумовлюються вимогою ефективного розподілу матеріальних ресурсів, енергії та інформації, які можуть бути виражені у грошовому еквіваленті. Історія та культура як вартість, що опирається на багатівкові традиції, є складовими здоров'я й потенціалу розвитку. Збереження, охорона та використання спадщини є іншою важливою вимогою розвитку здорового міста. Рівність між різними поколіннями та внутрі поколінь на використання ресурсів виступає особливою вимогою до виваженого використання невідновлюваних ресурсів. Пріоритетом міської політики визначено вимогу покращення якості життя в містах. Сьогодні багато мешканців визнає погіршення якості життя, що пов'язано з суспільними й середовищними умовами (забруднення, неефективний транспорт, безробіття, бідність, збільшення захворювань, суспільні конфлікти, криміногенність). Важливою є вимога, що будь-яке «лікування» міських хвороб, не скероване на духовний розвиток мешканців, призводить до деградації й неефективності рішень.

Вимога холистичного підходу в розвитку міст — як намагання забезпечити гідні умови проживання і послуг усім мешканцям, передбачає підхід до міста як цілісності. Здоров'я пов'язане з організацією, яка для міст означає зменшення ентропії. Оскільки місто — складна ергатична система (система з поведінкою), важливо етапи аналізу — діагностування — прогнозування розвитку розглядати з урахуванням здатності до самоорганізації. Слід відмовитися від бажання повного керування ситуацією зі здоров'я міста. Об'єктивно складені ситуації в дрібному можуть працювати проти, але в головному — на здоров'я мешканців і міста.

Висновки

1. Визначено актуальність дослідження здоров'я міст як самостійної категорії у нових геополітичних і соціально-економічних умовах для обґрунтування засад нової містобудівної політики та розвитку міст.

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

2. Підтверджено припущення, що основні чинники, які формують і впливають на здоров'я міст, зосереджені в процесах життя і функціонування міських систем. Аналіз і класифікація міських процесів дозволили впорядкувати методичний підхід до дослідження проблем здоров'я міста.

3. Запропоновано методи й систему показників для аналізу проблем і діагностування здоров'я міст. Аналіз окремих вимірів і їх взаємодій за відношенням сумісності, узгодженості, конфліктності дозволяє структурувати масиви інформації про стан і динаміку ситуації, оцінити просторову ситуацію в місті, системно діагностувати стан і прогнозувати наслідки для міста.

4. Аналіз проблем зі здоров'ям міст вказує, що людина виступає їх індикатором. Бізнесовий сектор домінує над ефективними шляхами просторового розвитку — багато рішень, що матимуть довготривалі результати, приймається спонтанно під впливом кон'юнктурних і корупційних інтересів. Проблеми виникають унаслідок невідповідностей, насамперед цілей і умов — цілі формуються людиною (суб'єктивна складова), а умови характеризують об'єктивну складову просторової ситуації.

5. Зроблена спроба аналізу та встановлення діагнозу здоров'я Львова. Причини у сфері здоров'я міста згруповано залежно від вимірів простору та їх взаємодій. Тракткування міста як ергатичної системи дозволило класифікувати й ранжувати проблеми за їх важливістю в місті, обґрунтувати підходи до їх вирішення в межах виділених груп і рангу.

6. Виявлено групи процесів у містах — які продукують негативні для здоров'я наслідки, контролюють та нейтралізують їх. Узгодження процесів на системному рівні дозволяє оздоровити й ефективно розвивати міста. Запропонований інструментарій видається ефективним для обґрунтування просторової політики в містах та має включатись у методологію оновлення генеральних планів і управління містами.

Список використаних джерел

1. Авдоткин Л.Н., Лешова И. Г., Смоляр И. М., 1989, Градостроительное проектирование, Стройиздат, Москва
2. Білоконь Ю. М., 2001, Регіональне планування: сутність та значення, Укрархбудінформ, Київ
3. Вергунов А.П., 1991, Ландшафтное проектирование, Высшая школа, Москва
4. Габрель М. М., 2004, Просторова організація містобудівних систем, Видавничий дім А.С.С, Київ

5. Габрель М., Габрель М., 2016, Просторовий підхід до обґрунтування архітектурних рішень, Споллом, Львів

6. Голубець М. А., 2006, Розвиток «сталий» чи «збалансований»? «Український географічний журнал», No 2, с. 66–69

7. Гуцуляк В. М., 2002, Ландшафтна екологія, Рута, Чернівці

8. Демин Н. М., 1991, Управление развитием градостроительных систем. Будівельник, Київ

9. Драпиковський О. І., Іванова І. Б., Бойко–Бойчук О. В., Гройсман В. Б., 2009, Розвиток міст та містобудівна політика, НАДУ, Київ

10. Дьомін М. М., Габрель М. М., 2005. Загальна методика формування метрополісних територій в Україні, Містобудування та територіальне планування, вип. 21, с. 102–113

11. Європейська комісія Towards a Local Sustainability Profile. European Common Indicators. Metrology Sheets, 2001

12. Ключніченко Є.Є., 1999, Соціально–економічні основи планування та забудови міст, Укр. акад. архітектури, НДПІ містобудування, Київ

13. Коригування генерального плану м. Львова : [II стадія] // Генеральний план. Пояснювальна записка. — Львів, 2008.

14. Кучерявий В.П., 2001, Урбоекологія, Світ, Львів

15. Моисеев Н.Н., 1990, Алгоритмы развития, Молодая гвардия, Москва

16. Несправедливість простору, 2015, Діалоги Лариси Мудрак і Володимира Нудельмана про простір і час, Arthuss, Київ

17. Плешкановська А. М., Маляр В.А., Міщенко О. Д., Усова О. С., Чередніченко П. П., 2014, Урбаністика, [w:] «Архітектурний вісник КНУБА», вип. 3, с. 184–187

18. Солуха Б. В., Фукс Г.Б., 2004, Міська екологія, Київ. нац. ун–т буд–ва і арх., Київ

19. Тімохін В. О., 2004, Гармонічність еволюційної динаміки самоорганізації містобудівних систем, Дисертація доктора архітектури, Київський національний університет будівництва і архітектури, 35 с.

20. Фільваров Г., 2013, Генії перетікатимуть у Київ, бо тут для них підходяще середовище, <https://rozmova.wordpress.com/2013/09/01/henrikh-filvarov/> [21 березня 2018]

21. Яницький О.Н., 1987, Экологическая перспектива города, Мысль, Москва

22. Bonenberg W., 2010, Mapy emocjonalne jako metoda diagnozy przestrzeni publicznych – na przykładzie miasta Poznania, «Czasopismo Techniczne Architektura», z. 5 (107), s. 33–39

23. Borys T., Rogala P. (red.), 2008. Jakosc zycia na poziomie lokalnym — ujecie wskaznikowe, UNDP, Warszawa
24. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Medium-sized cities in Europe, 1999
25. Chmielewski J.M., 2001, Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa
26. Gawlikowska-Hueckel K., Uminski S., 1999, Jakosc zycia w miastach — powiatach grodzkich, Instytut Badan nad Gospodarka Rynkowa, Gdansk
27. Gzell S., 2008, Miasto jako przedmiot badan urbanistyki, [w:] B. Jalowiecki (red.), Miasto jako przedmiot badan naukowych w poczatkach XXI wieku, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 11–27
28. Holub A., 2002, Wspolczesna przestrzen publiczna. Terapia patologii czy rozwij nowych terenow — poszukiwanie przeslanek projektowych, [w:] M. Kochanowski (red.), Przeszren publiczna miasta postindustrialnego, Wydawnictwo Politechniki Gdanskiej, Gdansk, s. 9–26
29. Janikowski R., 2013, Sustensywne doskonalenie przestrzeni publicznej miasta, [w:] Z. Strzelecki, P. Legutko-Kobus (red.) Gospodarka regionalna i lokalna a rozwij zrownowaZony, «Studia KPZK PAN», t. 152, s. 149–158
30. Juszczak S., 2013, Badania jakosciowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, Katowice
31. Kozlowski S., Wojnarowska A., 2011, Rewitalizacja zdegradowanych obszaryw miejskich. Zagadnienia teoretyczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Lydzkiego, Lydz
32. Langstraat J.W., 2006, The Urban Regeneration Industry in Leeds: Measuring Sustainable Urban Regeneration Performance, «Earth & Environment», No 2, s. 167–210
33. Liszewski S., 2007, Krajobraz miasta a warunki zycia, [w:] Znaczenie badan krajobrazowych dla zrownowazonego rozwoju, Wydzial Geografii i Studiow Regionalnych UW, Warszawa, s. 99–110
34. Lorens P., Mironowicz I., 2013, Wybrane teorie wspolczesnej urbanistyki, Seria «Miasto — Metropolia — Region», Akapit—DTP, Gdansk
35. Markowski T., 1999, Zarzadzanie rozwojem miast, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
36. Marszal T. (red.), 1996, Problemy zagospodarowania przestrzeni miast, Wydawnictwo Uniwersytetu Lydzkiego, Lydz
37. Rogala P., 2009, Zaprojektowanie i przetestowanie systemu mierzenia jakosci zycia w gminach. Raport z realizacji pracy. Etap 2, EU we Wrozlawiu, Wydzial w Jeleniej Gyrze, Jelenia Gyrza—Poznan
38. Rosales N., 2010, Towards a design on sustainable cities: inkorating sustainability indikator in urban planing, 46 ht, ISOCARP Congress, http://www.isocarp.net/data/case_studies/1715.pdf [17 березня 2018]
39. Rykiel Z., Zerebecka K., 2004, Jakosc zycia, potrzeby i patologie i patologie społeczne, [w:] I. JaZdZewska (red.), Zrynicowanie warunkow zycia ludnosci w miescie, «XVII Konwersatorium Wiedzy o Miescie», s. 37–44
40. Sumien T., 1992, Forma miasta. Kontekst i anatomia, Instytut Gospodarki Przeszrennej i Komunalnej, Warszawa
41. Ziobrowski Z., 1992, Mierniki jakosci przestrzeni miejskiej, IGPIK, Warszawa
42. Zuziak Z., 2008, O toZsamosci urbanistyki, Wydawnicza Politechniki Krakowskiej, Krakow
43. Електронні ресурси. Режим доступу: а) www.slovoidilo.ua/2018/01/25/infografika/suspilstvo/yak-zminylasya-dynamika-mihraczyi-naselennya-okupovanyx-terytorij-ukrayiny
44. б) www.lv.ukrstat.gov.ua/

References

1. Avdotyn L.N., Leshova Y. H., Smoliar Y. M., 1989, Hradostroytelnoe proektyrovanye, Stroiyzdat, Moskva
2. Bilokon Yu. M., 2001, Rehionalne planuvannia: sutnist ta znachennia, Ukrarkhbudininform, Kyiv
3. Verhunov A.P., 1991, Landshaftnoe proektyrovanye, Vysshiaia shkola, Moskva
4. Habrel M. M., 2004, Prostorova orhanizatsiia mistobudivnykh system, Vydavnychiy dim A.S.S, Kyiv
5. Habrel M., Habrel M., 2016, Prostorovyi pidkhid do obgruntuvannia arkhitekturnykh ri-shen, Spolom, Lviv
6. Holubets M. A., 2006, Rozvytok «stalyyi» chy «zbalansovanyi»? «Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal», No 2, s. 66–69
7. Hutsuliak V. M., 2002, Landshaftna ekolohiia, Ruta, Chernivtsi
8. Dëmyн N. M., 1991, Upravlenye razvytyem hradostroytelnykh system. Budivelnik, Kyiv
9. Drapikovskiy O. I., Ivanova I. B., Boiko-Boichuk O. V., Hroisman V. B., 2009, Rozvytok mist ta mistobudivna polityka, NADU, Kyiv
10. Domin M. M., Habrel M. M., 2005. Zahalna metodyka formuvannia metropolisnykh tery-torii v Ukraini, Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia, vyp. 21, s. 102–113
11. Ievropeiska komisiia Towards a Local Sustainability Profile. European Common Indicators. Metrology Sheets, 2001
12. Kliushnichenko Ye.Ie., 1999, Sotsialno-ekonomichni osnovy planuvannia ta zabudovy mist, Ukr. akad. arkhitektury, NDPI mistobuduvannia, Kyiv

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

13. Koryhuvannia heneralnogo planu m. Lvova : [II stadiia] // Heneralnyi plan. Poiasniuva–lna zapyska. – Lviv, 2008.
14. Kucheriavyi V.P., 2001, Urboekolohiia, Svit, Lviv
15. Moiseev N.N., 1990, Alhorytmy razvytyia, Molodaia hvardiia, Moskva
16. Nespravedlyvist prostoru, 2015, Dialohy Larysy Mudrak i Volodymyra Nudelmana pro prostir i chas, Arthuss, Kyiv
17. Pleshkanovska A. M., Maliar V.A., Mishchenko O. D., Usova O. S., Cherednichenko P. P., 2014, Urbanistyka, [w:] «Arkhitekturnyi visnyk KNUBA», vyp. 3, s. 184–187
18. Solukha B. V., Fuks H.B., 2004, Miska ekolohiia, Kyiv. nats. un–t bud–va i arkh., Kyiv
19. Timokhin V. O., 2004, Harmonichnist evoliutsiinoi dynamiky samoorhanizatsii mistobudivnykh system, Dysertatsiia doktora arkhitektury, Kyivskiy natsionalnyi universytet budivnytstva i arkhitektury, 35 s.
20. Filvarov H., 2013, Henii peretikaty mut u Kyiv, bo tut dlia nykh pidkhodiashche seredovyshe, <https://rozmova.wordpress.com/2013/09/01/henrikh-filvarov/> [21 bereznia 2018]
21. Ianytskyi O.N., 1987, Ekolohycheskaia perspektyva horoda, Mysl, Moskva
22. Bonenberg W., 2010, Mapy emocjonalne jako metoda diagnozy przestrzeni publicznych – na przykladzie miasta Poznania, «Czasopismo Techniczne Architektura», z. 5 (107), s. 33–39
23. Borys T., Rogala P. (red.), 2008. Jakosc zycia na poziomie lokalnym – ujecie wskaźnikowe, UNDP, Warszawa
24. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Mediumsize cities in Europe, 1999
25. Chmielewski J.M., 2001, Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa
26. Gawlikowska–Hueckel K., Uminski S., 1999, Jakosc zycia w miastach – powiatach grodzkich, Instytut Badan nad Gospodarka Rynkowa, Gdansk
27. Gzell S., 2008, Miasto jako przedmiot badan urbanistyki, [w:] B. Jalowiecki (red.), Miasto jako przedmiot badan naukowych w poczatkach XXI wieku, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 11–27
28. Holub A., 2002, Wspylczesna przestrzen publiczna. Terapia patologii czy rozwij nowych terenow – poszukiwanie przeslanek projektowych, [w:] M. Kochanowski (red.), Przeszren publiczna miasta postindustrialnego, Wydawnictwo Politechniki Gdanskiej, Gdansk, s. 9–26
29. Janikowski R., 2013, Sustensywne doskonalenie przestrzeni publicznej miasta, [w:] Z. Strzelecki, P. Legutko–Kobus (red.) Gospodarka regionalna i lokalna a rozwij zrownowazony, «Studia KPZK PAN», t. 152, s. 149–158
30. Juszczyk S., 2013, Badania jakosciowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, Katowice
31. Kozłowski S., Wojnarowska A., 2011, Rewitalizacja zdegradowanych obszaryw miejskich. Za–gadnienia teoretyczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Lydzkiego, Lydz
32. Langstraat J.W., 2006, The Urban Regeneration Industry in Leeds: Measuring Sustainable Urban Regeneration Performance, «Earth & Environment», No 2, s. 167–210
33. Liszewski S., 2007, Krajobraz miasta a warunki zycia, [w:] Znaczenie badan krajobrazowych dla zrownowazonego rozwoju, Wydzial Geografii i Studiow Regionalnych UW, Warszawa, s. 99–110
34. Lorens P., Mironowicz I., 2013, Wybrane teorie wspylczesnej urbanistyki, Seria «Miasto – Metropolia – Region», Akapit–DTP, Gdansk
35. Markowski T., 1999, Zarzadzanie rozwojem miast, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
36. Marszał T. (red.), 1996, Problemy zagospodarowania przestrzeni miast, Wydawnictwo Uniwersytetu Lydzkiego, Lydz
37. Rogala P., 2009, Zaprojektowanie i przetestowanie systemu mierzenia jakosci zycia w gminach. Raport z realizacji pracy. Etap 2, EU we Wrozlawiu, Wydzial w Jeleniej Gyrze, Jelenia Gyra–Poznan
38. Rosales N., 2010, Towards a design on sustainable cities: inkorating sustainability indikator in urban planing, 46 ht, ISOCARP Congress, http://www.isocarp.net/data/case_studies/1715.pdf [17 bereznia 2018]
39. Rykiel Z., Zerebecka K., 2004, Jakosc zycia, potrzeby i patologie i patologie społeczne, [w:] I. JaZdZewska (red.), Zrynicowanie warunkow zycia ludnosci w miescie, «XVII Konwersatorium Wiedzy o Miescie», s. 37–44
40. Sumien T., 1992, Forma miasta. Kontekst i anatomia, Instytut Gospodarki Przeszrennej i Komunalnej, Warszawa
41. Ziobrowski Z., 1992, Mierniki jakosci przestrzeni miejskiej, IGPIK, Warszawa
42. Zuziak Z., 2008, O toZsamosci urbanistyki, Wydawnicza Politechniki Krakowskiej, Krakow
43. Elektronni resursy. Rezhym dostupu : a) www.slovoidilo.ua/2018/01/25/infografika/suspilstvo/yak-zminy-lasya-dynamika-mihracziyi-naselennya-okupovanyx-terytorij-ukrainy b) www.lv.ukrstat.gov.ua/

Дані про авторів

Габрель Микола Михайлович,

доктор техн. наук, професор, НУ «Львівська політехніка»

e-mail: gabreilmikola@gmail.com

Хром'як Йосип Якович,

к.техн.н., НУ «Львівська політехніка»

e-mail: dir.ippt@gmail.com

Лисяк Наталія Михайлівна,

к.э.н., доцент, Інститут підприємництва та перспективних технологій, НУ «Львівська політехніка»

e-mail: natali.bila@gmail.com

Данные об авторах

Габрель Николай Михайлович,

доктор техн. наук, профессор, НУ «Львовская политехника»

e-mail: gabreilmikola@gmail.com

Хромьяк Иосиф Яковлевич,

к.техн.н., НУ «Львовская политехника»

e-mail: dir.ippt@gmail.com

Лысяк Наталья Михайловна,

к.э.н., доцент, Институт предпринимательства и перспективных технологий, НУ «Львовская политехника»

e-mail: natali.bila@gmail.com

Data about the author

Nikolai Gabrel,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Lviv Politechnic National University Institute of business and innovative technologies

e-mail: gabreilmikola@gmail.com

Iosif Khromyak,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Lviv Politechnic National University Institute of business and innovative technologies

e-mail: dir.ippt@gmail.com

Natalya Lysiak,

Ph.D. Lviv Politechnic National University Institute of business and innovative technologies

e-mail: natali.bila@gmail.com

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А. Вихідна та центральна категорія теорії тінізації влади	7
ЖИХОР О.Б., БАРАНОВА В.В., БУРКУН І.Г. Врахування особливостей інноваційного розвитку регіонів у регіональній політиці держави	14
ПІДГОРНИЙ А.З. Статистичне забезпечення управління об'єктами державної власності та інституційної підтримки національного виробника за рахунок державного замовлення.....	19
ШЕВЧУК С.В. Митні інтереси держави: принципи забезпечення та критерії деталізації.....	25

Інноваційно-інвестиційна політика

ДОРОШЕНКО В.М. Актуальні аспекти розвитку інноваційних механізмів фінансування енергозбереження на основі моделі енергетичного контрактингу	33
ЗАРІЧНА О.В. Стратегічні вектори інноваційного розвитку транскордонного співробітництва	40

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ВАСИЛЬЧАК С.В., ДУБИНА М.П., ВІВЧАРУК О.М., ДАНИЛО О.А. Мотиваційні процеси в агропідприємствах	47
СОЛОМЯНЮК Н.М., ОПУЛЬСЬКА Л. В. Феномен маніпулятивного впливу реклами	53
РУСІНА Ю.О., ЯРМАК А.І. Інформаційна безпека як ключова складова фінансово-економічної безпеки підприємства	58
КОЛОДІЙЧУК А.В. Гідросферні екоризики впровадження ІКТ: класифікація та характеристика	64
ТКАЧУК С.В., СТЕЦЕНКО В.А., СТАХУРСЬКА С.А., СТАХУРСЬКИЙ В.О. Практичні підходи до формування якості послуг.....	69
БОДІЮК А.В. Геолого-вартісні оцінки вивчення родовищ залізних руд	75

Розвиток регіональної економіки

ГРУЗІНА І.А., МОЛОДЧЕНКО Т.Г. Соціально-економічний розвиток регіонів в умовах формування інформаційного ринку	83
ШАБРАНСЬКА Н.І. Технологія прогнозування основних показників економічного і соціального розвитку на рівні регіону	88

Соціально-трудова проблеми

ГАБРЕЛЬ М.М., ЛИСЯК Н.М., ХРОМЯК Й.Я. Соціально-еколого-економічне здоров'я міста: діагностика стану та прогнозування розвитку.....	97
---	----

СОДЕРЖАНИЕ

Макроэкономические аспекты современной экономики

ПРЕДБОРСКИЙ В.А. Исходная и центральная категория теории тенезации власти	7
ЖИХОР Е.Б., БАРАНОВА В.В., БУРКУН И.Г. Учет особенностей инновационного развития регионов в региональной политике государства	14
ПОДГОРНЫЙ А.З. Статистическое обеспечение управления объектами государственной собственности и институциональной поддержки национального производителя за счет государственного заказа.....	19
ШЕВЧУК С.В. Таможенные интересы государства: принципы обеспечения и критерии детализации.....	25

Инновационно-инвестиционная политика

ДОРОШЕНКО В.Н. Актуальные аспекты развития инновационных механизмов финансирования энергосбережения на основе модели энергетического контрактинга.....	33
ЗАРЕЧНАЯ Е.В. Стратегические векторы инновационного развития трансграничного сотрудничества	40

Экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности

ВАСИЛЬЧАК С.В., ДУБИНА М.П., ВИВЧАРУК О.Н., ДАНИЛО О.А. Мотивационные процессы в аграрных предприятиях.....	47
СОЛОМЯНЮК Н. Н., ОПУЛЬСКАЯ Л.В. Феномен манипулятивного влияния рекламы	53
РУСИНА Ю.А., ЯРМАК А.И. Информационная безопасность как ключевая составляющая финансово-экономической безопасности предприятия	58
КОЛОДИЙЧУК А.В. Гидросферные экориски внедрения ИКТ: классификация и характеристика.....	64
ТКАЧУК С.В., СТЕЦЕНКО В.А., СТАХУРСКА Я С.А., СТАХУРСКИЙ В.А. Практические подходы к формированию качества услуг	69
БОДЮК А.В. Геолого-стоимостные оценки изучения месторождений железных руд.....	75

Развитие региональной экономики

ГРУЗИНА И.А., МОЛОДЧЕНКО Т.Г. Социально-экономическое развитие регионов в условиях формирования информационного рынка	83
ШАБРАНСКАЯ Н.И. Технология прогнозирования основных показателей экономического и социального развития на уровне региона.....	88

Социально-трудовые проблемы

ГАБРЕЛЬ Н.М., ЛИСЯК Н.М., ХРОМ'ЯК И.Я. Социально-эколого-экономическое здоровье города: диагностика состояние и прогнозирование развития.....	97
---	----

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

PREDBORSKI V.A. The initial and central category of the theory of power shadowing.....	7
ZHYKHOR O.B., BARANOVA V.B., BURKUN I.G. Recognition of the peculiarities of innovative development of regions in the regional policy of the state.....	14
PODGORNYJ A.Z. Statistical grounding to objects of state property management and institutional support to the national producer by system of the state order	19
SHEVCHUK S.V. Customs interests of the state: principles of supply and criteria of details	25

Innovation and investment policy

DOROSHENKO V.M. Actual aspects of the development of innovative mechanisms of financing energy saving based on the model of energy contracting.....	33
ZARICHNA O.V. Strategic vectors of innovation development of cross-border cooperation.....	40

Economic problems of development of branches and types of economic activity

VASYLCHAK S.V., DUBYNA M.P., VIVCHARUK O.M., DANYLO O.A. Motivational processes in agrarian enterprises.....	47
SOLOMIANIUK, N.M., OPULSKA L.V. Phenomenon of manipulative advertising's influence	53
RUSINA Yu.O., YARMAK A.I. Information security as a main component of financial and economic safety of the enterprise	58
KOLODIYCHUK A.V. Hydrospheric ecological risks of implementation of ICT: Classification and characterization	64
TKACHUK S.V., STETSENKO V.A., STAHURSKA S.A., STAHURSKIY V.O. Practical approaches to forming of services quality.....	69
BODYUK A.V. Geologo-cost aspects of study deposits of iron-stones	75

Development of a regional economy

GRUZINA I.A., MOLODCHENKO T.G. Socio-economic Development of Regions in the Conditions of Formation of the Information Market.....	83
SHABRANSKA N.I. Technology of forecasting of basic indicators economic and social development at the regional level	88

Social-labor problems

GABREL M. M., LYSIAK N. M., KHROMYAK Yu. Ya. Socio-economic-economic health of the city: Diagnostics of the state and forecasting development	97
---	----

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:
Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;
– *назва статті та анотація* на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
– *ключові слова* на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
– *постановка проблеми* у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
– *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
– *формування цілей статті* (постановка завдання);
– *виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
– *висновки з даного дослідження* і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.
4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.
5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.
6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).
7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.
8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.
9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.
10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.
11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.
12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.
13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.
14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.
15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт збірника наукових праць: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

*Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
принимает к печати в научном сборнике
«Формирование рыночных отношений в Украине» статьи с экономической тематики*

При подаче статьи в редакцию необходимо оформить ее по представленным ниже правилам, а также тщательно проверить текст на предмет выявления грамматических, орфографических, стилистических и других ошибок!

1. Статья должна соответствовать тематической направленности сборника.
2. Обязательными являются рецензия специалиста (доктора наук) в соответствующей области науки.
3. В статье соответствии с требованиями ВАК необходимы следующие элементы:
Статья должна содержать: Библиографический показатель УДК, сведения об авторе (ах) фамилия, имя, отчество (автора полностью), место работы, должность, e-mail на трех языках;
– название статьи и аннотация на трех языках (украинский, русский, английский 1500–2000 знаков с пробелами), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность;
– ключевые слова на трех языках до 10 слов (украинский, русский, английский);
– *постановка проблемы* в общем виде и ее связь с важными или практическими задачами;
– *анализ последних исследований и публикаций*, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья;
– *формирование целей статьи* (постановка задачи);
– *изложение основного материала исследования* с полным обоснованием полученных научных результатов;
– *выводы из данного исследования* и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.
– список использованных источников, (на украинском и английском языках)
4. Объем – от 8 до 16 страниц, формата А4 через интервал 1,5. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое – 2 см. Абзац – 5 знаков. Шрифт: Arial, размер – 12. Язык – украинский.
5. Фамилия, инициалы, ученая степень размещаются в правой верхней части листа.
6. Сведения об авторе: адрес, контактный телефон (домашний, рабочий).
7. Статьи, таблицы и формулы должны выполняться в редакторе Microsoft Word, если статья содержит формулы, то они должны набираться в редакторе формул Microsoft Equation, который встроен во все версии программы Word.
8. Если статья содержит графики или диаграммы, выполненные в других программах (например, Excel, Corel Draw и др.), То эти файлы также добавляются к статье в оригинале программ, в которых они выполнены.
9. Графики и диаграммы могут быть переданы в графических форматах: векторный – EPS, AI (шрифты сконвертированные в кривые) растровый – TIF, 300 dpi, 256 цветов серого.
10. Сноски в документе должны быть оформлены с помощью встроенных функций программы Word.
11. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.
12. Статьи предоставляются на электронном носителе обязательно добавляются статьи в распечатанном и качественном виде. Текст в электронном виде должен соответствовать тексту в напечатанном виде.
13. Статьи не должны содержать примечаний от руки и помарок, каждый лист статьи подписывается автором.
14. Ссылки на источники информации являются обязательными. Источники подаются в конце статьи с основными требованиями к библиографическим описаниям. Нумерация источников вдоль текста.
15. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Редакция научного сборника не несет ответственности за авторские права статей, которые подаются в печать.

Справки по телефонам: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт сборника научных трудов: <http://ndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
– the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
– keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
– problem statement in general and its connection with important or practical tasks;
– analysis of recent researches and publications in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
– formation of the goals of the article (statement of the task);
– an outline of the main research material with the full justification of the obtained scientific results;
– conclusions from this study and prospects for further investigation in this direction.
– list of used sources, references
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№6 (205) 2018 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Захарін С.В
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 29.06.2018 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 14,76
Гарнітура Eurore. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Сборник научных трудов

№6 (205) 2018 р.

Периодичность–ежемесячник

Главный редактор Захарин С.В.
Компьютерная верстка и дизайн Сердюк В.Л.

Подписано в печать 29.06.2018 р.
Формат 60x84 1/8. бумага офсетная
Усл. печатных. листов 14,76
Гарнитура Europе. Наклад 100 экз.

Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2018 г.
Адрес редакции 01014, г. Киев, бул. Дружбы Народов, 38
<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No. 6 (205) 2018

Frequency – monthly

Editor-in-Chief S.Zakharin

Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 29.06.2018.

Format 60 * 84. 1/8. Paper offset

Conditional Printed Sheets 14,76

Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

Certificate of state registration of printed mass media

Series KV 22545–12445PR from 02.20.2018

Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38

<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net